

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

II. MUSTAFA DÖNEMİNDE
CEYB-İ HÜMAYUN HAZİNESİ MASRAFLARI

Yüksek Lisans Tezi

MURATHAN KÜÇÜKALİ

DANIŞMAN

PROF. DR. ZEKAİ METE

OCAK 2019

ONAY

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doktora öğrencisi olan Murathan KÜÇÜKALİ'nin hazırladığı ve jüri önünde savunduğu "II. MUSTAFA DÖNEMİNDE CEYB-İ HÜMÂYÛN HAZİNESİ MASRAFLARI" başlıklı tez başarılı kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Zekâi METE

.....

Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Hacı Ahmet Arslantürk

.....

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Mehmet Sait Türkhan

İstanbul Üniversitesi

.....

Tez Savunma Tarihi: 07.01.2019

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Alıntılanan başkalarına ait tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini kaynak göstererek atıfta bulunduğum gibi, yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Murathan KÜÇÜKALİ

ÖNSÖZ

Ceyb-i Hümâyûn, Osmanlı Devleti'nin İç Hazinesinin, padişahın şahsına ait gelirlerin ve bu gelirlerden yapılan harcamaların gerçekleştirildiği bir alt hazinesidir. Ceyb-i Hümâyûn'dan yapılan harcamalar gün gün defterlere kaydedilmiştir. Aylık olarak düzenlenen Ceyb-i Hümâyûn defterleri genellikle iki sayfadan oluşmaktadır. Bu defterlerin erken tarihli olanlarında gelirler zikredilmezken 19. yüzyıla ait Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde gelir kalemleri de ifade edilmektedir. Bu sebeple tezimizin tarih aralığını oluşturan Sultan II. Mustafa devrine ait defterlerde gelir kalemleri zikredilmemektedir. Fakat Ceyb-i Hümâyûn'un en önemli gelir kaynaklarından birini Mısır İrsâliyesi adıyla Mısır eyaletinden gönderilen yıllık vergilerin oluşturduğu bilinmektedir. Bu gelirlerin harcama yerleri, her dönemde devrin padişahının şahsî temayüllerine göre değişiklik göstermektedir. Sultan II. Mustafa devrinde bu harcama kalemlerinde en büyük paya sahip olan kalem, hareme gönderilen meblağlardır. Bu anlamda Ceyb-i Hümâyûn, tam olarak padişahın cebi olma özelliği göstermektedir.

Bu tez, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ne devredilen Ceyb-i Hümâyûn Defterleri üzerinde yapılan çalışma sonucunda hazırlanmıştır. Bu tezin hazırlanması sırasında Sultan II. Mustafa devrinde düzenlenmiş olan 22 adet Ceyb-i Hümâyûn defteri üzerinde çalışılmıştır. Malzemenin zenginliği birden fazla alanda bilgi üretme imkânı sağlamıştır. Bu sayede Osmanlı para tarihi, saray teşkilatı ve Osmanlı merkez hazinesi alanlarında orijinal bilgi üretilebilmiştir.

Başta, bu çalışma esnasında bilgi ve tecrübelerini esirgmeden paylaşan danışmanım, kıymetli hocam Zekâi Mete'ye, öğrencilik yıllarımda hem fikri hem mali açıdan bana desteğini esirgemeyen İstanbul Bilimler Akademisi'ne ve Gülfettin Çelik hocama, benim gibi bir iktisatçıyı tarih disiplinine hazırlayan hocalarım Hayrunnisa Alan ve Mehmet Mert Sunar'a ve defterleri okurken yardımlarını gördüğüm dostlarım Fuat Uçar ve Okan Büyüktapu'ya şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ	1
A. İktisat Tarihi Literatüründe Ceyb-i Hümâyûn.....	1
B. Malzeme Bilgisi, Araştırma Yöntemi ve Problemler	5
II. SULTAN II. MUSTAFA DEVRİNDE MALÎ YAPI	10
A. Sultan II. Mustafa; Devri ve Şahsiyeti.....	10
1. Doğumu.....	10
2. Eğitimi.....	11
3. Tahta Çıkışı	12
4. Saltanatının İlk Yılları.....	13
5. Avusturya Seferleri ve Karlofça Antlaşması.....	15
6. Karlofça Sonrası Genel Vaziyet.....	18
7. Edirne Vakası.....	19
8. Vefatı ve İlgi Alanları	21
B. Osmanlı Tahrir Geleneği ve Merkez Maliyesi.....	23
C. Tek Hazinele Dönemde Osmanlı Maliye Teşkilatı.....	26
D. Osmanlı Maliyesinin Gelir ve Gider Kalemleri.....	32
E. Sultan II. Mustafa Devrinde Osmanlı Bütçeleri	36
F. Osmanlı Devleti'nin İç Hazinesi	41
G. Padişahın Cep Harçlığı: Ceyb-i Hümâyûn	44
III. SULTAN II. MUSTAFA DEVRİNDE CEYB-İ HÜMÂYÛN	47
A. Ceyb-i Hümâyûn Defterlerinde Saray Görevlileri.....	47

1.	Silahdar Ağa	47
2.	Çerağ Olan Görevliler	49
3.	Ceyb-i Hümâyûn Defterlerinde Adı Geçen Saray Görevlileri	51
B.	Sultan II. Mustafa Devrinde Tedavülde Olan Nakit Cinsleri ve Dönüşüm Oranları.....	61
C.	Ceyb-i Hümâyûn'un Harcama Kalemleri.....	67
1.	Çeşitli İhsanlar	69
2.	Bera-yı Tasadduk Verilen Meblağlar	71
3.	Harem'e Gönderilen Meblağlar	73
4.	Çerağ Olanlara Bera-yı Acemilik Verilen Meblağlar	75
5.	Maaş Ödemesi Olarak Bera-yı Aylık Verilen Meblağlar.....	77
6.	Bayramlarda İhsan Edilen Meblağlar	79
7.	Diğer Harcama Kalemleri	81
D.	Aylara Göre Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları	87
1.	Muharrem 1107 / Ağustos 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları.....	90
2.	Safer 1107 / Eylül 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları	91
3.	Rebiülevvel 1107 / Ekim 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları	92
4.	Rebiülahir 1107 / Kasım 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları	93
5.	Cumadelahir 1107 / Ocak 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları.....	94
6.	Receb 1107 / Şubat 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları	96
7.	Şaban 1107 / Mart 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları	97
8.	Ramazan 1107 / Nisan 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları	98
9.	Zilhicce 1107 / Temmuz 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları.....	100

10.	Safer 1110 / Ağustos 1698 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları.....	101
11.	Muharrem 1114 / Haziran 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları...	102
12.	Safer 1114 / Temmuz 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları.....	103
13.	Rebiülahir 1114 / Eylül 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları	104
14.	Cemaziyelevvel 1114 / Ekim 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları	105
15.	Receb 1114 / Aralık 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları.....	106
16.	Şaban 1114 / Ocak 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları.....	107
17.	Şevval 1114 / Mart 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları	109
18.	Zilkade 1114 / Nisan 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları	110
19.	Zilhicce 1114 / Mayıs 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları.....	111
20.	Safer 1115 / Temmuz 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları.....	113
21.	Rebiülevvel 1115 / Ağustos 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları.	114
22.	Rebiülahir 1115 / Eylül 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları	115
IV.	SONUÇ	116
V.	KAYNAKLAR	118
VI.	EKLER.....	123
VII.	ÖZGEÇMİŞ.....	128

KISALTMALAR

BOA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
ÇOMÜ	: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Eİ2	: The Encyclopaedia of Islam, Second Edition
IRCICA	: Research Centre for Islamic History, Art and Culture
İA	: İslam Ansiklopedisi
İFM	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
MD	: Mühimme Defteri
MÜ	: Marmara Üniversitesi
TD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
c.	: Cilt
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
nr.	: Numara
s.	: Sayfa

TABLO LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1 Osmanlı Merkez Maliyesi'nin Yapısı.....	25
Tablo 2 Sultan II. Mustafa Devri Osmanlı Bütçeleri.....	36
Tablo 3 Sultan II. Mustafa Devrine Ait Altı Osmanlı Bütçesi.....	40
Tablo 4 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Çerağ Olanlara Ödenen Meblağlar.....	50
Tablo 5 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyun Defterlerinde Adı Geçen Görevliler ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri).....	51
Tablo 6 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyun Defterlerinde Adı Geçen Bâbüssaâde Ağaları ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri).....	52
Tablo 7 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyun Defterlerinde Adı Geçen Bâbüssaâde Ağaları ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri).....	53
Tablo 8 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyun Defterlerinde Adı Geçen Musahibler ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri).....	54
Tablo 9 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyun Defterlerinde Adı Geçen Has Oda Mensupları ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri).....	55
Tablo 10 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyun Defterlerinde Adı Geçen Çukadarlar ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri).....	56
Tablo 11 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyun Defterlerinde Adı Geçen Hazinecililer ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri).....	56
Tablo 12 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyun Defterlerinde Adı Geçen Kilerliler ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri).....	58
Tablo 13 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyun Defterlerinde Adı Geçen Seferliler ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri).....	59

Tablo 14 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Nakit Dönüşüm Oranları.....	65
Tablo 15 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	66
Tablo 16 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Padişahın İhsanı Olarak Verilen Meblağlar ve O Ayın Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranları.....	69
Tablo 17 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Bera-yı Tasadduk Verilen Meblağlar ve O Ayın Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranları...71	71
Tablo 18 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Harem'e Gönderilen Meblağlar ve O Ayın Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranları.....	73
Tablo 19 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Çerağ Olanlara Bera-yı Acemilik Olarak Verilen Meblağlar ve O Ayın Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranları.....	75
Tablo 20 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Bera-yı Aylık Verilen Meblağlar ve O Ayın Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranları.....	77
Tablo 21 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Bayram Münasebetiyle Verilen Meblağlar.....	79
Tablo 22 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Bera-yı Çanta Verilen Meblağlar ve O Ayın Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranları.....	81
Tablo 23 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları.....	87
Tablo 24 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Tutulmuş Olan Ceyb-i Hümâyûn Defterlerindeki Hesap Hataları.....	88
Tablo 25 Muharrem 1107 / Ağustos 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	90
Tablo 26 Safer 1107 / Eylül 1695 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	91

Tablo 27 Rebiülevvel 1107 / Ekim 1695 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	92
Tablo 28 Rebiülahir 1107 / Ekim 1695 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	93
Tablo 29 Cumadelahir 1107 / Ocak 1696 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	94
Tablo 30 Receb 1107 / Şubat 1696 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	96
Tablo 31 Şaban 1107 / Mart 1696 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	97
Tablo 32 Ramazan 1107 / Nisan 1696 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	98
Tablo 33 Zilhicce 1107 / Temmuz 1696 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	100
Tablo 34 Safer 1110 / Ağustos 1698 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	101
Tablo 35 Muharrem 1114 / Mayıs 1702 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	102
Tablo 36 Safer 1114 / Temmuz 1702 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	103
Tablo 37 Rebiülahir 1114 / Eylül 1702 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	104
Tablo 38 Cemaziyelevvel 1114 / Ekim 1702 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	105
Tablo 39 Receb 1114 / Aralık 1702 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	107

Tablo 40 Şaban 1114 / Ocak 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	108
Tablo 41 Şevval 1114 / Mart 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	109
Tablo 42 Zilkade 1114 / Nisan 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	110
Tablo 43 Zilhicce 1114 / Mayıs 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	111
Tablo 44 Safer 1114 / Haziran 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	113
Tablo 45 Rebiülevvel 1114 / Temmuz 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	114
Tablo 46 Rebiülahir 1114 / Ağustos 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	115

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1 Osmanlı Maliyesi'nin Teşkilat Mimarisi	28
Şekil 2 Sultan II. Mustafa Devri Osmanlı Bütçeleri Gelir Gider Grafiği.....	37
Şekil 3 Sultan II. Mustafa Devri Osmanlı Bütçe Gelirlerinin Kalemlere Dağılımı.....	38
Şekil 4 Sultan II. Mustafa Devri Osmanlı Bütçe Giderlerinin Kalemlere Dağılımı.....	38
Şekil 5 Osmanlı Devleti'nin Dış ve İç Hazinesi.....	42
Şekil 6 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	67
Şekil 7 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Padişahın İhsanı Olarak Verilen Meblağların Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranı...68	
Şekil 8 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Padişahın İhsanı Olarak Verilen Meblağlar (akçe).....	70
Şekil 9 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Sadaka olarak Verilen Meblağların Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranı.....	70
Şekil 10 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Sadaka olarak Verilen Meblağlar.....	72
Şekil 11 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Harem'e Gönderilen Meblağların Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranı.....	72
Şekil 12 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Harem'e Gönderilen Meblağlar (akçe).....	74
Şekil 13 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Çerağ Olanlara Verilen Meblağların Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranı.....	74
Şekil 14 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Çerağ Olanlara Bera-yı Acemilik Olarak Verilen Meblağlar (akçe).....	76

Şekil 15 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Maaş Olarak Verilen Meblağların Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranı.....	76
Şekil 16 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları...	87
Şekil 17 Muharrem 1107 / Ağustos 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	90
Şekil 18 Safer 1107 / Eylül 1695 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	91
Şekil 19 Rebiülevvel 1107 / Ekim 1695 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	92
Şekil 20 Rebiülahir 1107 / Ekim 1695 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	93
Şekil 21 Cumadelahir 1107 / Ocak 1696 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	94
Şekil 22 Receb 1107 / Şubat 1696 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	96
Şekil 23 Şaban 1107 / Mart 1696 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	97
Şekil 24 Ramazan 1107 / Nisan 1696 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	98
Şekil 25 Zilhicce 1107 / Temmuz 1696 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	100
Şekil 26 Safer 1110 / Ağustos 1698 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	101
Şekil 27 Muharrem 1114 / Mayıs 1702 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	102

Şekil 28 Safer 1114 / Temmuz 1702 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	103
Şekil 29 Rebiülahir 1114 / Eylül 1702 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	104
Şekil 30 Cemaziyelevvel 1114 / Ekim 1702 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	105
Şekil 31 Receb 1114 / Aralık 1702 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	106
Şekil 32 Şaban 1114 / Ocak 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	107
Şekil 33 Şevval 1114 / Mart 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	109
Şekil 34 Zilkade 1114 / Nisan 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	110
Şekil 35 Zilhicce 1114 / Mayıs 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	111
Şekil 36 Safer 1114 / Haziran 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	113
Şekil 37 Rebiülevvel 1114 / Temmuz 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	114
Şekil 38 Rebiülahir 1114 / Ağustos 1703 Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı.....	115

ÖZET

Bu çalışma, Sultan II. Mustafa'nın saltanat yıllarında (1107-1115 / 1695-1703) tutulmuş Ceyb-i Hümayûn defterlerini tasnif ve tahlil ederek; Ceyb-i Hümayûn'un bir çeşit devlet hazinesi mi yoksa padişaha ait şahsî bir hazine mi olduğunun tespit edilmesi, Ceyb-i Hümayûn defterlerinde adları geçen altın, guruş, zolata ve akçe gibi nakit cinslerinin birbirleri arasındaki dönüşüm oranlarının tespit edilmesi, Ceyb-i Hümayûn defterlerinde saray görevlilerine verildiği zikredilen meblağlar üzerinden saray teşkilatındaki görevliler arasındaki hiyerarşinin tespit edilmesi ve defterlerde adı geçen görevliler üzerinden saray teşkilatı ile ilgili tespitlere ulaşılması şeklindeki dört temel problemi çözme iddiası taşımaktadır. Bu problemler dışında Osmanlı Devleti'nin İç Hazinesi ve İç Hazinesinin alt kollarından biri olan Ceyb-i Hümayûn Hazinesi'nin Osmanlı maliye teşkilatı içerisindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ceyb-i Hümayûn, II. Mustafa, İç Hazine, Enderûn Hazinesi

ABSTRACT

The purpose of this study is to bring classification and analyze the account of Djayb-ı Humâyûn which had been kept in the reign of Sultan Mustafa II who ruled the Ottoman Empire between 1695 and 1703 and aims to solve four fundamental issues. First issue to be unfastened is that whether this treasure was belong to the state or it was the personal treasure of Sultan Mustafa II. Second conundrum to be addressed is the determination of the exchange rate among coins which were altın, guruş, zolata and akçe. Third case of the study is the hierarchy in the organization of the palace which is planned to be solved by the differences of salaries of the officials. Fourth and the last issue is the clarification of ranking in the structure of palace by officials. Apart from these matters, the importance and the ranking of Djayb-ı Humâyûn in the Ottoman financial system has been aimed to brought to light.

Key Words: Djayb-ı Humâyûn, Mustafa II, Treasure of Enderûn

I. GİRİŞ

A. İktisat Tarihi Literatüründe Ceyb-i Hümâyûn

Ceyb-i Hümâyûn, Osmanlı Devleti'nin İç Hazinesi'nin padişahın şahsi harcamalarının yapıldığı bir alt hazinesi olarak tarif edilmektedir. Ceyb-i Hümâyûn hakkında literatürdeki bilgiler oldukça mahduttur. Hususen bu hazine ile ilgili olan derli toplu ilk yazı Halil Sahillioğlu'nun Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı "*Ceyb-i Hümâyûn*" maddesidir¹. Sahillioğlu bu maddede Ceyb-i Hümâyûn'un gelir ve gider kalemlerini, yönetimini ve işleyişini arşiv kaynaklarına istinat ederek ele almıştır.

Hollanda'da Brill Publishing House tarafından 1908-1938 yılları arasında "*The Encyclopaedia of Islam*" adıyla neşredilen ansiklopedinin ilk edisyonunda Ceyb-i Hümâyûn ile ilgili bir madde bulunmazken aynı ansiklopedinin 1986-2004 yılları arasında neşredilen ikinci edisyonunda "*Djayb-ı Humâyûn*" adıyla bir madde bulunmaktadır². Editörler tarafından hazırlanan bu tek paragraflık maddede İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mehmed Zeki Pakalın ve Mithat Sertoğlu'nun eserlerine atıflar vardır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın Leiden'de neşredilen İslam Ansiklopedisi'nin ilk edisyonunu esas alarak telif, tâdil, ikmâl ve tercüme etmek suretiyle neşrettiği İslam Ansiklopedisi'nde de Ceyb-i Hümayun ile ilgili bir madde bulunmamaktadır.

Mehmed Zeki Pakalın'ın kendi ifadesine göre on yıldan fazla sürede tamamladığı³ "*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*" isimli çalışmasında Ceyb-i Hümâyûn ile ilgili Ceb Harçlığı, Ceb-i Hümayun, Ceb-i Hümayun Akçası ve Ceb-i Hümayun

---

¹ Halil Sahillioğlu, "*Ceyb-i Hümâyûn*", *DİA*, VII, s.466.

² "*Djayb-i Humâyûn*", *Eİ2*, II, s.502.

³ Ali Birinci, "*Mehmed Zeki Pakalın*", *DİA*, XXXIV, s.145.

Dairesi isimlerinde dört madde bulunmaktadır⁴. Bu sözlükteki birçok madde müellifin daha önce yapılmış çalışmalarından iktibaslarla oluşturulduğundan Ceyb-i Hümâyûn'a dair maddeler bütünlükten uzak ayrık parçalardan oluşmaktadır. Her şeye rağmen eserin büyük bir ihtiyacı karşıladığını ifade etmek gerekir.

Genel hatlarıyla Osmanlı Devleti'nin İç Hazinesi hakkındaki ilk yazı ise Osmanlı Tarihi'nin hemen her alanını eserleriyle doldurmuş olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "*Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi*" adıyla Belleten'de yayınlanan makalesidir⁵. Uzunçarşılı, 1978 senesinde yayınlanan bu makalesinde, Osmanlı Devleti'nin İç Hazinesi'ni ve alt hazinelerini arşiv belgelerine ve yazma eserlere istinat ederek ortaya çıkarmıştır. Ceyb-i Hümâyûn'un gelir kalemleri olarak konuyla ilgili bütün eserlerde sıralanan; her ay Dîvân-ı Hümâyûn'dan verilen bir kese, Padişah hasları ve malikânelerinden elde edilen gelirler, Haremeyn vakıflarının gelir fazlası, İstanbul ve Edirne bostancıbaşılarının hasbağçeler mahsulatından topladıkları hasılat, İstabl-ı Âmire'ye tâbi havass-ı hümâyûn mahsulünden ber-vech-i maktu rikâbiye olarak gelen 10.000 guruş, Mısır irsaliyesi adıyla Mısır'dan gelen cep harçlığı, Mısır irsaliyesi ile birlikte gönderilen mal-ı küşûfiye, Darphane faizleri, câize ve hediyeler, Padişaha ait yedi adet vakıftan gelen zevaid akçesi olarak gelip Darüssaade Ağası tarafından takdim edilen rikâbiye, muhallefat ve müsadere gelirleri, Yeniil Türkmenleri mukâtaasından gelen para, Eflâk ve Boğdan voyvodalıklarının vergileri, Büyük Mirahur'un yirmi yedi kazadaki baltalık ve ormanlardan topladığı gelirler, Voynuk denen ve saray çayırılarının hizmetinde bulunan sınıftan alınan vergiler, Kapıkulu Ocakları beytü'l-mâli, Ceyb-i Hümâyûn tarafından idare edilen mukâtaalardan elde edilen gelirler ve Darphane nezaretindeki madenlerin varidatı şeklindeki on sekiz gelir kaleminin her birini arşiv belgeleri ve yazma eserlerle kaynaklandırmıştır. Uzunçarşılı'nın Ceyb-i Hümâyûn'un gelirleri ile alakalı dönem

---

⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s.265-266.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "*Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi*", *Belleten Dergisi*, Cilt: XLII, Sayı: 165, 1978 Ankara, s.67-93.

farkı gözetmeksizin yaptığı listeleme sonrasında herhangi bir dönemlendirme yapılmamış diğer bütün araştırma eserlerinde bu liste olduğu gibi iktibas edilmekle yetinilmiştir.

İç Hazine ile ilgili bir diğer araştırma Mehmet Genç ve Erol Özvar'ın editörlüğünde hazırlanan "*Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*" isimli kitapta Ahmet Tabakoğlu'na ait olan "*Osmanlı Devletinin İç Hazinesi*" adlı makaledir⁶. Hacim olarak küçük olan bu makalenin mümeyyiz vasfı İç Hazine'den Dış Hazine'ye verilen borçlar ve İç Hazine'nin mevcudu ile alakalı tabloları ihtiva etmesidir.

Ceyb-i Hümâyûn'un işleyiş ve yapısının ortaya çıkarılması adına Ceyb-i Hümâyûn defterleri kullanılarak üç yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Üçü de 2013 yılında Gaziantep Üniversitesi'nde hazırlanan bu çalışmalardan ikisi hem birbirini izleyen yıllara ait defterler üzerinde yapılan çalışmalar olmaları hasebiyle hem de aynı danışman nezaretinde hazırlanmaları hasebiyle birbirlerine büyük oranda benzeyen; Erkan Işıktaş'a ait "*R.1287 / M. 1871 Yılı Ceyb-i Hümâyûn (Ceyb ve Harc-ı Hâssa-i Şahane) Defterlerinin Tran[s]kripsiyonu ve Değerlendirilmesi*"⁷ isimli ve Muhammet Nuri Tunç'a ait "*Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi R.1288 (M.1872) Tarihli Ceyb ve Harc-ı Hâssa Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*"⁸ isimli tezlerdir. Rumi 1287-1288 (1871-1872) senelerine ait Ceyb-i Hümâyûn defterlerinden yararlanılarak hazırlanan bu tezler Sultan Abdülaziz devrinde düzenlenen Viyana Sergisi'nin iktisadi ayrıntılarını gözler önüne sermesi, dönemin saray çalışanları ile Mekteb-i Münîfe hocalarının listesini vermesi ve mukaddes emanetlerin nakliyle ilgili

---

⁶ Ahmet Tabakoğlu, "*Osmanlı Devletinin İç Hazinesi*", *Osmanlı Maliyesi; Kurumlar ve Bütçeler*, haz. Mehmet Genç, Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s.51-56.

⁷ Erkan Işıktaş, *R.1287 / M. 1871 Yılı Ceyb-i Hümâyûn (Ceyb ve Harc-ı Hâssa-i Şahane) Defterlerinin Trankripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2013.

⁸ Muhammet Nuri Tunç, *Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi R.1288 (M.1872) Tarihli Ceyb ve Harc-ı Hâssa Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2013.

bilgileri ihtiva etmesi hasebiyle kıymeti haizdirler. Üçüncü çalışma ise Mesut Yolal'a ait "01490, 01491 ve 1492 Numaralı Hazine-i Hassa (Ceyb-i Hümâyûn) Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (R.1327-1328/M.1911-1912)"⁹ isimli tezdır. Bu tez Sultan Mehmed Reşad devrinde düzenlenmiş Ceyb-i Hümâyûn defterleri üzerinde çalışılarak hazırlanmıştır. Bu tez de dönemin Ceyb-i Hümâyûn harcamalarının kalemlere ayrılmış olarak vermesi ve saray çalışanlarına dair detaylı bilgiler ihtiva etmesi hasebiyle kıymeti haizdir.

---

⁹ Mesut Yolal, *01490, 01491 ve 1492 Numaralı Hazine-i Hassa (Ceyb-i Hümâyûn) Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (R.1327-1328/M.1911-1912)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2013.

B. Malzeme Bilgisi, Araştırma Yöntemi ve Problemler

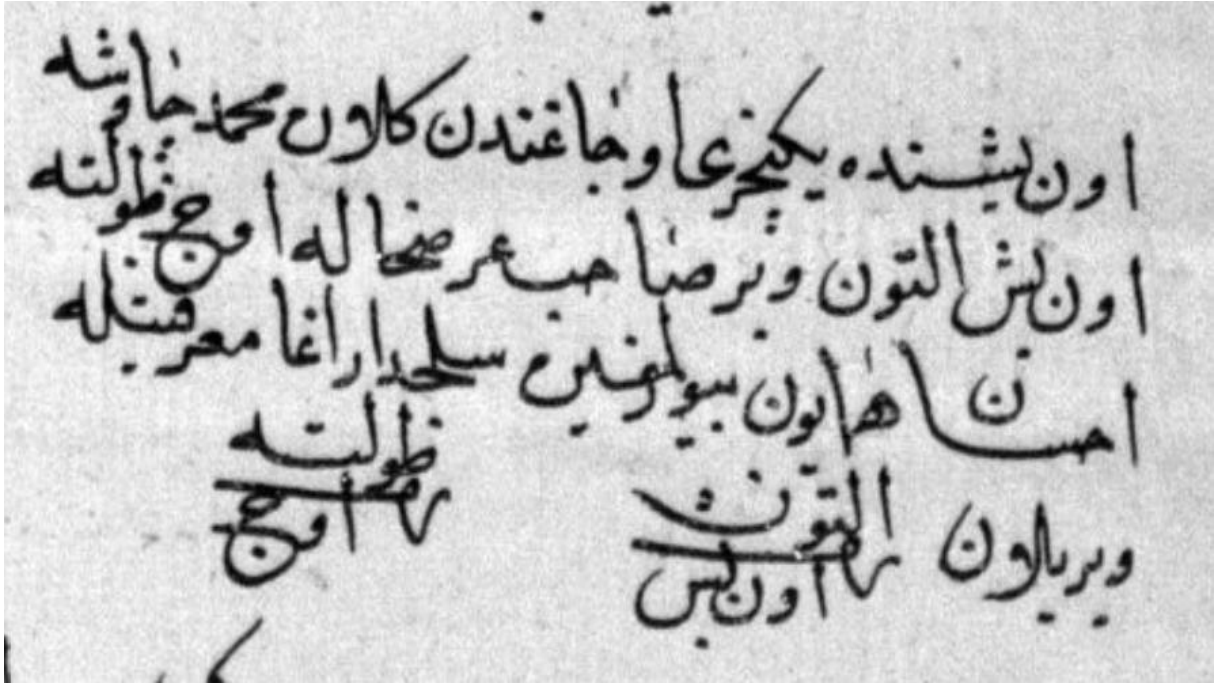
Ceyb-i Hümâyûn defterleri yakın zamana kadar Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde muhafaza edilmekte iken geçtiğimiz yıllarda imzalanan bir protokol çerçevesinde burada bulunan arşiv belgeleri ve defterler Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ne devredilerek elektronik ortama aktarılması temin edilmiştir. Böylelikle Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde tasnif çalışmalarının sürmesi sebebiyle araştırmacılara açılmayan Ceyb-i Hümâyûn defterleri 2012 yılı itibariyle Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Kahir ekseriyeti 15 cm x 41,5 cm ebadında olan bu defterlerin bazıları tek yaprağın ikiye katlanmasından ibaretken büyük çoğunluğu iki yapraktan oluşmaktadır. Defterler büyük ihtimalle padişaha sunulduğu için diğer malî kayıtlar gibi siyakat hattıyla değil gayet okunaklı bir nesih hattıyla tutulmuştur. İstisnasız bütün defterlerin baş kısmında *"masrafa kayd oluna"* ibaresi yer alıp sonrasında içinde bulunulan sene ve ay zikredilmekte ve *"... vaki Ceyb-i Hümâyûn ve bazı kullarına ihsan-ı hümâyûnları olan ecnâs-ı nukuddur ki zikr olunur"* kalıbıyla giriş paragrafı tamamlanmıştır.

Defterler hangi gün hangi ödemelerin kimlere yapıldığını, kimin yetkisi ve kimin eliyle yapıldığını gösteren öbeklerden oluşmaktadır. İfadelerin yer aldığı öbekler aşağıya doğru sıralı halde değil her satırda sağdan sola sıralı şekilde ilerlemektedir. Aynı gün yapılan iki harcamaya ait iki veya daha fazla öbek varsa ilkinde ayın kaçınıcı gününde olduğu belirtilmekte (birinde, ikisinde vb.) diğer öbeklerde ise *"yevm-i mezburda"* ifadesi kullanılarak bir önceki öbekte ifade edilen güne atıf yapılmaktadır.

Her öbekte yapılan harcamalar sırasıyla sayıldıktan sonra *"Silahdar Ağa marifetiyle verilen"*, *"hazinedar ağa marifetiyle verilen"*, *"Silahdar Ağa marifetiyle ve yediyle verilen"*, *"Silahdar Ağa marifetiyle ve hazinedar ağa yediyle verilen"* ifadeleri ve bunlara benzer ifadelerin ardından ne kadar ödeme yapıldığı ifade edilmektedir. Marifetiyle ve yediyle ibarelerinin kullanımından ödeme yapma yetkisinin *"marifetiyle"* ibaresi ile

ödeme yapma işinin ise “yediyle” ibaresi ile ifade edildiği anlaşılmaktadır. Bazı durumlarda “..... marifetiyle ..... yediyle” ibaresi kullanılarak birinin yetkili olduğu diğerinin işi gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Bazı durumlarda ise “marifetiyle ve yediyle” ibaresi kullanılarak yetki sahibinin işi bizzat gerçekleştirdiği vurgulanmaktadır.

Resim 1 Hicri 1115 yılı Rebiülevvel Ayına Ait Ceyb-i Hümâyûn Defterinden Detay¹⁰

Her öbeğin sonunda o öbekte zikredilen harcamaların toplamı harcama yapılan para birimi ile ifade edilmektedir. Bu ifadelerde önce para birimi (guruş, zolata, akçe, altun) hemen altına uzun bir çizgi halinde “aded” ibaresi onun altında ise -yazı ile- verilen miktar yer almaktadır. Bir öbekte birden fazla para birimiyle yapılan harcamalar zikrediliyorsa o öbeğin altında her para birimi için ayrı ayrı toplamlar verilmektedir.

Her aya ait defterin sonunda o ay harcanan meblağlar harcanan para birimiyle ifade edilmekte sonrasında ise “altun ile maan bilcümle” ibaresiyle birlikte toplam harcama altın cinsinden ifade edilmektedir. Her defterin sonundaki bu dönüşüm ifadeleri alt

¹⁰ BOA, TSMA.D.02352.0302.00.002

alta sıralandığında altın, guruş, zolata ve akçe arasındaki dönüşüm oranlarını tespit etmek mümkün olmaktadır.

Sultan II. Mustafa'nın saltanat yılları, 1106-1115 (1695-1703) arasındaki 107 hicri aydan oluşmaktadır. Mevcut olması gereken bu yüz yedi defterden 1107 senesinin Muharrem, Safer, Rebiülevvel, Rebiülahir, Cemaziyelahir, Receb, Şaban, Ramazan, Zilhicce; 1110 senesinin Safer; 1114 senesinin Muharrem, Safer, Rebiülahir, Cemaziyelevvel, Receb, Şaban, Şevval, Zilkade, Zilhicce; 1115 senesinin, Safer, Rebiülevvel, Rebiülahir aylarına ait yirmi iki adet Ceyb-i Hümâyûn defterine ulaşılabilmektedir.

Bu şekilde olması gereken yüz yedi defterin yirmi ikisine ulaşılarak toplamdan %20'lik bir kesit alınıp incelenmiş olmaktadır. Tarih disiplini dışındaki araştırmalarda bütünün asgarî %10'unu oluşturan bir örneklemin çeşitli yöntemlerle seçilmesinin yeterli görüldüğü¹¹ göz önüne alındığında Osmanlı Devleti gibi gelenekçi¹² bir devletin bürokrasisine ait bu evraktan %20'lik bir örneklemin bütün hakkında mülahazada bulunmak adına yeterli olacağı kanaatine varılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen yirmi iki adet Ceyb-i Hümâyûn defteri öncelikle Latin harflerine çevrilip harcama çeşitlerine göre tasnif edilmiş, sonrasında metin ve meblağ kısımları ayrılacak şekilde bir Excell veri tabanı oluşturulmuştur. Oluşturulan bu veri tabanı sayesinde kâtibin her defterin sonunda verdiği toplamın doğruluğu test edilmiş ve pek çoğunda toplama hatalarına rastlanılmıştır. Her defter kendi içerisinde özel olarak incelendiği gibi malzemenin tamamı üzerinde de genel analizler yapılmıştır.

"*Sultan II. Mustafa Döneminde Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi Masrafları*" adını verdiğimiz bu tezin dört temel problemi bulunmaktadır. Birinci problem, Ceyb-i Hümâyûn'un bir

---

¹¹ Mine Arlı, Hamil Yazık, *Bilimsel Araştırmaya Giriş*, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara 2010, s.77.

¹² Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s.50.

çeşit devlet hazinesi mi yoksa padişaha ait şahsî bir hazine mi olduğudur. Bu hususun tespiti için Ceyb-i Hümâyûn'un harcama kalemleri incelenerek bir sonuca varılması öngörülmüştür. İkinci problem, Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde adları geçen altın, guruş, zolata ve akçe gibi nakit cinslerinin birbirleri arasındaki dönüşüm oranlarının tespit edilmesidir. Defterlerde verilen bazı karşılıklar bu oranları tespit etme imkânı vermektedir. Ay sonlarındaki kayıtlarda o ay harcanan meblağların önce harcama yapılan cinsten sonra guruş cinsinden ifade edilmesi birkaç denklem yardımıyla altın, guruş, zolata ve akçe arasındaki dönüşüm oranlarının tespit edilmesine imkân sağlamıştır. Üçüncü problem, Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde saray görevlilerine verildiği zikredilen meblağlar üzerinden saray teşkilatındaki görevliler arasındaki hiyerarşinin tespit edilmesidir. Çerağ olan görevlilere "bera-yı acemilik" verilen meblağlar arasındaki fark, bu mertebe farkının ortaya konmasına yardımcı olmaktadır. Dördüncü problem ise defterlerde adı geçen görevliler üzerinden saray teşkilatı ile ilgili tespitlere ulaşılmasıdır.

Dört bölüm üzerine inşa edilen bu tezin giriş isimli ilk bölümünde Osmanlı iktisat tarihi literatüründe Ceyb-i Hümâyûn ile ilgili bütün eser ve tezler incelenip bugüne kadar Ceyb-i Hümâyûn ile ilgili yazılmış tüm literatür değerlendirildikten sonra malzeme bilgisi, araştırma yöntemi ve tezin problemleri üzerinde durulmuştur.

"Sultan II. Mustafa Devrinde Malî Yapı" adlı ikinci bölümde devrin hususiyetlerinin ortaya konulması açısından "Sultan II. Mustafa; Devri ve Şahsiyeti" adlı bir bölüme yer verilmiştir. Bu bölümde sultanın doğumu, eğitimi, tahta çıkışı, saltanatının ilk yılları, Avusturya seferleri, Karlofça Anlaşması, Edirne Vakası ve vefatı ile ilgili bilgiler verilerek tezin tarih aralığındaki siyasî zemin ortaya konulmuştur. "Osmanlı Tahrir Geleneği ve Merkez Maliyesi" adlı bölümde devletin iktisadî geleneğinin oluşum vetîresi, tahrir geleneği, timar ve hazine sistemleri incelenmiştir. Devamında tek hazineli dönemde Osmanlı maliye teşkilatının yapısı incelenmiş, tepede Defterdar olacak şekilde teşkilat mimarisi hazırlanmıştır. "Osmanlı Maliyesi'nin Gelir ve Gider Kalemleri" adlı bölümde başlıca cizye, avârız ve mukâtaa gelirlerinden oluşan Osmanlı

maliyesinin gelir kalemleri incelenmiş, yayınlanmış bütçelerden yararlanılarak Osmanlı maliyesinin gider kalemleri üzerine açıklamalarda bulunulmuştur. “*Sultan II. Mustafa Devrinde Osmanlı Bütçeleri*” adlı bölümde, incelenen devir hakkında bilgi vermesi amacıyla Sultan II. Mustafa devrinde hazırlanmış dokuz adet bütçe üzerinden dönemin iktisadî vaziyeti incelenmiştir. “*Osmanlı Devleti’nin İç Hazinesi*” adlı bölümde Ceyb-i Hümayûn’un da alt hazinelerinden biri olduğu Osmanlı Devleti İç Hazinesinin işleyişi ve Ceyb-i Hümayûn’un Osmanlı Hazine sistemi içerisindeki yeri ortaya konulmuştur. “*Padişahın Cep Harçlığı: Ceyb-i Hümayûn*” adlı bölümde Ceyb-i Hümayûn’un yapısı ve işleyişi ile alakalı literatürdeki bilgiler derlenmiştir.

Tezimizin gövdesini oluşturan üçüncü bölümü, “*Sultan II. Mustafa Devrinde Ceyb-i Hümayûn*” adını taşımaktadır. “*Ceyb-i Hümayûn Defterlerinde Saray Görevlileri*” adlı bölümde defterlerde en sık anılan görevli olan Silahdar Ağa hakkında, çerağ olan görevlilerin aldıkları bera-yı acemilik meblağlar hakkında ve defterlerde isimleri anılan görevliler hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. “*Ceyb-i Hümayûn Defterlerinde Dönüşüm Oranları*” adlı bölümde yapılan harcamalar defterlere kaydedilirken kullanılan altın, guruş, zolata ve akçe gibi nakit cinsleri arasındaki dönüşüm oranları keşfedilmiştir. “*Ceyb-i Hümayûn’un Harcama Kalemleri*” adlı bölümde, oluşturulan veritabanı yardımıyla defterlerdeki harcama kalemleri tespit edilerek bu kalemlerin toplam harcamalar içerisinde hangi oranlarda yer kapladıkları tespit edilmiş ve hazinenin mahiyeti ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. “*Aylara Göre Ceyb-i Hümayûn Harcamaları*” adlı bölümde, incelenen yirmi iki defter her ay için bir bölüm olmak üzere tek tek harcama kalemlerine ayrılmış, tablo ve grafikler yardımıyla incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise tezin tamamında ulaşılan sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

II. SULTAN II. MUSTAFA DEVRİNDE MALÎ YAPI

A. Sultan II. Mustafa; Devri ve Şahsiyeti

1. Doğumu

İleride Osmanlı Devleti'nin 22. padişahı olacak olan Şehzade Mustafa, babası Sultan IV. Mehmed'in saltanatında (1648-1687) 8 Zilkade 1074 (2 Haziran 1664) tarihinde Edirne Sarayı'nda dünyaya gelmiştir. Annesi İstanbul Üsküdar'da inşa ettirdiği kendi adını taşıyan camii ve hayırseverliği ile tanınan Gülnûş Emetullah Sultan'dır. Şehzade Mustafa'nın doğumunun şerefine Edirne Sarayı'nda yedi gün yedi gece şenlik tertip edilmiştir. Bu olay Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi'nde şöyle aktarılır:

“Mâh-ı Zi'l-ka'de'nün sekizinci Salı gününde şevketlü Pâdişâhımız hazretleri saray içinde vâkı' meydâncıkda huddâm-ı hâss ve ağayân-ı bâhirü'l-ih-tisâs kullarına cirid itdürüp bi'z-zât kendüler dahi sa'âdet ü salabetle süvâr olmuşlar idi. İkinci vaktinde bir şehzâde-i civân-bahtları dünyayı teşrif buyurup müjde-i velâdet-i aliyyeleri rikâb-ı hümâyûnlarına arz olındukda fermân-ı hümâyûnları üzre Sultân Mustafa tesmiye buyurılıp cemî-i memalik-i mahrûse'ye yedi gün yedi gece donanma emr olındı”¹³

Devrin birinci derece kaynaklarından olan Vekayinâme'nin müellifi Abdurrahman Abdi Paşa, Şehzade Mustafa'nın doğumu üzerine son mısraı ebced hesabı ile 1074 tarihini veren şu tarih şiirini yazmıştır:

“Hamdü li'llâh geldi bir şehzade-i vâlâ-neseb
Sulb-i pâk-i hazret-i Sultan Mehmed Han'dan

Şarkdan garba varınca kâ'inâta müjdeler
Nagehân bir feyz irişdi âleme Sübhân'dan

Çünkü doğdı bir meh-i garrâ gibi ol âfitâb
Âsmân-ı devlet ü ikbal ü izz ü şândan

---

¹³Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi, Haz. Fahri Çetin Derin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009, s. 139

Didiler ism-i mu'allâsını Sultan Mustafâ
Böyle fermân oldu zîrâ kim şeh-i devrândan

Vâlid-i mâcidlerin Mevlâ mu'ammer eyleyüp
Hıfz ide ol kurretü'l-ayneyn dahi ahzândan

Abdî-i daî didi şehzâdenün târîhini
İzz ile bir nûr geldi sâye-i Rahmân'dan"¹⁴

Çocukluğu Edirne Sarayı'nda geçen Şehzade Mustafa, 12 Rebiülevvel 1086'da (6 Haziran 1675) on iki yaşındayken, kardeşi Ahmed ile birlikte sünnet olmuştur. Şehzadelerin sünnetleri şerefine sûr-ı hümayûn adıyla anılan büyük şenlikler tertip edilmiştir¹⁵.

2. Eğitimi

Eğitim hayatına Edirne Sarayı'nda başlayan Şehzade Mustafa, ilk eğitimini Vanî Mehmed Efendi'den almıştır. Vanî Mehmed Efendi, Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Erzurum'a beylerbeyi olarak gittiğinde ilim meclislerinde onunla tanışmış ve takdirini kazanmış bir âlimdir. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa vasıtasıyla önce İstanbul'a oradan da Edirne Sarayı'na gelmiştir. Sultan IV. Mehmed'in takdirini kazanan Mehmed Efendi, 1076'da (1665) Hâce-i Sultânîlik görevine getirilmiş ve Şehzade Mustafa'nın hocalığını yapmıştır. Kendisine Hünkâr Vâizi payesi verilince Hâce-i Sultânîlik görevini Feyzullah Efendi'ye devretmiştir¹⁶.

Aynı zamanda Vanî Mehmed Efendi'nin de damadı olan Feyzullah Efendi, Şehzade Mustafa'nın amcası Sultan II. Süleyman devrinde kısa bir süre Şeyhülislâmlık yapmıştır. Bu ilk Şeyhülislâmlığı kısa sürse de Şehzade Mustafa tahta çıktığında ikinci

---

¹⁴ Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi, s.140.

¹⁵ Abdülkadir Özcan, "Mustafa II", DİA, XXXI, s.276.

¹⁶ Erdoğan Pazarbaşı, "Vâni Mehmed Efendi", DİA, XXVIII, s. 459.

defa Şeyhülislâmlık makamına getirilmiş ve Sultan II. Mustafa'nın saltanatının büyük bölümünde bu makamda bulunmuştur¹⁷.

3. Tahta Çıkışı

Şehzadeliği süresince Mustafa'nın tahta çıkması iki defa gündeme gelmiştir. İlki 1099'da (1687) babasının hal'i esnasında IV. Mehmed tarafından tahta aday olarak gösterilmesidir. Bu teşebbüs akîm kalmıştır. Sultan IV. Mehmed'i hal eden devlet ricâli, tahta sultanın kardeşi Süleyman'ın çıkmasını uygun görmüştür. Şehzade Mustafa da babası ve kardeşi Ahmed ile birlikte Topkapı Sarayı'nın Şimşirlik Dairesi'ne kapatılmış daha sonra Sultan II. Süleyman sefere çıktığı sırada onlar da Edirne'ye gönderilmiştir.

Tahta çıkmasının ikinci defa gündeme gelişi 1102'de (1691) Sultan II. Süleyman'ın vefat etmesi münasebetiyledir. Şehzade Mustafa bu sefer de devletin yönetiminde etkili olan sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın taht için Sultan II. Süleyman'ın diğer kardeşi Ahmed'i tercih etmesi sebebiyle 4 yıl daha beklemek zorunda kalmıştır¹⁸.

Bu bekleyiş zarfında akîm kalan bir teşebbüs daha yaşanmıştır. Trablusşam beylerbeyliğinden azledilen Benli Hüseyin Paşa, Sultan II. Ahmed'i tahttan indirip yerine Şehzade Mustafa'yı geçirmek istemiş fakat bu teşebbüs bastırılıp, başta Benli Hüseyin Paşa olmak üzere yirmiden fazla adamı sürgün veya katl edilerek tedip edilmiştir¹⁹.

Sultan II. Ahmed'in vefatının ardından Sadrazam Sürmeli Ali Paşa, Sultan II. Süleyman'ın oğlu İbrahim'i tahta aday olarak göstermiştir. Fakat Şehzade Mustafa,

---

¹⁷ Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi", *DİA*, XII, s. 528.

¹⁸ Cengiz Orhonlu, "Mustafa II", *İA*, VIII, 696; Abdülkadir Özcan, *Mustafa II*, s.276

¹⁹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Basımevi, Ankara 1995, s.503; Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli I*, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s.473.

Hazinedarbaşı Nezir Ağa ve bazı ileri gelenlerin desteğiyle ve hanedanın en büyüğü sıfatıyla 21 Cemâziyelâhir 1106'da (6 Şubat 1695) Edirne Sarayı'nda taht kurdurarak, Vezîriâzam ve Şeyhülislâmın gelmesini dahi beklemeden padişahlığını ilan etmiştir²⁰. O esnada yetişen Vezîriâzam ve Şeyhülislâm da diğer ricâl ile birlikte tebrik merasimine katılmıştır²¹.

Sultan II. Mustafa, birkaç gün sonra Edirne Sarayı'ndaki taht odasında başına bir kıta murassa sorguç takıp, Silahdâr'ın ifadesiyle "serâserli kapanitse kürk" giyerek arkasında vüzerâ, ulemâ, diğer devlet ricâli ve büyük bir alay olduğu halde Edirne'deki Eski Cami-i Şerif'e gelmiştir. Burada eda edilen namazdan sonra Vezîriâzam, Şeyhülislâm ve Nakîbüleşrâf hazır bulunduğu halde Hz. Peygamber'in (s.a.s) kılıcını kuşanmıştır²².

Sultan II. Mustafa tahta geçtiğinde cûlus bahşişi dağıtması gerekiyordu. Ancak, hazinede para bulunmadığı için halktan para toplanmış, devlet çalışanları da birer maaşlarını almamışlardı. Ayrıca Osmanlı topraklarında yaşayan Kıptilerden de cizye alınmıştı. Ancak bu şekilde toplanan paralar sonucunda cûlus bahşişi dağıtılabildiği²³.

4. Saltanatının İlk Yılları

Sultan II. Mustafa tahta çıkar çıkmaz ilk iş olarak -babasını da ayırmayarak- kendinden önceki padişahlara şiddetli eleştirilerde bulunmuş, dedesi Kanuni Sultan Süleyman'ı kendisine örnek aldığını ifade etmiştir. Tahta çıkışının üçüncü gününde bir hatt-ı hümâyûn çıkararak babası Sultan IV. Mehmed zamanından kendi devrine kadar geçen padişahların zevk ve safaya düşkünlükleri sebebiyle nice İslam memleketine ve

---

²⁰ Abdülkadir Özcan, *Mustafa II*, s.276

²¹ *Târih-i Râşid ve Zeyli I*, s.482; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, TTK Basımevi, Ankara 1984, s.555.

²² Silahdâr Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, haz. Mehmet Topal, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001, s.4-5.

²³ İbrahim Artuk, Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu II*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1974, s.610.

nice müslümanın hayatına kast ve tecavüz edildiğini söyleyip bugünden sonra kendisine zevk, safa ve rahatı haram kıldığını ifade etmiştir²⁴.

Ayrıca bu hatt-ı hümayûnun sonunda cedleri gibi bizzat sefere çıkmak istediğini, Vezîriâzamından meseleyi devlet erkânı ile mütâlâa etmesini ve kendisine haber vermesini istemiştir. Gerekli görüşmeler yapıldıktan sonra padişahın bizzat sefere gitmesinin devlete büyük malî yük oluşturacağı bu sebeple padişahın Edirne’de ikamet etmesinin daha makul olacağı ifade edilmiştir.

Bunun üzerine Sultan II. Mustafa’nın *“Bana ağırlık ve hazine lazım değil, mahallinde kuru ekmek yerim, vücudumu din uğruna bezl ederim; her ne denli meşak arz olunursa sabr ü tehammül ederim; hizmet-i ibadullah tamama ermeyince seferden dönmem; elbette kendim giderim”* diyerek sefere çıkmak konusundaki kararlılığını göstermesi üzerine sefer hazırlıklarına başlanmıştır²⁵.

Sultan II. Mustafa’nın tahta çıktıktan sonra yaptığı ilk işlerden biri de devletin yönetimini tamamen kontrolü altına almak olmuştur. Düzenli olarak toplanmayan Divân-ı Hümayun’un haftada dört gün toplanmasını emretmiş, kaynağın ifadesiyle *“... dîvân-ı hümayuna müdâvemet ve nizâm-ı memlekete sa’y ü dikkat ve umûr-ı seferiyyeye mübaşeret...”*²⁶ hususlarına ihtimam gösterilmesi hususunda titiz davranmıştır.

Şehzadeliğinde hocalığını yapan Seyyid Feyzullah Efendi’yi Edirne’ye davet etmiş ve Şeyhülişlâmlığa getirmiştir. Seyyid Feyzullah Efendi’nin Erzurum’dan gelmesinin hemen öncesinde Vezîriâzam Sürmeli Ali Paşa, Şeyhülişlâm Sadık Efendi’yi azlettirip yerine Rumeli Kazaskeri Mirza Mustafa Efendi’yi tayin ettirmiştir. Böylelikle bir süreliğine de olsa Seyyid Feyzullah Efendi’nin Şeyhülişlâmlığa getirilmesinin önüne geçmiştir. Feyzullah Efendi Edirne’ye geldikten sonra Ali Paşa’nın kastını anlayarak Paşa’ya hasım olmuş ve Padişaha tesir ederek Paşa’nın önce azline sonra da katline

---

²⁴ Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli I*, s.484; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s.522.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.556-557.

²⁶ *Anonim Osmanlı Tarihi*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Basımevi, Ankara 2000, 108.

sebepe olmuştur. Feyzullah Efendi'nin bundan sonra da çok defalar devlet işlerine müdahil olması ve önemli kadrolara yakınlarını getirmesi ciddi sıkıntılara sebebiyet vermiştir.

5. Avusturya Seferleri ve Karlofça Antlaşması

Avusturya seferi için hazırlıklar tamamlandığı sırada önceleri Venedikliler'in eline düşmüş olan Sakız Adası geri alınmış, Kırım Tatarları'ndan Şahbaz Giray Lehistan topraklarına girip çokça esir ve ganimetle geri dönmüştür. Özellikle Sakız Adası'nın geri alınması uğur olarak addedilmiş ve Edirne'de büyük bir şenlikle kutlanmıştır²⁷.

Padişah ilk seferine, tahta çıktıktan beş ay sonra sırtında zırh, başında üzeri yeşil şal sarılı tolga, üzerine sorguç ve kaplan postu sarılı atıyla 18 Zilkade 1106'da (30 Haziran 1695) çıktı. Avusturya üzerine hareket edilen bu seferde Belgrad ve Temeşvar'da toplanan savaş meclislerinde Lippa, Lugoş, Yanova ve Şebeş kalelerinin zapt edilmesi kararlaştırıldı²⁸. Önce Lippa Kalesi fethedildi, sonra muhafaza etmesi zor olacağından yıkıldı. Ardından Lugoş Kalesi alındı. Burada aldığı zaferden dolayı Sultan'a "Gazi" unvanı verildi. Sultan II. Mustafa o senenin kışını İstanbul'da geçirdi²⁹.

Kış mevsimi sürerken Ruslar Azak Kalesi'ni kuşattı. Kaplan Giray ve Kefe Beylerbeyi Mustafa Paşa duruma müdahale edip Rusları geri püskürttü. Kısa zamanda tekrar hazırlanan I. Petro kaleyi karadan ve nehirden kuşatarak teslim aldı³⁰. Bu dönemde Kaptanıderyâ Mezamorta Hüseyin Paşa kumandasındaki donanmanın Sakız ve Mora'da Venediklilere karşı galibiyetler elde etmesi sevinçle karşılandı³¹.

İkinci seferi için hazırlıkları ara vermeden başlatan Sultan II. Mustafa, devlet ricâlinin zengin olanlarından; İbrahim Hanzâde Ali Bey, Civan Kapıcıbaşızâde Mustafa Bey ve

---

²⁷ Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi III*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 254

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.558.

²⁹ Abdülkadir Özcan, *Mustafa II*, s.277; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.563.

³⁰ Abdülkadir Özcan, *Mustafa II*, s.277.

³¹ Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli I*, s.488

Köprülüzâde Numan Bey'den masraflarını kendilerinin karşılayacakları askerî birlikler hazırlamalarını istedi³². Daha önce hiç görülmedik şekilde bin beş yüz civarında İstanbul ve Edirne bostancısına sefer emri verildi³³.

Bu sırada Saksonya Kralı Friedrich Auguste kumandasındaki yirmi bini atlı toplam altmış bin askerin yüzden fazla topla birlikte Temeşvar Kalesi'ni kuşattığı haberi alındı. Bu haber üzerine seferin yönü buraya çevrildi. Avusturya Ordusu ile 28 Muharrem 1108'de (27 Ağustos 1696) karşı karşıya gelindi. Osmanlı Ordusu bu savaşta galip geldi. Temeşvar Kalesi güçlendirilip içerisine mühimmat konuldu³⁴.

Fransa ile süren savaşı sona eren Avusturya, Osmanlı'ya barış teklifi ile geldi. Kazandığı iki zaferin de etkisiyle Sultan II. Mustafa barış teklifini reddetti. Üçüncü Avusturya seferine ise Safer 1109'da (Ağustos/Eylül 1697) çıktı. Seferin hedefinin ne tarafa olması konusunda Belgrad'da biri Padişahın diğeri Vezîriâzamın riyasetinde iki müzakere yapıldı. Amcazâde Hüseyin Paşa Varadin üzerine gidilmesini, Veziriazam Elmas Mehmed Paşa ve Temeşvar muhafızı Koca Câfer Paşa ise Temeşvar yönüne gidilmesini önerdiler. Kendi fikrini kabul ettirmek isteyen Vezîriâzamın "*Her kim Varadin muhasarasına sevk ederse sefer dönüşünde her birinin birer bahane ile katl olunması mukarrerdir*" diyerek kendisi hilafına fikir beyan edenleri tehdit etmesi üzerine diğerkileri de gönülsüz de olsa Temeşvar üzerine gitme fikrini desteklediler³⁵. Padişahın da Temeşvar yönüne gidilmesi yönündeki iradesiyle Varadin'e göre çok uzakta olan Temeşvar üzerine sefere çıkıldı.

Belgrad muhafızı Amcazâde Hüseyin Paşa hudutta bulunduğu için düşmanın durumuna vâkıftı. Bu sebeple Temeşvar yönüne gidilmesi fikrini ileri sürenlere,

---

³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.561.

³³ Nereden ve kimden kaç asker geldiğinin detaylı listesi için bkz. Silahdâr Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s.145-146.

³⁴ Dimitri Kantemir, *Yükseliş ve Çöküş Tarihi III*, 256-257; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, 561.

³⁵ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s.610; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.564.

birliklerimiz bu güzergahtaki nehirleri geçerken düşmanın ilk geçen birliklere müdahil olmayacağını, ilk birlikler geçtikten sonra birdenbire hücum edeceğini ve bu taktiği pek çok kereler kullandıklarını ifade ederek bu fikrin yanlış olduğunu belirttiyse de çoğunluk diğer görüşte birleştiği için bir tesiri olmadı³⁶.

Temeşvar'a giden güzergahta çokça bataklık ve nehir mevcuttu. Ordunun geçmesi için pek çok köprü inşa edilmesi gerekiyordu. Güzergâh üzerindeki Tisa suyu üzerine bir köprü kurulmuş askerlerin bir kısmı karşıya geçmiş diğer kısmı arkada kalmıştı. Ordunun harekâtından haberdar olan Avusturya Prensi Eugen, henüz karşıya geçmemiş kuvvetlerin üzerine saldırdı. Panik haldeki Osmanlı Ordusu dağıldı. Sadece yüzerek karşıya geçenler kurtulabildi. Vezîriâzam Elmas Mehmed Paşa ve ordunun sekizde biri şehid oldu³⁷. Sultan II. Mustafa Temeşvar'a çekildi. Oradan da kapıkulu ocaklarıyla Edirne'ye döndü. Öngörüsünde haklı çıkan Belgrad muhafızı Amcazâde Hüseyin Paşa 2 Rebiülevvel 1109'da (18 Eylül 1697) sadrazamlığa getirildi.

İngiliz ve Felemenk elçilerinin aracılığı ile barış görüşmelerine başlandı. Belgrad yakınlarındaki Karlofça'da devam eden görüşmelerde Osmanlı Devleti'ni temsilen Reîsülküttâb Râmi Mehmed Efendi ve Dîvân-ı Hümâyun tercümanı İskerletzâde Aleksander Mavrokordato bulunuyordu. Kantemir'e göre bu barışın mimarı Aleksander Mavrokordato idi. Barış için Vezîriâzam Amcazâde Hüseyin Paşa ve bazı Avrupa devletlerinin İstanbul'daki temsilcileriyle görüşen Mavrokordato, her iki taraf adına barış isteklerini ileterek barışın zeminini hazırlamıştı³⁸. Uzun süren görüşmelerin ardından imzalanan Karlofça Antlaşması ile 16 yıldır devam eden savaşlar sona erdi. Osmanlı Devleti, Temeşvar hariç Macaristan'ın tamamını kaybetti. Ukrayna ve Podolya Lehistan'a, Mora ise Venediklilere bırakıldı. 1112 (1700) yılında imzalanan İstanbul Antlaşması ile Azak Kalesi Rusya'ya bırakıldı³⁹.

---

³⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.565.

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.568; Abdülkadir Özcan, "Mustafa II", s.277.

³⁸ Dimitri Kantemir, *Yükseliş ve Çöküş Tarihi III*, 288-290.

³⁹ Abdülkadir Özcan, "Karlofça Antlaşması", *DİA*, XXIV, s.504.

6. Karlofça Sonrası Genel Vaziyet

Uzun süreli ve çok cepheli bu savaşlar Osmanlı Devleti'nin iktisadî ve içtimaî yapısını temelinden sarsmıştı. Seferlerin uzaması ve yeni cephelerin açılması ile savaş masrafları artmış, yeni vergiler ihdas edilmiş, mevcut vergilerde artışa gidilmişti. Mevcut Kapıkulu ve Timar sistemi bozulduğundan genel seferberlik ilan edilip reâyâdan asker toplanmıştı. Savaş sonunda memleketlerine dönenler o bölgelerde belli başlı sıkıntılara sebebiyet vermişlerdi. Beylerbeyleri ve sancak beyleri savaş sebebiyle görev bölgelerinde olmadıklarından eşkıyalık yaygınlaşmış, zor durumda kalan çiftçiler topraklarını terk ederek asayişini temin etmekle vazifeli olan sarıca ve sekban teşkilatlarına katılmışlardı. Bu yaşananlar üzerine Sultan II. Mustafa, eşkıyalık hareketlerinin önüne geçmek adına teftişçi unvanıyla valiler tayin edip sarıca ve sekban teşkilatını kaldırdı⁴⁰.

Merkezdeki karışıklıktan istifade uzak eyaletlerde isyan hareketleri baş gösterdi. Bebe Süleyman adlı bir zorba İran'a ait topraklara saldırdı. 1110'da (1699) Bağdat Valisi Hasan Paşa olayı bastırdı. Halep-Şam civarında Arap kabilelerinin reislerinden Hüseyin el-Abbas isyan çıkardı. Basra başka bir Arap kabilesinin reisi olan Mani' tarafından ele geçirildi. Devrin Bağdat Valisi Daltaban Mustafa Paşa 1112'de (1701) Basra'yı geri aldı. Karlofça Antlaşması'na göre Kırımlılar'ın Bucak'tan çıkarılarak Özi'ye yerleştirilmesi gerekiyordu. Buna karşı çıkan Gazi Giray, Kırım Hanı Devlet Giray'a baş kaldırdı. Hadise Osmanlı Devleti'nin Gazi Giray'ı Rodos'a göndermesiyle yatıştı.

Sultan II. Mustafa'nın saltanatının son yıllarında Vezîriâzam Amcazâde Hüseyin Paşa'nın dirayetli devlet adamlığı ve isabetli kararlarıyla iktisadî ve idarî düzenlemelere gidildi. Kaptanıderyâ Mezamorta Hüseyin Paşa'nın gayretiyle yeni bir donanma kanunnâmesi çıkartıldı⁴¹. Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi bir emr-i

⁴⁰ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s.567-568.

⁴¹ BOA, MD, nr. 113 s.1-6'dan nakleden Abdülkadir Özcan, *Mustafa II*, s.278.

şerifle taşradaki din adamlarına, halka dini vecibelerin mahiyetini daha iyi anlatmaları gerektiğini bildirdi⁴².

Savaş giderlerini karşılamak için çeşitli vergilendirmelere başvuruldu. Bu kapsamda varlıklı kimselerin malları müsâdere edildi. Gelecek yıllara ait vergiler peşin olarak toplandı. Tütün ve kahve vergileri artırıldı. Bid'at-ı Kahve adıyla yeni bir vergi konuldu⁴³.

Bu dönemde cizyenin Eşrefî adıyla bastırılan parayla ödenmesine karar verildi. Tüccarlar ayarı düzgün olan İstanbul altını toplayıp Mısır'a götürdüğü için Osmanlı tarihinde ilk defa üzeri tuğralı altın para basıldı⁴⁴. Eski kuruş ve zolata tedavülden kaldırılıp yerine tuğralı kuruş ve zolata çıkarıldı. Karlofça Antlaşması'ndan sonra devlet bütçesi toparlanınca konulan ek vergiler kaldırıldı⁴⁵.

Karlofça'dan sonraki yıllarda askerî ve malî tedbirler alındı. Bu durum Sultan II. Mustafa'ya karşı ciddi bir memnuniyetsizliğe sebep oldu. Kantemir onun köşeye çekilmesinin asker ve halk arasında babası gibi davranmaya başladığı dedikodularının çıkmasına sebep olduğunu ifade eder⁴⁶.

7. Edirne Vakası

Sultan'ın ilk yıllarında devlet işlerine sıkıca sarılıp Karlofça sonrasında ise daha çok Edirne'de bulunması, savaşlardaki başarısızlık ve toprak kayıpları memnuniyetsizliği körükledi. Bu memnuniyetsizlik Edirne Vakası olarak isimlendirilen olayla gözle görülür hale geldi.

Olayın görünür sebebi Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin devlet işlerine müdahil olmasıydı. Özellikle terfi bekleyen devlet görevlilerinin, makamların Şeyhülislâmın adamları tarafından tutulmuş olması yüzünden bir türlü yükselememeleri, Feyzullah

---

⁴² Anonim Osmanlı Tarihi, s.165-166.

⁴³ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s.632-633.

⁴⁴ Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli III*, 1349-1350.

⁴⁵ Abdülkadir Özcan, *Mustafa II*, s.278.

⁴⁶ Dimitri Kantemir, *Yükseliş ve Çöküş Tarihi III*, 297.

Efendi'ye karşı bir muhalefet grubunun oluşmasına yol açmıştı. İstanbul kadılığı ile Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerinde Feyzullah Efendi'nin oğulları bulunuyordu. Bu durum yüksek dereceli ulemâ arasında büyük bir hoşnutsuzluğa ve tepkiye sebep oluyordu. Ayrıca Darüssaade Ağalığı, Silahdarlık, Edirne Bostancıbaşılığı gibi görevlere kendi adamlarını yerleştirip padişah üzerindeki nüfuzunu arttırması saray çevresinin de Feyzullah Efendi'ye cephe almasına sebep oldu⁴⁷.

Padişahın daha çok avla meşgul olup devlet işlerini boşlaması ve devletin merkezinin fiilen Edirne'ye kayması İstanbul çevrelerinde de hoşnutsuzluğa sebep oldu. Böylece Sultan'ın iktidarının tüm sac ayakları ona ve Şeyhüislâm Feyzullah Efendi'nin aleyhine dönmüş oldu⁴⁸.

İsyanın ilk fişeği gecikmiş ulufelerini isteyen cebeciler tarafından atıldı. 35-40 cebeci At Meydanı'nda ulûfe isteriz diye bağıldılar⁴⁹. Kısa süre içinde yeniçeriler, seyyidler ve medrese talebeleri de bu kalkışmaya katılarak olay büyük bir isyana dönüştü. Daha sonra tüccar ve esnafın iştiraki, Ağakapısı'ndaki mahpusların salıverilmesiyle bütün İstanbul'a yayıldı. Feyzullah Efendi ve oğullarının İstanbul'daki evleri yağmalandı⁵⁰. Bostancıbaşı Mehmed Ağa direnmekten vazgeçip asilere katıldı. Böylece isyan saraya da sıçradı.

Asiler Sadrazamlığa Söhraplı Ahmed Paşa'yı, Şeyhüislâmlığa İmam Mehmed Efendi'yi getirdiler. Taleplerini bildirmek üzere ulemâdan oluşan 40 kişilik bir heyeti Edirne'ye gönderdiler. Taleplerini bildiren arzuhal şöyleydi:

---

⁴⁷ Abdülkadir Özcan, "Edirne Vakası", *DİA*, X, s.445.

⁴⁸ 1737-1812 yılları arasında yaşamış olan Ermeni müellif Balatlı Georg Hovannesyanyan, Feyzullah Efendi'nin usta bir büyücü olduğunu ve padişahı sihirli sözleriyle kendine meftun ettiğini rivayet etmektedir. Edirne Vakası üzerine yazdığı bu risaleyi en erken ihtimalle olaydan 60 yıl sonra kaleme alan Balatlı Georg'un bu rivayetleri aktarması Feyzullah Efendi'ye beslenen kin ve garazın Osmanlı toplumunda uzun yıllar canlı kaldığına işaret eder. Bkz. Hrand D. Andreasyan, "Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası", *TD*, sy. 15, s.48.

⁴⁹ İsyanın ilk gününün detaylı anlatımı için bkz. Hrand D. Andreasyan, *Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası*, s.50.

⁵⁰ Orhan Fuad Köprülü, "Feyzullah Efendi", *İA*, IV, 596.

“Metbû hükümdârımıza selam. Padişahımız, ömrünün sonuna kadar seni başımızda Padişah olarak istediğimizi bil. Sana muâriz değiliz, bilakis ebediyyen tâbiyiz. Yalnız, bir kızılbaş dinsiz ve büyücü adam olan müftünü artık istemeyiz. İmdi, kanun ve adalet dahilinde kendisiyle konuşmamız için onu bize göndermeni çok rica ederiz. Sağ ol”⁵¹

Ancak bu heyet Feyzullah Efendi'nin emriyle Havsa'da tutuklanarak Eğridere'ye gönderildi. Gelişen olaylardan haberi olmayan Padişah olayları sonradan İstanbul Bostancıbaşısının gizlice gönderdiği raporla öğrendi. Sultan İstanbul'daki muhalifleriyle uzlaşma yollarını aramaya başladı. Fakat gönderdikleri heyetin yakalanması, isyancıların hedefini saltanat makamına çevirmesine sebep oldu.

Yeniçeri, cebeci, topçu, bostancı ve çeşitli esnaf gruplarından oluşan altmış bin kişi Edirne'ye doğru yürümeye başladı. İstanbul'dan yola çıkan asiler Silivri'ye geldiklerinde Sultan II. Mustafa'nın küçük kardeşi Ahmed'i tahta geçirmeye karar verdiler. Edirne ve İstanbul taraflarının temsilcilerinin görüşmeleri sayesinde Edirne'dekiler İstanbul'dan gelenlere katıldı. Böylece çarpışma olmadan mesele halledildi.

9 Rebiülahir 1115'te (22 Ağustos 1703) Sultan II. Mustafa, kardeşi Ahmed'in yanına gidip “*Birader, kul seni padişah istemişler*” diyerek tahtı kendi rızasıyla ona bıraktı⁵². Kardeşinden kendini serbest bırakmasını istedi. Kendisini tahttan indiren asilerin bir gün onu da tahtından edeceklerini söyleyip mutlaka cezalandırılmaları gerektiğini söyledi⁵³.

8. Vefatı ve İlgi Alanları

Sultan II. Mustafa ordunun başında sefere çıkan son Osmanlı padişahı olarak tarihe geçmiştir. Tahttan indirildikten beş ay sonra 20 Şaban 1115'te (29 Aralık 1703) Edirne'de vefat etmiştir. Cenaze işlemleriyle ilgilenmek üzere Nusretnâme müellifi

⁵¹ Hrand D. Andreasyan, *Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası*, s.53.

⁵² *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.248.

⁵³ Dimitri Kantemir, *Yükseliş ve Çöküş Tarihi III*, 316.

Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa görevlendirilmiştir. Cenaze namazı Ayasofya'da kılındıktan sonra naaşı Yeni Cami yanındaki Valide Turhan Sultan Türbesi'ne, babası Sultan IV. Mehmed'in ayak ucuna defnedilmiştir.

Sultan II. Mustafa, İkbâlî ve Meftunî⁵⁴ mahlaslarıyla şiirler yazmış bunlardan bazıları bestelenmiştir⁵⁵. Hat sanatı ile uğraşmış, Mehmed Enverî ve Hafız Osman'dan ders almış, özellikle sülüs, nesih ve celî yazı çeşitlerinde başarılı örnekler ortaya koymuştur⁵⁶.

---

⁵⁴ Tayyazâde Ata, *Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun IV*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s.65-66'dan nakleden Abdülkadir Özcan, *Mustafa II*, s.279.

⁵⁵ *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.275-276.

⁵⁶ Müstakimzâde Süleyman Sadettin Efendi, *Tuhfe-i Hattatîn*, haz. Mustafa Koç, Klasik Yayınları, İstanbul 2014, s.539.

B. Osmanlı Tahrir Geleneği ve Merkez Maliyesi

Osmanlı Devleti'nin malî yapısı, devletin uzun yıllar içerisinde farklı kara parçalarında karşılaştığı durumlara göre şekillenmiştir. Osmanlı maliyesi, her dönemin kendine özel durum ve şartlarına rahatlıkla intibak etmiş, kendine has çözümler üretmiştir. Osmanlı Devleti'nin genişlediği Bizans, Selçuklu, İlhanlı ve Memluk topraklarında önceden de köklü bir tahrir geleneğinin var olması, devletin bürokratik derinliğini çok çabuk kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu derinlik, defter tutmak yoluyla devlette kayıtlılık ve öngörülebilirliğin tesisini mümkün kılmıştır. Erken dönemlerde başlayan defter tutma sistemi, malî kayıtların da erken dönemlerden itibaren elimize ulaşmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, kuruluşunun ilk yıllarında tâbi-metbû ilişkisi içerisinde olduğu İlhanlı Devleti'nin gerek siyasî gerek malî nüfuzu altında yaşamıştır. Öyle ki Orhan Gazi, dönemin şartlarında hükümdarlık alametlerinden sayılan ilk gümüş sikkesini 727'de (1327) Bursa'da kestirebilmiştir. Osmanlı Devleti'nin tamamen serbest kalması ise İlhanlıların son hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın 735'te (1335) arkasında çocuk bırakmadan vefat etmesiyle mümkün olmuştur. Beylikten devlete geçiş yıllarında ortaya çıkan defter tutma ihtiyacı İlhanlıların malî usulleri uygulanarak karşılanmıştır. Bu cümleden olarak Osmanlılar da malî kayıtlarını siyakat yazısıyla tutmuşlar ve ruznamçe, an-hızane, baz teslim, ber-vech-i mâlikâne, der-âmed, nâ-füruht, resid, tahvil, muhassıl, muhtesib ve benzeri gibi İlhanlı maliye geleneğine ait terimleri benimsemişlerdir⁵⁷.

İlhanlı tecrübesinden yalnızca maliye teşkilatının teşekkülü sırasında değil defter tutma ve vergi toplama sisteminin kuruluşunda da faydalandığı görüşü genel kabul görmektedir. Teşkilatın kuruluşuna kaynaklık edecek herhangi bir arşiv vesikasına tesadüf edilememiş olması kuruluş tarihi hakkında kesin bir söz söylemenin önüne

---

⁵⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi", Belleten Dergisi, Cilt: XLII, Sayı: 165, 1978 Ankara, s.69.

geçmektedir. Bir maliye teşkilatının varlığına işaret eden en erken belge ise I. Bayezid devrine aittir⁵⁸.

Osmanlı Devleti'nin mali kayıtlarının temel mantığı, sahip olunan kaynakların ve vergilendirilebilir mahsulün tespit edilmesidir. Bu amaçla timar sistemini yapılandırmak için tapu tahrir defterleri tutulmuştur. Bu defterler başlangıçta on ilâ otuz yıl arayla yenilenmekteyken 17. yüzyıldan itibaren yenilenmemiş, ancak yeni yerler feth edilince tahrir başvurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde tahrir isimli bu sayımların ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte günümüze ulaşan en eski defter 835 (1431) tarihli Arvanid Sancağı Defteri'dir⁵⁹. Bu defterden ve diğer bazı belgelerden, sayımların kaydedildiği defter usulünün 14. yüzyılda mevcut olduğu anlaşılmaktadır⁶⁰. Yapılan tahrirler sonucunda detaylı ve özet defterler oluşturulmuştur. Bu defterler mufassal, icmal / mücmel ve evkaf defterleri gibi isimlerle anılmaktadır.

Tahrir geleneği sayesinde üretilen hasılanın ne kadarının merkez maliyesi ne kadarının timar sistemi ve ne kadarının vakıflar tarafından kontrol edildiğini de tespit edebilme imkanına sahip olunmaktadır. Barkan'ın yayınladığı 1527-1528 yılına ait bütçeden öğrendiğimize göre toplam malî gelirin %51'i merkezî hazineye %37'si timar teşkilatına %12'si ise vakıflara gitmektedir⁶¹.

Merkez maliyesinin gelirleri tahrir kayıtlarında havass-ı hümâyûn veya havass-ı padişahî adı altında toplanan kaynaklara dayanmaktadır. Timar sistemi ise hasılatı nakdî olarak merkezî hazineye aktarılmayan, belirli vazife ve sorumluluklar karşılığında askerî zümreye -mülkiyeti devlete ait olmak kaydıyla- tahsis edilen toprakları kapsamaktadır. Bu topraklar gelir hacmine göre küçükten büyüğe timar,

---

⁵⁸ Erol Özvar, "Osmanlılar, Malî Yapı", *DİA*, XXXIII, s.521.

⁵⁹ Bu defter için bkz. *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, haz. Halil İnalçık, TTK Basımevi, Ankara 1954.

⁶⁰ Mehmet Öz, "Tahrir", *DİA*, XXXIX, s.426.

⁶¹ Ömer Lütfi Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", *İFM*, 15/1-4, İstanbul 1954, s.650-702.

zeamet ve has olarak üç gruba ayrılmaktadır. Üçüncü kesim olan vakıflar da tahrire tabî olmalarına rağmen diğerlerine nazaran özerk bir yapıya sahiptirler⁶².

Osmanlı Devleti'nin merkez maliyesinin yapısı incelendiğinde yapıyı kabaca üç döneme ayırmak mümkündür. İlk dönem, maliye teşkilatının kuruluşundan 18. yüzyılın sonunda kadar olan tek hazineli dönemdir. Bu dönemde devlet harcamaları tek bir hazineden karşılanmış ve maliye teşkilatı büyük değişiklikler yaşamadan bu hazine etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde Hazîne-i Âmire'nin yanı sıra Enderun Hazinesi yahut İç Hazine adıyla bir ihtiyat hazinesi daha bulunsa da bu hazine Hazîne-i Âmire'nin yedeği olarak görüldüğünden dönem tek hazineli dönem olarak isimlendirilmektedir.

Tablo 1 Osmanlı Merkez Maliyesi'nin Yapısı

Tek Hazineli Dönem	Çok Hazineli Dönem	Tanzimat Dönemi
Kuruluş – 1790'lar	1790'lar - 1840'lar	1840'lar – ...
Hazîne-i Âmire	Hazîne-i Âmire Îrâd-ı Cedîd Mansûre	Modern Malî Kurumlar

Osmanlı maliyesinin ikinci dönemi birden fazla hazinenin bulunduğu çok hazineli dönemdir. Bu dönemde 19. yüzyılın başından itibaren Hazîne-i Âmire'nin yanında askerî harcamalar için Îrâd-ı Cedîd ve Mansûre hazineleri kurulmuştur. Yeni hazineler kurulmuş olmakla birlikte bu dönemde de geleneksel maliye politikaları takip edilmeye devam edilmiştir. Üçüncü dönem ise 1840'lardan itibaren başlayan Tanzimat dönemidir. Tanzimat devriyle birlikte Osmanlı malî politikalarında köklü değişiklikler yaşanmış; geleneksel malî metotlar yerini modern metotlara bırakmıştır.

⁶² Mehmet Genç, Erol Özvar, "Erken Modern Dönemde Osmanlı Maliyesi", Osmanlı Maliyesi; Kurumlar ve Bütçeler, s.13-14.

C. Tek Hazinele Dönemde Osmanlı Maliye Teşkilatı

Tek hazineli dönemde Osmanlı maliye teşkilatının başında Başdefterdar bulunmuş, bütün ve gelir giderlerin toplandığı Hazîne-i Âmire'nin idaresi Başdefterdar ile emrindeki Hazîne-i Âmire kâtipleri ve memurlar tarafından yürütülmüştür. Maliye teşkilatının başında bulunan kişiye İlhanlılarda kullanılan "Defterdarî-i Memâlik" tabirinden mülhem Başdefterdar denildiği için teşkilat da "Defterdarlık" adıyla anılagelmiştir⁶³.

18. yüzyılın ilk yarısında maliye teşkilatının teşkilat mimarisinde tepede Başdefterdar bulunmaktadır. Başdefterdar, malî işlerin en üst yetkili amiridir. 18. yüzyılda maliyeden yazılan ferman, berat vb. belgelerin arkasına kuyruklu imza konulması, yıllık bütçelerin hazırlanması, bütçenin ve ulûfe telhislerinin padişaha sunulması Başdefterdar'ın başlıca görevlerindendir⁶⁴. Vergi toplanması hususunda gerekli emirleri vermeye, emin, mültezim ve kadılar dahil bütün görevlileri denetleme ve görevden almaya yetkilidir. Herhangi bir sefer sırasında Başdefterdarlar sefere katılmamış devlet işlerini yürütmek üzere İstanbul'da kalmıştır⁶⁵.

Başdefterdarın altında her birinin ayrı görevleri olan Ruznamçe-i Evvel, Baş Muhasebe, Haremeyn Muhasebesi, Anadolu Muhasebesi, Süvari Mukabelesi, Sipah, Silahdar, Mevkufat, Maliye, Cizye Muhasebesi, Küçük Ruznamçe, Piyade Mukabelesi, Küçük Evkaf, Haremeyn Mukâtaası, Piskopos Mukâtaası, Büyük Kale, Küçük Kale, Haslar Mukâtaası, Baş Mukâtaa, Maden Maa Salyane, İstanbul Mukâtaası, Bursa Mukâtaası, Avlonya Maa Ağrıboz Mukâtaası, Mektubî-i Defterî ve Ganem Kitabeti

---

⁶³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara 1984, s.325; Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisâdi Yapısı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi II*, IRCICA Yayınları, İstanbul 1999, s.513.

⁶⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı İktisâdi Yapısı*, s.514.

⁶⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I: 1300-1600*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s.103.

isimlerinde yirmi altı kalem bulunmaktadır⁶⁶. Bu kalemlerde birden fazla Hazîne-i Âmire kâtibi çalışmaktadır.

Fatih Kanunnâmesindeki kayıtlardan, daha önceki dönemlerde kâtiplerin kendi aralarında yazılı bir mertebe farkı bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu mertebe farkı devrin kâtipleri için şöyle zikredilmiştir:

“Küttâb merâtibinde reîsülküttâb, anun altına yeniçeri kâtibi, anun altına ruznâmeci, anun altına sipâhîler kâtibi, anun altına mukabeleci ve mukâta'acı, anun altına tezkireci, anun altına reîs kâtipleri oturur.”⁶⁷

Bu noktadan hareketle yukarıda sayılan kalemlerde çalışan kâtipler arasında da belirli bir mertebe farkı olduğu düşünülebilir. Fakat bu mertebe sıralamasını ihtiva eden bir kaynağa tesadüf edilmemiştir.

Bu kalemlerin haricinde olup da Başdefterdar'a bağlı olarak çalışan memurlar da mevcuttur. Bunlar borçların tahsili, ödemelerin kontrolü, madenî paraların ayarı ve kayıtların defterlere geçirilmesi gibi işleri yürüten Baş Bâkîkulu, Cizye Baş Bâkîkulu, Veznedarbaşı, Sergi Nâzırı ve Sergi Halifesi isimli görevlilerdir⁶⁸.

Baş Bâkîkulu devlet gelirlerinin birinci dereceden tahsil memuru olup altında altmış civarında bâkîkulu (mübaşir) çalışmaktadır. Bu görevliler hazineye borcu olup da ödemeyenleri hapsedme ve zor kullanma yetkisine de sahiptirler⁶⁹. Gelir tahsilinde maharet gösteren bazı baş bâkîkulları terfi alarak değişik görevlere de getirilmişlerdir⁷⁰.

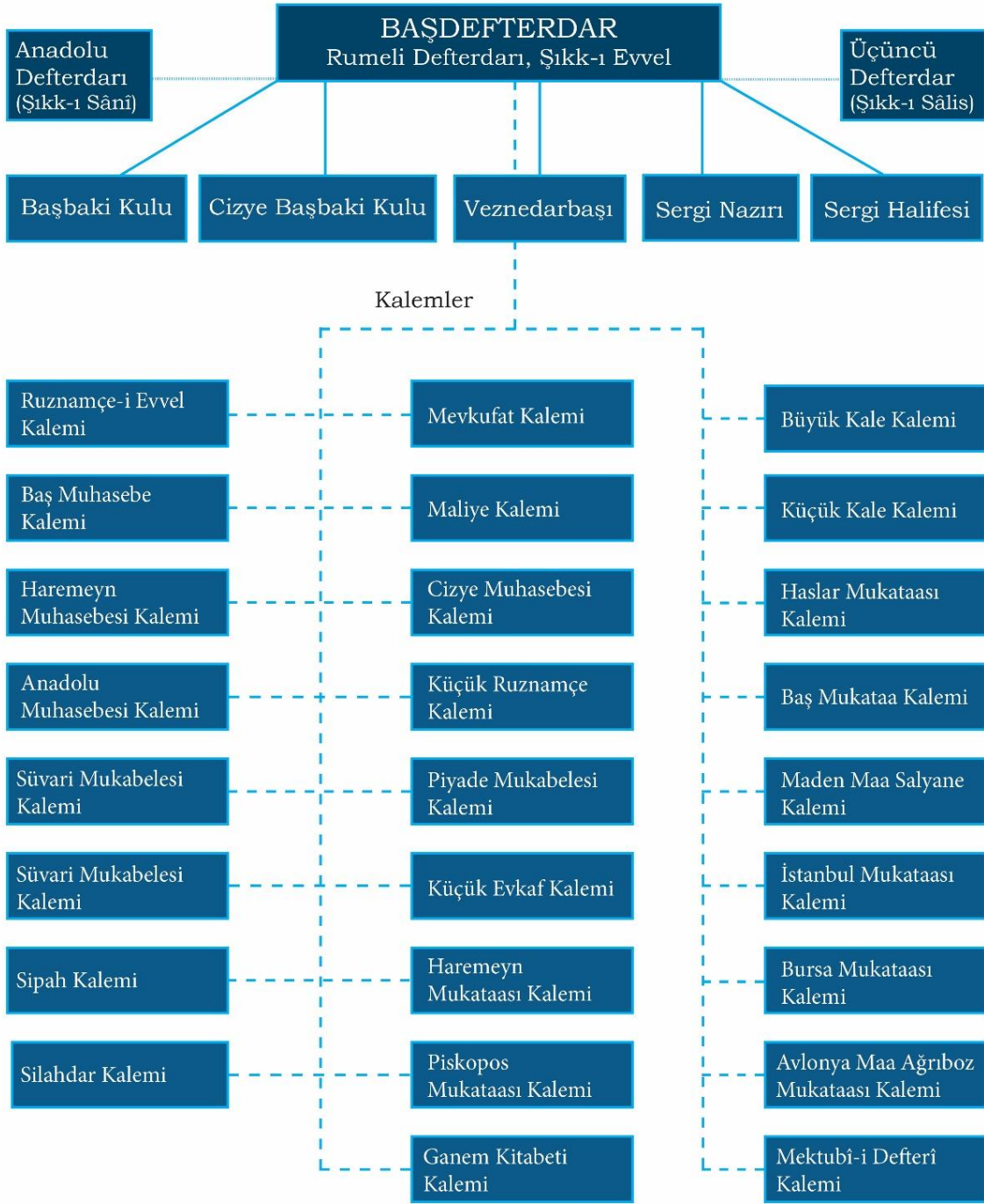
⁶⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.346-353.

⁶⁷ Fatih Sultan Mehmed, *Kanunnâme-i Âli Osman*, haz. Abdülkadir Özcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s.10.

⁶⁸ Erol Özvar, *Osmanlılar, Malî Yapı*, s.521.

⁶⁹ Feridun Emecen, *“Baş Bâkîkulu”*, *DİA*, V, s.126-127.

⁷⁰ Baş Bâkîkulu Hüseyin Ağa, 1099 (1688) yılında işinde mahir olduğu gerekçesiyle Vezir rütbesi verilerek Anadolu'nun değişik vilayetlerinde toplanamayan gelirleri toplaması için genel müfettiş olarak görevlendirilmiştir. Bkz. *Tarih-i Raşid ve Zeyli I*, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s.343.

Şekil 1 Osmanlı Maliyesi'nin Teşkilat Mimarisi

Cizye Baş Bâkîkulu, cizye ödemelerinden dolayı hazineye borcu olanları takip etmekle ve iltizama verilen cizyelerin mültezimlerinin borcunu ödeyip ödemediğini kontrol etmekle görevlidir. Veznedarbaşı ise hazinenin tahsilatlardan sorumlu memurudur.

Altında dört veznedar çalışmakta olup bunlar sikkelerin sıhhatini kontrol etmek ve kıymetli madenleri tartmakla görevlidir. Sergi Nâzırı ve Sergi Halifesi isimli görevlilerin her ikisi de hazine işlemleriyle ilgili defterleri tutmakla görevlidirler⁷¹.

Maliye teşkilatının yapısı ve işleyişine ait bilgilere ilk olarak Fatih Kanunnâmesinde rastlanmaktadır. Burada Başdefterdar'ın devlet hazinesinin nâzırı olduğu ifade edilmekte ve hazineden sorumlu olmak, hazineyi açıp kapatmak, hazinenin yıl sonu hesaplarını yapıp padişaha sunmak ve görev yapacak kâtipleri atamak gibi görevlerinin bulunduğu zikredilmektedir. Bu hususlar Kanunnâmede şöyle ifade edilmiştir:

“Ve başdefterdâr cümle mâlımın nâzırı olup, umûr-ı âlem ana mufavvazdır. Anın izni olmadan bir akça ne dâhil ve ne hâric-i hazîne ola. Ve anın kadri Rumeli beğlerbeğliği ile berâberdür. Ve cümle mâlım defterdârları mâlımın vekilleridir. Kabz u bastı anlara mufavvazdur. Ve cümle küttâbın azl ü nasbi anlara mufavvazdur.”⁷²

Kanunnâmede açıkça ifade edilmese de bu dönemde Anadolu ve Rumeli defterdarlıklarının oluştuğu anlaşılmaktadır. Yukarıdaki iktibasta da görüldüğü üzere Rumeli Defterdarlığı Başdefterdar'ın sorumluluğunda bulunmaktadır. Buradan hareketle başka bir defterdarın da Anadolu Defterdarlığı'nı idare ettiği sonucuna varılmaktadır. Kanunnâmede bunların yanında Başdefterdar'ın emekli olması halinde kendisine doksan bin akçe maaş bağlanması zikredilmektedir⁷³.

16. yüzyılın başından itibaren gelişen ve coğrafi olarak genişleyen Osmanlı Devleti'nin maliye teşkilatında da birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Arap ve Doğu vilayetlerinin malî işlerine bakmak üzere yeni merkezler açılmış, maliye teşkilatının merkezdeki kalemlerinde çalışan kâtip sayısı arttırılmıştır⁷⁴. Ruznamçe Kalemî'nde

---

⁷¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.334.

⁷² *Kanunnâme-i Âli Osman*, s.9.

⁷³ *Kanunnâme-i Âli Osman*, s.20.

⁷⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.346.

çalışan kâtip sayısı altıya yükselmiş, merkez teşkilatında bulunmayan mevcudatçı ve teslimatçı gibi kadrolar meydana çıkmıştır⁷⁵.

Sultan I. Süleyman devrine kadar Osmanlı maliyesinde Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki defterdarlık bulunmaktayken bu dönemde Şikk-ı Sâni adında üçüncü bir defterdarlık kurulmuştur. Bu zamana kadar defterdarlıklar belirli bir coğrafi bölgenin gelir ve giderleriyle ilgilenirken Şikk-ı Sâni ismiyle kurulan defterdarlık İstanbul'daki mukâtaa gelirleri ve Anadolu ve Rumeli defterdarlıklarından ayrılan bir kısım gelirle ilgilenmiştir. 16. yüzyılda anılan bu defterdarlıklara ek olarak Tuna bölgesinin gelirleriyle ilgilenmek üzere Şikk-ı Sâlis ismiyle bir defterdarlık daha kurulmuştur. Bu defterdarlık uzun süreli olmayıp kısa zamanda kaldırılmıştır. Halihazırda iki defterdarlık bulunurken kurulan üçüncü defterdarlığa neden Şikk-ı Sâni isminin verildiği ise bilinmemektedir. Nitekim 17. yüzyılda defterdarlıkların isimlerinde değişikliğe gidilmiş ve Anadolu Defterdarlığı'nın ismi Şikk-ı Sâni, Şikk-ı Sâni Defterdarlığı'nın ismi ise Şikk-ı Sâlis Defterdarlığı olarak değiştirilmiştir⁷⁶.

Devletin büyümesine paralel olarak maliyeyi merkezden yönetmek gittikçe zorlaşmış, bu sebeple taşra defterdarlık ve hazineleri kurulmuştur. İlk taşra defterdarlığının ne zaman kurulmuş olduğuna dair bir kayıt olmasa da ilk taşra teşkilatının Arap ve Acem Defterdarlığı olduğu bilinmektedir⁷⁷.

Bu dönemde zaman içerisinde pek çok eyalette hazine defterdarlığı kurulmuştur. 1540 – 1580 yılları arasında Arap Defterdarlığı bölünerek Şam, Diyarbakır, Halep, Erzurum ve Trablusşam'da birer hazine defterdarlığı kurulmuş, aynı yıllarda Sivas ve Karaman da Anadolu Defterdarlığı'na bağlı iken bu vilayetlerde de müstakil defterdarlıklar

---

⁷⁵ Erol Özvar, *Osmanlılar, Malî Yapı*, s.521.

⁷⁶ Mehmet Genç, Erol Özvar, *Erken Modern Dönemde Osmanlı Maliyesi*, s.16.

⁷⁷ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, haz. Bekir Sıtkı Baysal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s.131.

kurulmuştur. Taşra defterdarlıklarının sayısı 16. yüzyılın sonunda yirmiye ulaşmıştır⁷⁸.

Uzunçarşılı'nın verdiği bilgiye göre 976 (1568) yılında merkez maliyesinin mevcudu iki yüz yirmi ikiyi⁷⁹ bulmakta iken taşra defterdarlıklarının açılmasıyla birlikte maliye teşkilatının merkez kadrosunda çalışanların sayısı yarı yarıya azalmıştır⁸⁰. İstanbul, Bursa, Eğriboz ve Kefe gibi Anadolu ve Rumeli'de bulunan bazı sancak ve kazaların hesapları merkez teşkilatında kendi isimleriyle kurulan bürolarda görülmeye başlanmış, bunların yanında maâdin, haremeyn, haslar, cedîde-i ûlâ, cedîde-i sâni ve cizye büroları kurulmuştur.

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren maliye teşkilatı dikkat çekici bir değişime uğramış, Rûznâmçe ve Muhasebe kalemleri Başdefterdar'a bağlı kalarak Anadolu ve Rumeli defterdarlığının üzerinde Hazîne-i Âmire'ye doğrudan bağlı bir konum kazanmıştır. 17. yüzyılın başlarından itibaren maliye teşkilatı içinde Anadolu ve Rumeli defterdarlığının önem ve işlevi azalmış, Başdefterdarlık'ın ağırlığı artmıştır⁸¹. Osmanlı maliyesi 17. yüzyılın başlarından çoklu hazine sistemine geçilen 18. yüzyılın sonlarına kadar ciddi bir değişiklik yaşamadan işlevini yerine getirmiştir.

---

⁷⁸ Erol Özvar, *Osmanlılar, Malî Yapı*, s.522.

⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.336.

⁸⁰ Erol Özvar, *Osmanlılar, Malî Yapı*, s.522.

⁸¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.326-329.

D. Osmanlı Maliyesinin Gelir ve Gider Kalemleri

Osmanlı maliyesinin gelir ve gider kalemlerini tespit etmek, için Osmanlı bütçelerinden istifade etmek gerekmektedir. Osmanlı bütçeleri incelendiğinde merkez hazine (Hazîne-i Âmire) gelirlerinin kabaca cizye, avâriz ve mukâtaa gelirlerinden oluştuğu görülür.

Merkez hazinenin gelir kalemlerinin ilki olan cizye, İslam hukukunda gayrimüslim tebaa (zimmî) ile yapılan zimmet antlaşması sonucunda alınan şer'î bir vergidir⁸². Osmanlılar da diğer İslam devletleri gibi gayrimüslim tebaadan alınan bu baş vergisini almışlardır. Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıla kadar bu vergiyi ifade etmek üzere genellikle haraç kelimesi kullanılmış, daha sonra cizye veya cizye-i şer'î ismi kullanılmaya başlamıştır. Osmanlılarda şer'î kaidelere göre şeyhülislam tarafından verilen fetva ile her yıl cizye miktarının belirlenmesi ve ilanı hükümdarın sorumluluğu altındadır. Cizye mükellefleri zengin, orta halli ve fakir anlamında "âlâ", "evsât" ve "ednâ" şeklinde üç gruba ayrılmıştır. Bu terimler gruplar için kullanılmakta olup gruplara dahil olanların ödedikleri cizye miktarları, saf gümüş olarak sırasıyla 48, 24 ve 12 şer'î dirhem ve altın olarak 4, 2 ve 1 dinar şeklinde tesbit edilmiştir⁸³.

Osmanlı Devleti'nde cizye daima nakit olarak alınmış ve tamamı doğrudan merkezi hazineye aktarılmıştır. Cizyeden muaf olmak oldukça istisnaî bir durumdur. 14 ve 16. yüzyıllar arasında cizye doğrudan doğruya Padişaha bağlı olan sipahi oğlanları tarafından toplanırken 16. yüzyılın ortalarından itibaren daha çok mültezimler eliyle toplanmıştır⁸⁴. Cizye 1691 yılında gidilen düzenlemelere kadar genellikle kişi başına değil hane başına alınmış, yaşlı, hasta ve sakatlar bu vergiden muaf tutulmuştur. 1691'den sonra cizye her bir vergi mükellefinden ayrı ayrı alınmaya başlamıştır⁸⁵. 14 ve 17. yüzyıllar arasında hazırlanan bütçelerde cizye gelirleri müstakil olarak

---

⁸² Mehmet Erkal, "Cizye", *DİA*, VIII, s.42.

⁸³ Halil İncik, "Cizye, Osmanlılarda Cizye", *DİA*, VIII, s.46.

⁸⁴ Halil İncik, *Ekonomik ve Sosyal Tarih I*, s.107.

⁸⁵ Suraiya Faroqi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", ed. Halil İncik, Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi II*, Eren Yayıncılık, 2004, s.658.

gösterilmezken 1691 yılındaki malî düzenlemeler sonrasında diğer gelirlerden ayrılıp müstakil olarak bütçelerde gösterilmiştir.

İkinci gelir kalemi olan avâız, olağanüstü durumlarda alınan vergilerdendir. Genellikle savaş zamanlarında ihtiyaç duyulduğu takdirde toplamıştır. Fakat artarda yapılan savaşlar bu verginin de normal vergilerden biri haline gelmesine sebep olmuştur. Reâyânın gelir seviyesine göre belirlenen avâız vergilerinin de tamamı merkezî hazineye intikal etmiştir. Avâız çok yerde nakden değil mal ve hizmet olarak da tahsil edildiği için bütçelerde görünen rakamlar yalnızca nakden ödenen kısmı ifade etmektedir. Avâız adı altında toplanan vergiler Tanzimat Fermanı ile birlikte kaldırılmıştır⁸⁶.

Merkezî hazinenin üçüncü gelir kalemi mukâtaa gelirleridir. Mukâtaa, başlangıçta devlete ait vergi gelirlerinin bir kısmının açık artırma usulüyle iltizama verilmesi anlamına gelirken zamanla iltizama konu olan vergi demeti anlamına gelmeye başlamıştır⁸⁷. Mukâtaalar ilk iki gelir çeşidinin aksine tamamen merkezî hazineye aktarılmamış, timar ve vakıf sektörleriyle bölüşülmüştür. Bu bölüşümde nakde dönüştürülebilme oranı yüksek olan mukâtaa gelirleri merkezî hazineye ayrılırken, bu oranın daha düşük olduğu mukâtaa gelirleri diğer iki sektöre ayrılmıştır⁸⁸.

Osmanlı maliye teşkilatının kontrol ettiği bu üç gelir grubu asker ve bürokratların maaşlarının ödenmesi ile askerî kurumların ve sarayın giderlerinin karşılanmasında kullanılmıştır. En büyük gider kalemini “el-mevâcibat” ismiyle anılan ve üç ayda bir yapılan maaş ödemeleri oluşturmaktadır⁸⁹. Mevâcib ödemeleri askerler ve devlet adamları ile saray içinde ve dışında görev yapan hizmetlilere yapılan maaş

---

⁸⁶ Halil Sahillioğlu, “Avâız”, *DİA*, IV, s.109.

⁸⁷ Mehmet Genç, “Mukâtaa”, *DİA*, XXXI, s.129.

⁸⁸ Erol Özvar, *Osmanlılar, Malî Yapı*, s.523.

⁸⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı İktisâdi Yapısı*, s.522.

ödemelerinden oluşmaktadır. Mevâcib ödemeleri 16. ve 18. yüzyıllar arasında %45 ile %70 arasında artış göstermiştir⁹⁰.

Merkezî hazineden karşılanan ikinci önemli gider kalemi “el-teslîmât” adıyla anılan giderlerdir. Bütçelerin teslîmât kaleminde Padişah, Matbah-ı Âmire ve Has Ahır’a ödenen meblağlar ile elçi kabulleri için yapılan masraflardan oluşan giderler yer almaktadır⁹¹. Bu gider kaleminden sarayın iâşesi, askerî birliklerin mühimmat harcamaları ve askerî zümrenin yeme içme giderleri de karşılanmıştır. Teslîmât ödemeleri 16. ve 18. yüzyıllar arasında %30 seviyesinden %15 seviyesine gerilemiştir⁹².

Üçüncü gider kalemi ise ihracat giderleridir. “el-ihracat” ismiyle anılan bu harcamalar: hac masrafları, Haremeyn’e gönderilen surre alaylarının masrafları, hac emîrlerine verilen harcırahlar, teşrifat masrafları, kaftan ve hil’at masrafları, sarayın tadilat masrafları, mîrî kalyonların masrafları ve bu kalyonlarda çalışanlara yapılan ödemeler ile bunlara benzer harcamalardır. 16. yüzyılın başında bütçede %10 paya sahip olan ihracat giderleri yüzyıl içinde önce %20’ye daha sonra %30’a ulaşmıştır. 18. yüzyılda ise %10 ile %13 arasında değişiklik göstermiştir⁹³.

Dördüncü gider kalemi ise havass ve sâlyâne ismiyle anılan ve vezir, beylerbeyi, hanım sultan ve benzeri devlet büyüklerine ayrılan ödeneklerden oluşan giderlerdir. Bu kalemin toplam giderler içerisindeki payı 17. ve 18. yüzyıl arasında %5 ile %15 arasında değişiklik göstermiştir⁹⁴.

Son olarak bütçe giderleri içindeki payları küçük olsa da “el-mubâyaaat” adı altında çeşitli halı, kumaş, kürk vb.; “âdât” adı altında kalelerdeki yeniçerilere verilen nafakalar ile yeniçeri ve acemi oğlanlara verilen silah bedelleri vb; “in’âmat ve

---

⁹⁰ Erol Özvar, *Osmanlılar, Malî Yapı*, s.523.

⁹¹ Halil Sahillioğlu, “1524 – 1525 Osmanlı Bütçesi”, *İFM*, 41/1-4, İstanbul 1985, s.428.; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı İktisâdi Yapısı*, s.522.

⁹² Ahmet Tabakoğlu, “XVII ve XVIII Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri”, *İFM*, 41/1-4, İstanbul 1985, s.404.; Erol Özvar, “Osmanlılar, Malî Yapı”, *DİA*, XXXIII, s.523.

⁹³ Erol Özvar, *Osmanlılar, Malî Yapı*, s.523.

⁹⁴ Ahmet Tabakoğlu, *XVII ve XVIII Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri*, s. 404.; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı İktisâdi Yapısı*, s.518.; Erol Özvar, *Osmanlılar, Malî Yapı*, s.523.

tasaddukat" adları altında verilen ihsan ve sadakalar sayılmalıdır. Osmanlı bütçelerinde bu gider kalemleri "ihracat-ı müteferrika" adı altında toplanmıştır.

E. Sultan II. Mustafa Devrinde Osmanlı Bütçeleri

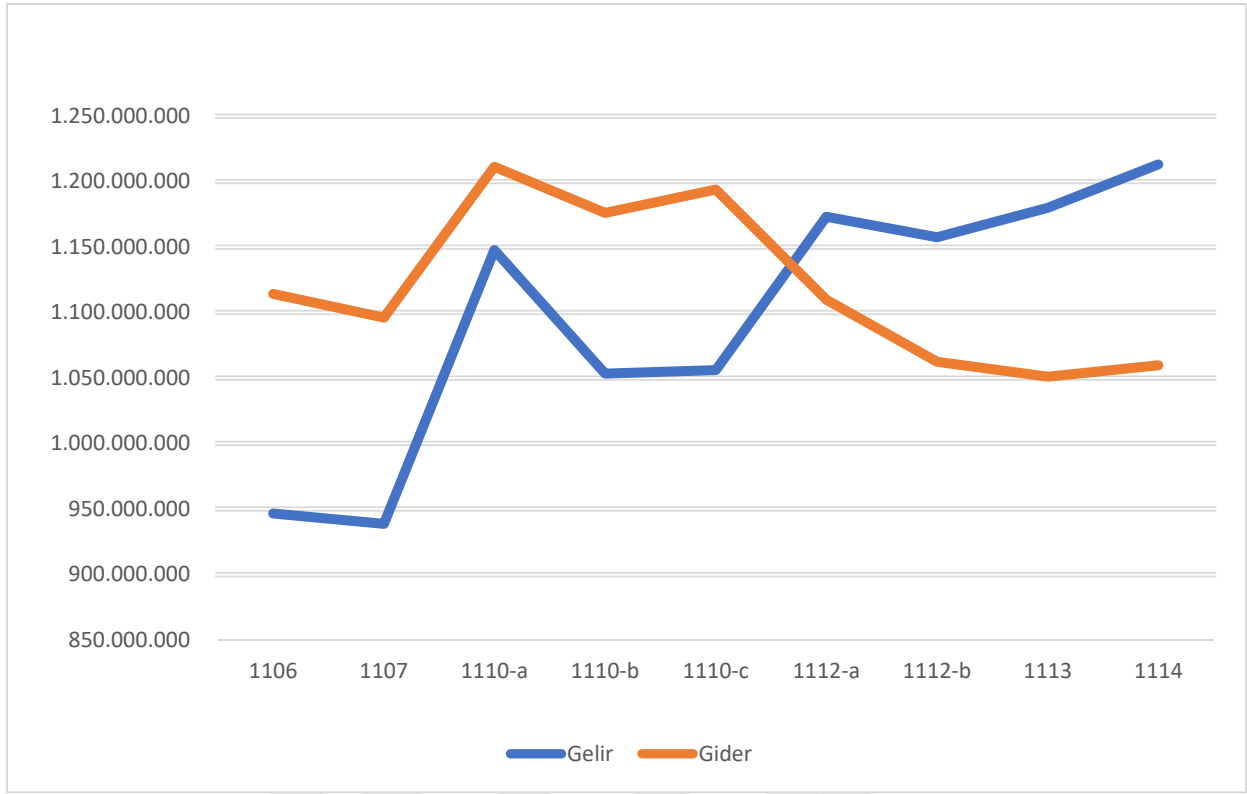
Sultan II. Mustafa'nın saltanatında olduğu 1106-1115 (1695-1703) yılları arasında hazırlanan dokuz adet bütçe bilinmektedir⁹⁵. Bu bütçelerden 1106 (1694-1695) tarihli olanı özet bütçe mahiyetindedir. Bazı yıllarda birden fazla bütçe de hazırlamıştır. Bu cümleden olarak 1110 (1698) yılına ait üç bütçe, 1112 (1700-1701) yılına ait iki bütçe elimize ulaşmıştır. Sultan II. Mustafa'nın saltanatının ilk yıllarında Osmanlı bütçeleri yüz elli milyon akçe civarında açık vermekte iken saltanatının son dört yılına ait bütçeler altmış ilâ yüz elli milyon akçe arasında fazla vermiştir. Dönemin bütçeleri 16. yüzyıldaki bütçeler gibi ay yılı esasına dayalı değil, başlangıcı Nevruz (21 Mart) olan güneş yılı esasına dayalı bütçelerdir. Yine 16. yüzyıl bütçelerinin aksine başlıkları kısadır. Ayrıca özetleyenlerinin ismi de mevcut değildir⁹⁶.

Tablo 2 Sultan II. Mustafa Devri Osmanlı Bütçeleri

Yıl (hicri / miladi)	Gelir	Gider	Açık / Fazla
1106 / 1694-1695	946.680.191	1.114.192.325	-167.512.134
1108 / 1696 - 1697	938.672.901	1.096.178.240	-157.505.339
1110 / 1698 - 1699 a	1.147.818.378	1.211.379.266	- 63.560.888
1110 / 1698 - 1699 b	1.053.446.625	1.176.071.292	-122.624.667
1110 / 1698 - 1699 c	1.056.114.319	1.193.876.663	-137.762.344
1112 / 1700 - 1701 a	1.173.142.514	1.109.781.204	63.361.310
1112 / 1700 - 1701 b	1.157.457.903	1.062.533.100	94.924.803
1113 / 1701 - 1702	1.179.973.780	1.051.065.312	128.908.468
1114 / 1702 - 1703	1.213.176.608	1.059.852.406	153.324.202

⁹⁵ Bütçelerin transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Maliyesi; Kurumlar ve Bütçeler*, haz. Mehmet Genç, Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006 içindeki CD.

⁹⁶ Ahmet Tabakoğlu, *XVII ve XVIII Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri*, s. 393.

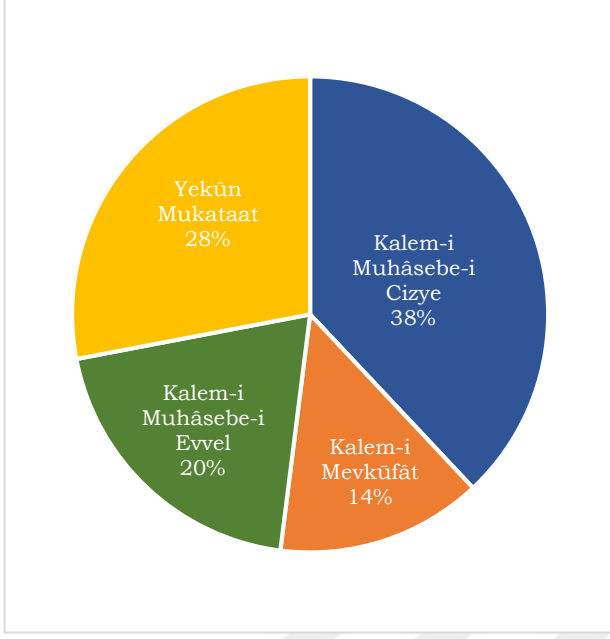

Şekil 2 Sultan II. Mustafa Devri Osmanlı Bütçeleri Gelir Gider Grafiği

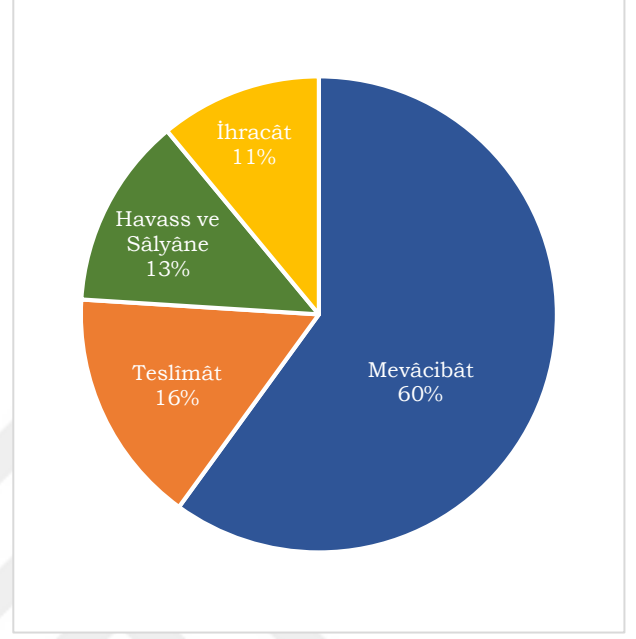
Bu dönem bütçelerinin gelir kalemlerine bakıldığında Mukâtaat başlığı altında Maden ve Haslar Mukâtaaları, Haremeyn-i Şerîfeyn, Bursa, İstanbul ve Avlonya ile birlikte Eğriboz mukâtaaları, Muhâsebe-i Evvel ve Muhâsebe-i Anadolu kalemlerine bağlı mukâtaalar ile Mukâtaa-i Ağnâm ve Kalem-i Şikk-ı Sâni (nâm-ı diğeri piskopos) mukâtaaları bulunmaktadır. Sultan II. Mustafa devri bütçelerinde Muhâsebe-i Evvel kalemine bağlı mukâtaaların gelirleri toplam bütçe gelirleri içinde %19 ilâ %20 arasında yer tutmaktadır⁹⁷. Maden ve Haslar mukâtaaları ise Muhâsebe-i Evvel Kalemine bağlı mukâtaalardan sonra en büyük gelire sahip iki gelir kalemidir. Her iki kalem de bu dönemde toplam bütçe gelirleri içerisinde %8 ilâ %10'ar puanlık paya sahiptirler. Muhâsebe-i Evvel Kalemine'nin kontrolü haricindeki diğeri mukâtaaların tamamının gelirleri, toplam bütçe gelirlerinin %34 ilâ %27'sini oluşturmaktadır. Bu

⁹⁷ Toplam bütçe gelirleri içerisindeki payı dolayısıyla Muhâsebe-i Evvel Kalemine'ni tablolarda ayrı bir başlık olarak göstermeyi tercih ettik.

dönemde Mukâtaa gelirlerinin toplam bütçe gelirleri içerisindeki payı ise %53 ilâ %45 oranındadır.

Şekil 3 Sultan II. Mustafa Devri Osmanlı Bütçe Gelirlerinin Kalemlere Dağılımı (1108 - 1114 Ortalaması)

Şekil 4 Sultan II. Mustafa Devri Osmanlı Bütçe Giderlerinin Kalemlere Dağılımı (1108 - 1114 Ortalaması)

Diğer bir gelir kalemi Cizye kalemidir. Cizye kalemi içerisinde Âdet-i Ağnâm adı altında toplanan hayvan vergisi de bulunmaktadır. Cizye gelirlerinin bu dönemde toplam bütçe gelirleri içerisindeki payı %31 ilâ %41 arasında artış göstermiştir.

Üçüncü gelir çeşidi ise Mevkufât kalemi idaresinde toplanan avâriz vergileridir. Mevkufât gelirleri bu dönemde toplam bütçe gelirleri içerisinde %16 ilâ %12 arasında değişen oranlarda yer tutmuştur.

Dönemin bütçe gider kalemleri içinde en büyük payı tutan mevâcibât ve mevâcibât-ı kılâ' ile vezâif-i mütekaidîn ödemeleridir. Merkez ve kalelerdeki askerlerin maaş ödemelerinden oluşan bu gider kalemi, toplam bütçe giderleri içerisinde %60 civarında yer tutmaktadır. Padişah, Matbah-ı Âmire ve Has Ahır'a ödenen meblağlar ile elçi kabulleri için yapılan masraflardan oluşan teslimât giderleri toplam bütçe

giderleri içerisinde %16 civarında yer tutmaktadır. Vezir, beylerbeyi, hanım sultan ve benzeri devlet büyüklerine ayrılan ödeneklerden oluşan giderler olan Havass ve Sâlyâne giderleri ise toplam bütçe giderleri içerisinde %13 civarında yer tutmaktadır. Çok çeşitli alanlarda kullanılan ve bütçelerde ihracat başlığı altında anılan diğer giderler ise toplam bütçe giderleri içerisinde %11 civarında yer tutmaktadır.

Tablo 3 Sultan II. Mustafa Devri'ne Ait Altı Osmanlı Bütçesi

İrad (Gelir Kalemleri)						
	Kalem-i Muhâsebe-i Cizye	Kalem-i Mevkufât	Kalem-i Muhâsebe-i Evvel	Yekûn Mukâtaat	Gayr-i Safi Gelir*	El-bâki (Net Gelir)
1108	343.432.520	177.415.140	218.160.888	384.389.696	1.123.398.244	938.672.901
	31%	16%	19%	34%		
1110-a	489.787.540	185.498.150	243.244.394	333.128.557	1.251.658.641	1.147.818.378
	39%	15%	19%	27%		
1110-b	489.564.603	185.454.650	234.505.727	326.049.113	1.235.574.093	1.053.446.625
	40%	15%	19%	26%		
1112-a	480.796.600	175.774.300	294.596.039	353.274.438	1.304.441.377	1.173.142.514
	37%	13%	23%	27%		
1112-b	484.534.800	140.306.495	215.765.056	324.741.403	1.165.347.754	1.157.457.903
	42%	12%	19%	28%		
1114	500.522.334	141.115.650	238.240.073	336.016.260	1.215.894.317	1.213.176.608
	41%	12%	20%	28%		
* Zikr olunan emvâlden çürük ve bî-hâsıl ve istilâ-i keferi takribi ile mûmteni' ve nâfûrûht ocaklık ve ihrâcât ve tenzilât ve mahsûbâtıdır. Yekûn Mûmteni' ve istilâ ve ocaklık ve ihrâcât ve gayruhu ber-müceb-i defatir-i aklâm düşülmüştür. Fazla-i gurusş ber-müceb-i müfredat eklenmiştir.						
el-Masârifat (Gider Kalemleri)						
	Yekûn Mevâcibât	Yekûn Mevâcibât-ı kılâ' ve vezâif-i mütekaidîn	Yekûn Teslimât	Yekûn Havass ve Sâlyâne	Yekûn İhracât	Ceman masârif
1108	406.819.388	231.620.846	180.182.077	161.913.955	115.641.974	1.096.178.240
	37%	21%	16%	15%	11%	
1110-a	394.659.644	377.031.499	185.968.362	138.450.819	115.268.942	1.211.379.266
	33%	31%	15%	11%	10%	
1110-b	397.422.440	307.398.627	183.479.637	156.669.108	169.592.410	1.176.071.292
	34%	26%	16%	13%	14%	
1112-a	352.511.852	321.524.000	190.750.085	139.028.869	105.966.398	1.109.781.204
	32%	29%	17%	13%	10%	
1112-b	330.095.740	313.800.883	174.067.993	126.862.977	117.705.507	1.062.533.100
	31%	30%	16%	12%	11%	
1114	320.155.476	316.855.401	153.173.536	128.536.043	141.131.950	1.059.852.406
	30%	30%	14%	12%	13%	
Ziyâde masraf anî'l-irâd berin takdîr (Bütçe Açığı / Fazlası)						
1108						-157.505.339
1110-a						-63.560.888
1110-b						-122.624.667
1112-a						63.361.310
1112-b						94.924.803
1114						153.324.202

F. Osmanlı Devleti'nin İç Hazinesi

18. yüzyılın son çeyreğine gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nde iki hazine bulunmuştur. İlki devletin gelirlerinin toplandığı ve ödemelerin yapıldığı asıl hazine olan Hazine-i Âmire'dir. Bu hazine Dış Hazine, Taşra Hazinesi, Bîrun Hazinesi, Maliye Hazinesi ve Dîvân-ı Hümâyûn Hazinesi gibi isimlerle de anılmıştır. Başdefterdar'ın yönetimi altındaki Hazine-i Âmire'nin işleyişi ve Sultan II. Mustafa dönemindeki vaziyeti önceki bölümlerde incelediği için burada Dış Hazine'nin tafsilatına girilmemiş doğrudan İç Hazine konu edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Dış Hazine dışındaki ikinci hazinesi Hazine-i Âmire'nin yedeği konumundaki Enderun Hazinesi'dir. Bu hazine İç Hazine ve Hazine-i Hassa isimleriyle de anılmıştır. Hazinelerin iç ve dış olarak isimlendirilmelerinin sebebi birinin Topkapı Sarayı'nın dış bahçesinde diğerrinin ise iç bahçesinde bulunmasıdır⁹⁸. Osmanlı Devleti'nin İç Hazinesi, padişahın örtülü ödeneği olarak hizmet verdiği gibi dış hazineye sağladığı karşılıklı yahut karşılıksız finansmanlarla bugünkü anlamıyla bir merkez bankası vazifesi de görmüştür. Dış Hazine'de gelir fazlası olduğu dönemlerde bu meblağlar İç Hazine'ye aktarılmış, siyasi sebeplerle iktisaden dara düşülen dönemlerde ise İç Hazine, Dış Hazine'ye kredi açmıştır⁹⁹. Bu işlemler modern bütçe/bilanço mantığı ile Dış Hazine'den çıkış olduğunda masraf olarak, İç Hazine'den kredi alındığında ise gelir olarak kaydedilmiştir¹⁰⁰.

İç Hazine padişahın şahsi harcamalarını gerçekleştirdiği hazinesi olduğu için İç Hazine'den çıkan tüm meblağlar hatt-ı hümâyûn, ferman-ı hümâyûn, ferman-ı şehriyarî gibi ifadelerle verilen senetler vasıtasıyla senedi getirenlere teslim edilmiştir. Normal şartlar altında bu hatt-ı hümâyûnları hazinedarlar, darüssaade ağaları,

---

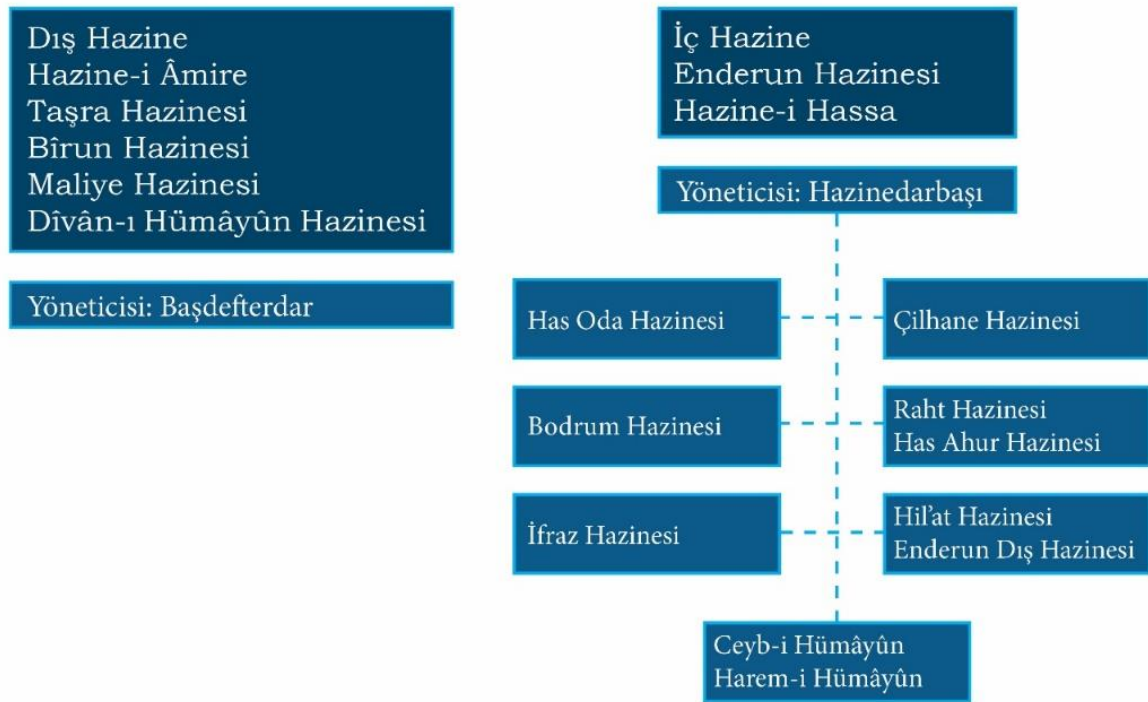
⁹⁸ Halil Sahillioğlu, *Ceyb-i Hümâyûn*, s.465.

⁹⁹ 1649 - 1680 arasındaki yıllarda askeri harcamalarda kullanılmak üzere İç Hazine'den Dış Hazine'ye aktarılan meblağ 1.273.321 altındır. Bu meblağ mezkûr yıllar arasındaki toplam iç hazine harcamalarının %33'ünü oluşturmuştur. Bkz. Kadir Arslanboğa, *Osmanlı Devleti'nde İç Hazine Harcamaları (1649-1680)*, ÇOMÜ Yayınları, Ankara 2014, s.9.

¹⁰⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Devletinin İç Hazinesi*, s.51.

musahip ağalar, has odabaşı ağaları, Silahdar Ağalar ve dülbend ağaları gibi saray görevlileri getirip İç Hazine'den para almışlardır. Fakat askerî harcamalarda defterdar, ruznamçeci, veznedarbaşı gibi Enderun halkına dahil olmayan kimselere de hatt-ı hümayûn karşılığında talep edilen meblağlar teslim edilmiştir¹⁰¹.

İç Hazine devletin askerî başarılarının birbirini izlediği yıllar zarfında ganimetlerle ve Dış Hazine'nin verdiği fazlalıklarla doldurulmuştur. Giderek artan sefer masrafları ve yaşanan isyan hareketleri neticesinde vergi gelirlerinin azalmasıyla Dış Hazine açık vermeye ve İç Hazine'den sağlanan finansmanları geri ödeyememeye başlamıştır. Bu durum İç Hazine'nin kıymetli maden stokunun tükenmesine sebep olmuştur. Öyle ki Sultan IV. Murad cülûs bahşişi vermek için İç Hazine'deki bazı altın ve gümüş eşyaları darphaneye göndererek para bastırmış ancak bu yolla cülûs bahşişi dağıtabilmiştir¹⁰².

Şekil 5 Osmanlı Devleti'nin Dış ve İç Hazinesi

¹⁰¹ Kadir Arslanboğa, *Osmanlı Devleti'nde İç Hazine Harcamaları*, s.7.

¹⁰² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti İç Hazinesi*, s.85.

İç Hazine'nin nâzırı Hazinedarbaşı isimli bir görevlidir. Bir de idari işleri yönetme makamında olan Hazine Kethüdası bulunmaktadır. 16. ve 17. yüzyıllarda İç Hazine'den para çıkışı, padişahın Hatt-ı Hümayûn'u ve Hazinedarbaşı'nın temessük senediyle gerçekleştirilmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde ise İç Hazine nakit yönünden zayıfladığı için para çıkışı neredeyse olmaz olmuştur. Bu sebeple Hazinedarbaşılık makamı önemini yitirmiş Hazine Kethüdası İç Hazine'nin tek amiri durumuna gelmiştir¹⁰³.

Osmanlı Devleti'nin İç Hazinesi, farklı amaçlarla kullanılan alt hazinelerden oluşmaktadır. Bunlar Has Oda, Bodrum, İfraz, Çilhane, Raht (Has Ahur), Hil'at (Enderun Dış Hazinesi) ve Ceyb-i Hümayûn (veya Harem-i Hümayûn) hazineleridir¹⁰⁴.

Has Ahur Hazinesi'nde kıymetli koşum takımları vb. gibi eşyalar bulunurken Hil'at Hazinesi'nde Hil'at ve kürklerin yanı sıra muhallefatlardan intikal eden kıymetli eşyalar bulunmaktadır. Bu iki hazine Topkapı Sarayı'nın Bâbüssaâde Kapısı'nın dışında muhafaza edilmiştir. Has Oda, Bodrum, İfraz ve Çilhane hazineleri ise Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda yer almıştır¹⁰⁵. Bu hazinelerde sikke, sikke darbında kullanılan sikke çubuklarının yanında kıymetli eşya ve mücevherat muhafaza edilmiştir. Ceyb-i Hümayûn ise İç Hazine'nin alt hazinelerinin en büyüğü ve en önemli olanıdır. Tezimizin konusunu teşkil etmesi hasebiyle Ceyb-i Hümayûn'un yapısı ve işleyişi ile alakalı incelememiz bir sonraki bölümde yer almaktadır.

---

¹⁰³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti İç Hazinesi*, s.75.

¹⁰⁴ *Osmanlı Maliyesi; Kurumlar ve Bütçeler*, haz. Mehmet Genç, Erol Özvar, s.51.; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı İktisâdi Yapısı*, s.523.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti İç Hazinesi*, s.73.

¹⁰⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı İktisâdi Yapısı*, s.524.

G. Padişahın Cep Harçlığı: Ceyb-i Hümâyûn

İç Hazine'nin en önemli kısmı tezimizin de konusunu teşkil eden ve padişahların şahsî ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş olan Ceyb-i Hümâyûn'dur. Kelime anlamı olarak padişahın cebi anlamına gelen Ceyb-i Hümâyûn'un başında "Sır Kâtibi" isimli yüksek dereceli bir memur bulunmaktadır¹⁰⁶. Bu hazinenin varlığına arşiv belgelerinde ceyb-i hümâyûn akçesi, cep akçesi, ciyb-i hümâyûn, cîb-i hümâyûn gibi farklı isimlerle rastlamak mümkündür. Ceyb-i Hümâyûn'un en büyük gelir kalemini "Mısır İrsâliyesi" ismiyle anılan Mısır eyaletinden gelen vergiler oluşturmaktadır. Mısır İrsâliyesi mutad olarak önce Dış Hazine'ye gelir olarak kaydedilmiş daha sonra İç Hazine'ye aktarılıp Dış Hazine muhasebesine gider olarak kaydedilmiştir¹⁰⁷. 18. yüzyıldan sonra Mısır valileri, Mısır irsaliyesinden ayrı olarak "Ceyb-i Hümâyûn harçlığı" adıyla 5.000 "mâmul hasene" (altın sikke) göndermeye başlamışlardır¹⁰⁸. Uzunçarşılı'nın çeşitli arşiv belgelerinden aktararak listelediği diğer gelir kalemleri ise şunlardır:

- a. Her ay Dîvân-ı Hümâyûn'dan verilen 1 kese (50.000 akçe)
- b. Padişah hasları ve malikânelerinden elde edilen gelirler
- c. Haremenyn vakıflarının gelir fazlası
- d. İstanbul ve Edirne bostancıbaşılarının hasbağçeler mahsulatından topladıkları hasılat,
- e. İstabl-ı Âmire-i evvel'e tâbi havass-ı hümâyûn mahsulünden ber-vechi maktu rikâbiye olarak gelen 10.000 guruş
- f. Mısır irsaliyesi adıyla Mısır'dan gelen cep harçlığı,
- g. Mısır irsaliyesi ile birlikte gönderilen mal-ı küşûfiye (memuriyet alanlardan alınan para)
- h. Darphane faizleri (Senyoraj gelirleri),

¹⁰⁶ Halil Sahillioğlu, *Ceyb-i Hümâyûn*, s.466.

¹⁰⁷ Arzu Tozduman Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, TTK Basımevi, Ankara 2000, s.2-3.

¹⁰⁸ Halil Sahillioğlu, *Ceyb-i Hümâyûn*, s.467.

- i. Câize ve hediyeler,
- j. Padişaha ait yedi adet vakıftan gelen zevaid akçesi olarak gelip Darüssaade Ağası tarafından takdim edilen rikâbiye
- k. Muhallefat ve müsadere gelirleri,
- l. Yeniil Türkmenleri mukâtaasından gelen para
- m. Eflâk ve Boğdan voyvodalıklarının vergileri
- n. Büyük Mirahur'un yirmi yedi kazadaki baltalık ve ormanlardan topladığı gelirler
- o. Voynuk denen ve saray çayırırlarının hizmetinde bulunan sınıftan alınan vergiler
- p. Kapıkulu Ocakları beyt'ül-mâli
- q. Ceyb-i Hümâyûn tarafından idare edilen mukâtaalardan elde edilen gelirler
- r. Darphane nezaretindeki madenlerin varidatı¹⁰⁹

Ceyb-i Hümâyûn'un gelir kalemlerinden olan darphane fâizleri, darb edilen sikkenin maden değeri ile nominal değeri arasındaki farkı ifade etmektedir. Bu farka iktisat literatüründe hükümranın para basma hakkından doğan "senyoraj geliri" adı verilmektedir¹¹⁰. Mesela 15 akçe maden değeri olan gümüş madeni ile üzerinde 100 akçe yazan bir gümüş para darb edildiğinde aradaki 85 akçelik fark senyoraj gelirini oluşturmaktadır. 18. yüzyılda Valide Sultan ve Haseki Sultan'dan altıncı kadına kadar olan harem mensuplarının cep harçlıkları İstanbul Darphanesi'nin senyoraj gelirlerinden karşılanmıştır¹¹¹.

Ceyb-i Hümâyûn'un gider kalemleri ise tafsilatıyla sonraki bölümde incelenecek olmakla beraber kabaca harem aylıkları ile padişahın verdiği ihsan ve sadakalardan oluşmaktadır.

---

¹⁰⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti İç Hazinesi*, s.80-81.

¹¹⁰ Hüseyin Şen, *Teori ve Uygulamada Senyoraj*, Ekin Kitabevi, İstanbul 2003, s.1-3

¹¹¹ Halil Sahillioğlu, *Ceyb-i Hümâyûn*, s. 467.

Padişah'ın Ceyb-i Hümâyûn'dan para alması da evrak tanzimiyle mümkün olmuştur. Hazineden para çekileceği zaman padişahın "müht-i hümâyûn" ile mühürlediği bir tesellüm tezkiresi verilip para bu şekil şartıyla alınmıştır¹¹².

Padişahın şahsi giderleri yalnızca Ceyb-i Hümâyûn'dan değil Dış Hazine'den de karşılanmıştır. Padişahın şahsi giderleri olarak görülen saray mutfağı harcamaları, saray görevlilerinin maaşları ve saraya bağlı imalathanelerin masrafları Dış Hazine'den karşılanmıştır. Bu harcamalar bütçelerin "et-teslimat" başlığı altında muhasebeleştirilmiştir. Yine padişahın şahsi harcamalarından olan in'am ve sadakalar Ceyb-i Hümâyûn'dan karşılanabildiği gibi Dış Hazine'nin "el-in'amat" ve "et-tasaddukat" başlıklarından da karşılanmıştır. Bu anlamda hazineler arasında kesin ayrımlar bulunmamaktadır. Hangi harcamanın hangi hazineden ödeneceği zaman içerisinde oluşmuş geleneklere bağlı olarak değişiklik göstermiştir.

---

¹¹² Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı İktisâdi Yapısı*, s.525.

III. SULTAN II. MUSTAFA DEVRİNDE CEYB-İ HÜMÂYÛN

A. Ceyb-i Hümâyûn Defterlerinde Saray Görevlileri

Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde devrin saray teşkilatının vuzuha kavuşturulmasına yarayacak detaylar ve küçük ip uçları bulunmaktadır. Özellikle görevlilere yapılan mutad ödemeler, görevliler arasındaki mertebe farkını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Sultan II. Mustafa'nın saltanat yıllarında sarayda bulunan görevlilerin -kısıtlı da olsa- isim listesine ulaşmak mümkün olmaktadır.

1. Silahdar Ağa

Sözlük anlamı "silah taşıyan" manasına gelen Farsça bir kelime olan silahdar, Türk-İslam devletlerinde askerî ve idarî bir görevi ifade etmek için kullanılmıştır. Kabaca padişaha ait silahları taşımak ve muhafaza etmekle görevli olduğu bilinen silahdarlık vazifesinin zamanla değişime uğradığı ve idari görevler de üstlendiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde silahdarlığın Sultan Yıldırım Bayezid döneminde ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Osmanlı uygulamasında silahdarlık makamında bulunan kişiye Silahdar Ağa veya Silahdar-ı Şehriyarî denilmiştir¹¹³. Has Oda mensuplarından biri olan Silahdar Ağa, Fatih Kanunnâmesine göre bu oda ağalarının has odabaşından sonra ikinci büyük idarecisidir¹¹⁴.

Sultan II. Mustafa devrinde 2 Cemaziyelevvel 1112'de (15 Ekim 1700) silahdarlık görevine Çorlulu Ali Ağa getirilmiş ve Sultan II. Mustafa'nın saltanatının sonuna kadar bu görevi sürdürmüştür. Sonraki yıllarda sadrazam olan Çorlulu Ali Paşa Silahdar Ağaların görev ve yetkilerini yeniden düzenlemiştir. Bu düzenlemeyle Bâbüssaâde ağaları vasıtasıyla padişahın gönderdiği hatt-ı hümâyûnlar ve padişaha gönderilen telhisler, Silahdar Ağalarla gönderilmeye başlanmıştır. Darüssaade

¹¹³ Şerafettin Turan, "Silahdar", *DİA*, XXXVII, s.191.

¹¹⁴ Fatih Sultan Mehmed, *Kanunnâme-i Âli Osman*, haz. Abdülkadir Özcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s.15.

mensupları hariç bütün saray hizmetlerinin yönetimi Silahdar Ağalara verilmiştir. Böylece silahdarlık Has Oda, hazine, kiler ve seferli koğuşlarının ve zülüflü baltacıların amiri konumuna yükseltilerek çok daha önemli bir mevki halini almıştır¹¹⁵. Sahillioğlu, 1098 (1687) senesine ait bir Ceyb-i Hümâyûn defterindeki harcamaları zikrederken Silahdar Ağa'ya dört bin akçe ödendiğini nakletmektedir. İncelediğimiz Ceyb-i Hümâyûn defterlerinden Muharrem 1107¹¹⁶ (Ağustos 1695), Safer 1107¹¹⁷ (Eylül 1695) ve Rebiülevvel 1107¹¹⁸ (Ekim 1695) aylarına ait defterlerin ilk kayıtları da “birinde Silahdar Ağa kullarına bera-yı aylık verilen akçe aded dört bin” şeklindedir. Diğer defterlerde ise Silahdar Ağa'ya yapılan bir ödeme zikredilmemektedir. Bu kayıtlardan anladığımız kadarıyla Silahdar Ağaya maaş olarak ödenen dört bin akçe, uzun yıllar Ceyb-i Hümâyûn'dan verilmekte iken bilmediğimiz bir sebepten dolayı başka bir kanaldan ödenmeye başlamıştır.

İncelediğimiz Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde en sık adı geçen görevli Silahdar Ağadır. Kayıtların neredeyse tamamına yakını “Silahdar Ağa marifetiyle verilen” ifadesini içermektedir. Defterlerde geçen “Silahdar Ağa marifetiyle” ibaresinden de anlaşılacağı üzere Ceyb-i Hümâyûn'dan yapılan ödemeler Silahdar Ağanın yetkisi dahilinde gerçekleşmektedir. Uzunçarşılı, Merkez ve Bahriye Teşkilatı'nda Ceyb-i Hümâyûn'un yöneticisinin “Sır Kâtibi” isimli yüksek dereceli bir memur olduğunu herhangi bir kaynak belirtmeden zikretmektedir¹¹⁹. Aynı bilgi Sahillioğlu'nun Ceyb-i Hümâyûn maddesinde de aynen tekrarlanmıştır¹²⁰. Görmediği bilgiyi zikretmeyeceğine inandığımız Uzunçarşılı'nın böyle bir bilgiyi zikrederken kaynak göstermemesi ancak bu bilgiye rastladığı kaynağı hatırlayamamasına bağlanabilir. İncelediğimiz yirmi iki Ceyb-i Hümâyûn defterinin hiçbirinde “Sır Kâtibi” ismi zikredilmemektedir. Halbuki

---

¹¹⁵ Şerafettin Turan, “Silahdar”, *DİA*, XXXVII, s.192.

¹¹⁶ BOA, TSMA.D.02350.0001.00.002

¹¹⁷ BOA, TSMA.D.02350.0002.00.001

¹¹⁸ BOA, TSMA.D.02350.0003.00.002

¹¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.363.

¹²⁰ Halil Sahillioğlu, *Ceyb-i Hümâyûn*, s.467.

neredeysse yapılan tüm ödemeler Silahdar Ağa marifetiyle yapılmaktadır. Bu durum en azından 1107-1115 (1695-1703) tarihleri arasında Ceyb-i Hümâyûn'un yöneticisinin Silahdar Ağa olduğunu söylememize imkân tanımaktadır.

2. Çerağ Olan Görevliler

Çerağ, Farsça kandil, mum ve talebe anlamlarına gelen bir kelimedir. Çerağ olmak, evlendirilip saraydan çıkarılan cariyeleri, resmî dairelerde maaşa geçmeyi ve tekaüt edilmeyi ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Yeniçeri ocağına alınanların kaydedildiği "Çerağ Defteri" adlı bir defter olduğu da bilinmektedir¹²¹.

İncelediğimiz yirmi iki Ceyb-i Hümâyûn defterinin on altısında toplam öncesindeki son kayıta, o ay çerağ olanlara verilen meblağlar zikredilmiştir. Sultan II. Mustafa devrine ait bu defterlerdeki kayıtlara göre toplam altmış acemiye çerağ olduklarında "bera-yı acemilik" adıyla ödeme yapılmıştır. Çerağ olan her acemiye sarayda bağlı olduğu odaya göre ödeme yapılmıştır. Kilerli koğuşuna mensup olan acemilere mutad olarak dört bin akçe ödenirken, seferli koğuşuna mensup olan acemilere otuz guruş, hazine odasına mensup olan acemilere ise kırk guruş ödeme yapılmıştır. Şaban 1114 / Ocak 1703 tarihli defterdeki¹²² "mah-ı mezburda çerağ olan seferli İsmail Bey'e mutad üzere bera-yı acemilik ihsan buyrulan guruş aded otuz" ifadesinde de belirtildiği üzere bu meblağlar mutad olarak ödenen meblağlardır. Sultan II. Mustafa'nın saltanatı süresince çerağ olanlara ödenen meblağlar hiç değişmemiştir. Mutad sıfatını almasında anladığımız kadarıyla bu tarihten çok uzun yıllar öncesinde de ödenen meblağlar bunlardır.

Çerağ olan görevlilere ödenen meblağlar karşılaştırılacak olduğunda saraydaki hazineli, seferli ve kilerli koğuşları arasındaki hiyerarşiye dair bir fikir edinmek mümkün olmaktadır. Bu noktada bir guruşun yüz yirmi akçeye tekabül ettiği bilgisi

---

¹²¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, s.352.

¹²² BOA, TSMA.D.02351.0008.00.002

göz önüne alınırsa¹²³, kilerli koğuşuna çerağ olan bir acemiye dört bin akçe, seferli koğuşuna çerağ olan bir acemiye üç bin altı yüz akçe karşılığı olarak otuz guruş, hazineli odasına çerağ olan bir acemiye dört bin sekiz yüz akçe karşılığı olarak kırk guruş ihsan olunmaktadır. Bâbüssaâde ağalarından biri çerağ olduğunda ise bera-yı acemilik olarak yedi bin beş yüz akçe karşılığı olarak altmış iki buçuk guruş ihsan olunmaktadır.

Tablo 4 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Çerağ Olanlara Ödenen Meblağlar

Mensup Olduğu Birim	Bera-yı Acemilik Verilen	Akçe ile Karşılığı
Harem	60 guruş - 100 guruş	7.200 - 12.000
Bâbüssaâde	62,5 guruş	7.500
Hazineli	40 guruş	4.800
Kilerli	4000 akçe	4.000
Seferli	30 guruş	3.600

İncelenen defterlerde iki defter hariç harem görevlilerine bera-yı acemilik olarak verilen bir meblağ bulunmamaktadır. Şevval 1114 / Şubat 1703 tarihli defterdeki¹²⁴ üç farklı kayıta altı kişiye isim belirtmeden “harem-i şerifden bir kimesneye” ifadesiyle ile yedi bin iki yüz akçe karşılığı olarak altmış guruş verilmiştir. Bu ödemeler saray görevlilerinden Musahib Nezir Ağa, Musahib Beşir Ağa ve Musahib İsmail Ağa yediyle yapılmıştır. Safer 1115 / Haziran 1703 tarihli defterdeki bir kayıta ise yine isim vermeden bir harem görevlisine on iki bin akçe karşılığı olarak yüz guruş verilmiştir. Devamlılık arz etmedikleri için bu örnekleri genellemek mümkün olmasa da aldıkları meblağlara bakarak harem görevlilerinin diğer oda ve koğuşlardaki görevlilerden daha yüksek mertebeli olduklarını söylemek mümkündür.

Ödenen meblağlardan ve ağa sıfatından hareket ederek Bâbüssaâde ağalarının diğer görevlilere nazaran daha üst mertebeli bir görevli olduğu anlaşılmaktadır. Hazineli, seferli ve kilerli koğuşlarındaki görevliler arasındaki hiyerarşide ise çerağ olanlara

¹²³ Zikredilen müteakabiliyet bu tezin “Sultan II. Mustafa Devrinde Tedavülde Olan Nakit Cinsleri ve Dönüşüm Oranları” bölümünde incelenmiştir.

¹²⁴ BOA, TSMA.D.02352.0296.00.002; BOA, TSMA.D.02352.0296.00.003.

ödenen meblağlardan hareketle önce hazineli koğuşunun sonra kilerli koğuşunun ve en son seferli koğuşunun geldiğini söylemek mümkündür.

3. Ceyb-i Hümâyûn Defterlerinde Adı Geçen Saray Görevlileri

Sultan II. Mustafa'nın saltanat yıllarında tutulmuş yirmi iki Ceyb-i Hümâyûn defterinde gerek padişahın ihsanda bulunduğu kişilerin gerekse belirli işleri yaptırdığı görevlilerin isimleri sıkça zikredilmektedir. Bu defterlerden yararlanarak meydana getirdiğimiz isimler veritabanı sayesinde hangi ismin kaç kere zikredildiğine ve saraydaki oda ve koğuşlarda (has oda, kilerli odası, seferli koğuşu vb.) kimlerin istihdam edildiğine dair bir bilgi üretmek imkanına sahip olduk.

Bu cümleden olarak 1107-1115 (1695-1703) yılları arasında tutulmuş olan yirmi iki adet Ceyb-i Hümâyûn defterinde toplam 264 kişinin ismi 582 kere zikredilmiştir. 156 kişinin adı yalnızca bir kere zikredilmişken, 43 kişinin adı iki kere, 26 kişinin adı üç kere, 13 kişinin adı dört kere, 25 kişinin adı ise dört kereden fazla zikredilmiştir. İncelenen defterlerde adı en fazla zikredilen kişi Musahib Küçük Mehmed Ağa'dır. Ağa'nın adı yirmi kere zikredilmiştir. Ağa'nın adına hem 1107 (1695) senesine ait defterlerde hem 1114 (1703) senesine ait defterlerde rastlanmaktadır. Buradan hareketle Musahib Küçük Mehmed Ağa'nın Sultan II. Mustafa'nın saltanatının tamamında görev yaptığı anlaşılmaktadır. Osmanlı sarayında 25 yıl görev yaparak en uzun süre görevde kalan harem ağalarından olan Musahib Beşir Ağa'nın adı ise on dokuz kere zikredilmiştir¹²⁵. Musahib Ahmed ve Bilal Ağa'nın isimleri on ikişer kere zikredilmiştir.

---

¹²⁵ Beşir Ağa ile ilgili müstakil bir inceleme için bkz. Jane Hathaway, *Osmanlı Sarayının En Ünlü Haremeağası Hacı Beşir Ağa*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

Tablo 5 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyün Defterlerinde Adı Geçen Görevliler ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri)¹²⁶

Görev	İsim	Zikr	1107	1110	1114	1115
Musahib	Küçük Mehmed Ağa	20	1107/8	1110/2	1114/1-2-4-7-8-10-12	
Musahib	Beşir Ağa	19	11107/6-8-9		1114/1-4-7-8-10-11-12	1115/3
Musahib	Ahmed Ağa	12	11107/6-7-8		1114/7-12	
Musahib	Bilal Ağa	12	1107/4-6-9		1114/5-7-8-11-12	1115/2
Has Odalı	Receb Ağa	11			1114/7-8-10	
Has Odalı	Hasan Ağa	10			1114/7-8-10-12	
Has Odalı	Mehmed Ağa	10			1114/7-8-10	
Has Odalı	Yusuf Ağa	9	1107/2-3		1114/7-8-12	
Has Odalı	Ali Ağa	9			1114/7-8	1115/3
Seferli Çukadar	Kara Mehmed	9			1114/1-2-5-7-10	
Has Odalı	Osman Ağa	8			1114/1-7-8	
Has Odalı	Süleyman Ağa	8	1107/8-9		1114/2-5-7-8	
Seferli Çukadar	Kara Hasan	7			1114/2-4-7-8	
Seferli	Mustafa	7	1107/2-7		1114/2-5-10	
Hazineli	Yusuf	6			1114/2-5-7-8	
Kilerli	Ahmed	6			1114/7-8	
Seferli	İbrahim Çavuş	6			1114/4-5-7-10	
Hazineli	Yusuf	6			1114/2-5-7-8	
Has Odalı	Zeynel Ağa	5			1114/7-8	
Kilerli	Ali	5	1107/8	1110/2	1114/7-8-12	
Seferli	Ahmed	5	1107/7-8		1114/7-8	
Hazineli Çukadar	Mehmed	5			1114/2-5-7	
Seferli Çukadar	Hasan	5			1114/2-3-7-8-12	
Kilerli	Süleyman	5			1114/4-7-12	1115/2-3

a. Bâbüssaâde Ağaları

İncelenen döneme ait Ceyb-i Hümâyün defterlerinde toplam beş farklı Bâbüssaâde Ağası zikredilmektedir. Bâbüssaâde Ağası Ahmed Ağa'nın adı hem 1107 (1695) senesine ait iki defterde hem 1114 (1703) senesine ait bir defterde geçmektedir. Bu iki isim aynı kişi olabileceği gibi isim benzerliği olma ihtimali de bulunmaktadır.

¹²⁶ Tablolardaki sütunlarda Hicri tarihler verilmiş, satırlarda isimlerin bu yılların hangi aylarında zikredildiği verilmiştir.

Zikredilen diğ er Bâbüssaâde Ağaları Ali Ağ a, İbrahim Ağ a, İvaz Ağ a ve Şişman İbrahim Ağ a'nın isimleri ise birer kere zikredilmiştir.

Tablo 6 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyün Defterlerinde Adı Geçen Bâbüssaâde Ağaları ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri)

Görev	İsim	Zikr	1107	1110	1114	1115
Bâbüssaâde Ağası	Ahmed Ağ a	3	11107/6-7		1114/11	
Bâbüssaâde Ağası	Ali Ağ a	1			1114/4	
Bâbüssaâde Ağası	İbrahim Ağ a	1			1114/4	
Bâbüssaâde Ağası	İvaz Ağ a	1			1114/1	
Bâbüssaâde Ağası	Şişman İbrahim Ağ a	1			1114/11	

Bâbüssaâde ağalarının isimlerinin zikredilme sebebi genellikle çerağ olmaları hasebiyle aldıkları bera-yı acemilik 62,5 guruşun kaydedilmesi dolayısıyla dır. İstisna olarak 1114 (1702) senesi Rebiülahir (Ağustos) ayına ait defterdeki kayıttır. Bu kayıttta “Yirmi sekizinde otağda ç amur ç alan Bâbüssaâde ağalarından İbrahim Ağ a'ya beş altun”¹²⁷ ihsan edildiğ i ifade edilmiştir. Bu ifadede geçen “ç amur ç almak” ibaresinin ne anlama geldiğ ine dair bir fikir yürütemedik.

b. Dârüssaâde Ağaları

Ceyb-i Hümâyün defterlerinde Dârüssaâde ağalarının isimlerinin zikredilme sebebi, Haremden birisine bir ödeme yapılacağı zaman, bu ödemenin Dârüssaâde ağaları marifetiyle yapılması hasebiyledir. Bunun istisnası 1114 (1702) senesinin Şaban ayına ait defterdeki bir kayıttır. Bu kayıttta “On dokuzunda Kum Köşkü'nde dariüssaade ağalarına cirid oldukda Mesud Ağ a'ya Silahdar Ağ a marifetiyle ihsan-ı hümâyûnları olan altun aded üç”¹²⁸ ibaresiyle düzenlenen bir cirid eğlencesi sebebiyle yapılan bir ihsan zikredilmiştir.

¹²⁷ BOA, TSMA.D.02351.0004.00.002

¹²⁸ BOA, TSMA.D.02351.0008.00.002

Tablo 7 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyün Defterlerinde Adı Geçen Bâbüssaâde Ağaları ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri)

Görev	İsim	Zikr	1107	1110	1114	1115
Dârüssaâde Ağası	Abdurrahman Ağa	3			1114/4-10	
Dârüssaâde Ağası	Nezir Ağa	3	1107/6			1115/3-4
Dârüssaâde Ağası	Ali Ağa	2	1107/9			
Dârüssaâde Ağası	Mesud Ağa	1			1114/8	

c. Musahibler

Musahibler, padişaha danışmanlık yapan, şahsiyet ve bilgileriyle temayüz edenler için kullanılmıştır. Musahiplerin iç ve dış meselelerde de görüşlerine başvurulmuştur¹²⁹. Ceyb-i Hümâyün defterlerinde en sık zikredilen görevliler musahiblerdir. Defterlerde yirmi dört farklı musahibin ismi yüz bir kere zikredilmiştir.

Tablo 8 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyün Defterlerinde Adı Geçen Musahibler ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri)

Görev	İsim	Zikr	1107	1110	1114	1115
Musahib	Küçük Mehmed Ağa	20	1107/8	1110/2	1114/1-2-4-7-8-10-12	
Musahib	Beşir Ağa	19	11107/6-8-9		1114/1-4-7-8-10-11-12	1115/3
Musahib	Ahmed Ağa	12	11107/6-7-8		1114/7-12	
Musahib	Bilal Ağa	12	1107/4-6-9		1114/5-7-8-11-12	1115/2
Musahib	Zalnun Ağa	4	1107/6		1114/7-8	
Musahib	Halil Ağa	4			1114/8-12	1115/2-3
Musahib	Nezir Ağa	4	1107/7-8		1114/7-10	
Musahib	Çavuşpaşalı Ahmed Ağa	3	1110/2			
Musahib	Hasan Ağa	3	1114/8-10			
Musahib	Zünnun Ağa	2			1114/7	
Musahib	Abdullah Ağa	2	1107/7		1114/12	
Musahib	Mahmud Ağa	2	1107/7-8			
Musahib	Benli Ahmed Ağa	2	1107/5-7			
Musahib	Eyyüb Ağa	2			1114/11	
Musahib	Hafız Mehmed Ağa	1	1107/6			
Musahib	Mehmed Ağa	1			1114/7	
Musahib	Hamid Ağa	1	1107/4			
Musahib	İsmail Ağa	1			1114/10	
Musahib	Muhammed Ağa	1	1107/9			

¹²⁹ Mehmet İpşirli, "Musahib", *DİA*, XXXI, s.230.

Görev	İsim	Zikr	1107	1110	1114	1115
Baş Musahib	Nezir Ağa	1			1114/1	
Musahib	Süleyman Ağa	1			1114/11	
Musahib	Yakub Ağa	1			1114/11	
Musahib	Seyid Ağa	1	1107/4			
Musahib	Saatçi Mehmed Ağa	1	1107/3			

d. Has Odalılar

Has Oda, Enderun kademelerinin sonuncusu olup Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulmuştur. Has Oda'nın dört meşhur zabiti has odabaşı, silahdar, çukadar, rikabdardır. Bu dört zabitin dışındaki Has Oda mensupları da Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde sıklıkla zikredilmiştir. Has Oda mensuplarından yirmi farklı isim seksen yedi kere zikredilmiştir.

Tablo 9 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn Defterlerinde Adı Geçen Has Oda Mensupları ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri)

Görev	İsim	Zikr	1107	1110	1114	1115
Has Odalı	Receb Ağa	11			1114/7-8-10	
Has Odalı	Hasan Ağa	10			1114/7-8-10-12	
Has Odalı	Mehmed Ağa	10			1114/7-8-10	
Has Odalı	Yusuf Ağa	9	1107/2-3		1114/7-8-12	
Has Odalı	Ali Ağa	9			1114/7-8	1115/3
Has Odalı	Osman Ağa	8			1114/1-7-8	
Has Odalı	Süleyman Ağa	8	1107/8-9		1114/2-5-7-8	
Has Odalı	Zeynel Ağa	5			1114/7-8	
Has Odalı	Derviş Ahmed Ağa	4			1114/7-8-10	
Has Odalı	Mustafa Ağa	3	1114/7-10			
Has Odalı	Küçük Yusuf Ağa	1			1114/2	
Has Odalı	Bosnevi Mehmed Ağa	1			1114/2	
Has Odalı	Bahri Muhammed Ağa	1				1115/3
Has Odalı	Halil Ağa	1			1114/8	
Has Odalı	İsmail Bey	1			1114/8	
Has Odalı	Kahvecibaşı İbrahim Ağa	1			1114/7	
Has Odalı	Nedim Mustafa Ağa	1	1107/2			
Has Odalı	Silahşor Yusuf Ağa	1	1107/4			
Has Odalı	Selman Ağa	1	1107/2			
Has Odalı	Bekri Ağa	1			1114/8	

e. Çukadarlar

Sultan Çelebi Mehmed zamanında (1413-1421) ihdas edilen ve Has Oda ağalarından biri olan Çukadar Ağalık, Baş Çukadar Ağa ve maiyetindeki ikinci ve üçüncü çukadarlardan müteşekkildir. Çukadarlar padişahın yağmurluğunu, kürk, kaftan, ayakkabı ve çizmelerini korumak, merasimlerde ve biniş adı verilen yolculuklarda bunları bir yerden bir yere taşımak, bayram törenlerinde halka para serpmekle görevlidir¹³⁰. Çukadar ağaların isimleri Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde de sıklıkla geçmektedir. İncelenen defterlerde on farklı çukadarın ismi toplamda on altı kere zikredilmiştir.

Tablo 10 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn Defterlerinde Adı Geçen Çukadarlar ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri)

Oda	İsim	Zikr	1107	1110	1114	1115
Çukadar	Osman	3	1114/4-7-8			
Baş Çukadar	Ali Ağa	2			1114/8	1115/4
Çukadar	Mehmed	2			1114/4-7	
Çukadar	Bilal	2	1107/2-6			
Çukadar	Süleyman	2			1114/7-8	
Çukadar	Ali	1			1114/8	
Çukadar	Beşir Ağa	1	1107/9			
Çukadar	Halil	1			1114/2	
Çukadar	Hüseyin	1			1114/10	
Çukadar	İbrahim	1			1114/8	

f. Hazineliler

İncelenen döneme ait Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde en çok adı geçen görevlilerden birisi de Hazineli Odası'na mensup görevlilerdir. Döneme ait defterlerde Has Odalı otuz dokuz görevlinin ismi altmış dört kere zikredilmiştir.

¹³⁰ Abdülkadir Özcan, "Çuhadar", *DİA*, VIII, s.381.

Tablo 11 1107/ 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyün Defterlerinde Adı Geçen Hazinehiler ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri)

Görev	İsim	Zikr	1107	1110	1114	1115
Hazinelî	Yusuf	6			1114/2-5-7-8	
Hazinelî Çukadar	Mehmed	5			1114/2-5-7	
Hazinelî Çukadar	Bekir	4		1110/2	1114/7-8	
Hazinelî	Ahmed	3	1107/6-12		1114/8	
Hazinelî	Mustafa	3	1107/8-9		1114/7	
Hazinelî	Ali	2			1114/11	1115/2
Hazinelî Doğancı	Abdullah	2			1114/12	1110/2
Hazinelî	Mehmed Ağa	2			1114/7-8	
Hazinelî	Bosnevi Hasan Ağa	2			1114/2-7	
Hazinelî	Davud Hoca	2			1114/12	
Hazinelî	Baba Yusuf	2			1114/2-12	
Hazinelî	Hasan Çavuş	2			1114/10-12	
Hazinelî	Hüseyin	2			1114/2-8	
Hazinelî	Kuşçu Mehmed	2			1114/7-11	
Hazinelî Çukadar	Osman	2			1114/7	
Hazinelî	Abdullah Bey	1	1107/4			
Hazinelî	Abdi	1			1114/10	
Hazinelî	Küçük Ali	1		1110/2		
Hazinelî	Cafer	1			1114/8	
Hazinelî	Cüce Davud	1	1107/12			
Hazinelî	Derviş Ahmed	1	1107/2			
Hazinelî	Derviş Mehmed Ağa	1			1114/1	
Hazinelî	Dilsiz Ali	1	1107/12			
Hazinelî	Dilsiz Halil	1			1114/1	
Hazinelî	Ahmed Bey	1	1107/9			
Hazinelî	Ahmed Çavuş	1	1107/7			
Hazinelî	Ahmed Hoca	1			1114/12	
Hazinelî	Hanyalı Mehmed	1		1110/2		
Hazinelî	Hasan	1			1114/12	
Hazinelî	Hüseyin Bey	1	1107/4			
Hazinelî	İbrahim	1			1114/2	
Hazinelî	İbrahim Bey	1	1107/7			
Hazinelî	Kuşçu Muhammed	1	1114/7			
Hazinelî	Keleş Yusuf	1			1114/2	
Hazinelî	Muhammed Bey	1	1107/1			
Hazinelî	Muhammed	1				1115/3
Hazinelî	Mustafa Ağa	1			1114/7	
Hazinelî	Süleyman	1			1114/1	

g. Kilerliler

Fatih Sultan Mehmed zamanında kurulan Kilerli Koğuşunun amiri Serkiları-i Hassa idi. Padişaha yemek servisi yapmak bu koğuşun göreviydi. Burada bulunan iç oğlanları hükümdarın ve Harem-i Hümâyûn'un ekmek, et, yemiş, tatlı, şerbet gibi her türlü yiyecek ve içecek ihtiyacını hazırlamakla görevliydi. Saraydaki tüm oda ve mescidlerin mumları da bu koğuş tarafından temin edilirdi. Kilerli Koğuşu'nda yaklaşık otuz kişi görevliydi¹³¹. Sultan II. Mustafa devrine ait Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde de otuz farklı görevlinin ismi elli beş kere zikredilmiştir.

Tablo 12 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn Defterlerinde Adı Geçen Kilerliler ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri)

Görev	İsim	Zikr	1107	1110	1114	1115
Kilerli	Ahmed	6			1114/7-8	
Kilerli	Ali	5	1107/8	1110/2	1114/7-8-12	
Kilerli	Süleyman	5			1114/4-7-12	1115/2-3
Kilerli	Mehmed	4			1114/1-4-7-11	
Kilerli	Abdullah Çavuş	3			1114/7-12	
Kilerli Çukadar	Hacı Ali	3	1114/1-2-7			
Kilerli	Cevher Çavuş	2			1114/2-7	
Kilerli Çukadar	Deli Mustafa	2			1114/7	
Kilerli	Hacı Mustafa	2			1114/1-12	
Kilerli	Hacı Süleyman	2			1114/3-4	
Kilerli	Muhammed	2	1107/8-9			
Kilerli	Mustafa	2	1107/1-9			
Kilerli	Abdullah	1			1114/4	
Kilerli	Mısırlı Mustafa	1	1107/8			
Kilerli	Bilal	1			1114/12	
Kilerli	Cerrah İbrahim	1	1107/4			
Kilerli	Derviş Muhammed	1	1107/8			
Kilerli	Diyarbakırlı İbrahim	1			1114/12	
Kilerli	Esad	1	1107/12			
Kilerli	Eski Hüseyin	1			1114/8	
Kilerli	Abdurrahman	1			1114/2	
Kilerli	Ali Çavuş	1	1107/4			
Kilerli Çukadar	Hacı Derviş	1			1114/8	
Kilerli	Hacı Selman	1			1114/2	

¹³¹ Mehmet İpşirli, "Enderûn", DİA, XI, s.186.

Görev	İsim	Zikr	1107	1110	1114	1115
Kilerli	Hamid	1			1114/5	
Kilerli	Hasan	1			1114/11	
Kilerli Çukadar	Mustafa	1			1114/8	
Kilerli	Neyzen İbrahim	1			1114/11	
Kilerli	Salih	1	1107/7			

h. Seferliler

1635 yılında IV. Murad tarafından teşkil edilen Seferli Koğuşundaki gençler musikişinas, hanende, kemankeş, pehlivan, berber vb. meslek dallarında yetiştirilmişlerdir. Saray dilsiz ve cüceleri de bu koğuşta eğitilmiştir¹³². İncelediğimiz Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde de otuz dört farklı görevlinin ismi seksen dokuz kere zikredilmiştir.

Tablo 13 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn Defterlerinde Adı Geçen Seferliler ve Zikredildikleri Tarihler (Hicri)

Görev	İsim	Zikr	1107	1110	1114	1115
Seferli Çukadar	Kara Mehmed	9			1114/1-2-5-7-10	
Seferli	Mustafa	7	1107/2-7		1114/2-5-10	
Seferli Çukadar	Kara Hasan	7			1114/2-4-7-8	
Seferli	İbrahim Çavuş	6			1114/4-5-7-10	
Seferli	Ahmed	5	1107/7-8		1114/7-8	
Seferli	Telli Çavuş	5	1107/6		1114/4-12	
Seferli Çukadar	Hasan	5			1114/2-3-7-8-12	
Seferli Çukadar	Süleyman	4	1114/7-8			
Seferli	Hasan Çavuş	3	1114/7		1115/2	
Seferli	Ömer	3	1114/2-4			
Seferli Çukadar	Beşir	3	1114/8-11		1115/3	
Seferli Çukadar	Mehmed	3	1114/1-5			
Seferli Çukadar	Kara Ali	3	1107/12		1114/5	1110/2
Seferli Çukadar	Veli	3	1107/1-8		1114/7	
Seferli	Abdullah	2			1114/7	1110/2
Seferli	Bilal	2	1107/1-8			
Seferli Çukadar	Ali	2			1114/8-12	
Seferli Eski	İsmail	2			1114/10-12	
Seferli	Ali	1	1107/1			

¹³² Mehmet İpşirli, "Enderûn", s.186.

Görev	İsim	Zikr	1107	1110	1114	1115
Seferli	Dilsiz Abdullah	1			1114/4	
Seferli	Dilsiz Mehmed	1			1114/12	
Seferli	Emir Mustafa	1			1114/12	
Seferli	Arap Kartal	1			1114/4	
Seferli	Hüseyin Hasan Çavuş	1			1114/2	
Seferli	İbrahim	1			1114/12	
Seferli	Mahmud Çavuş	1	1107/4			
Seferli	Muhammed Çavuş	1	1107/1			
Seferli	Mustafa Çavuş	1			1114/7	
Seferli	Müezzın Hüseyin	1		1110/2		
Seferli	Süleyman Ağa	1			1114/5	
Seferli	Osman	1			1114/4	
Seferli Çukadar	Bilal	1		1110/2		
Seferli Çukadar	Hüseyin	1			1114/4	

B. Sultan II. Mustafa Devrinde Tedavülde Olan Nakit Cinsleri ve Dönüşüm Oranları

Sultan II. Mustafa devrinde düzenlenen Ceyb-i Hümayûn defterlerinde dört nakit çeşidi zikredilmektedir. Bunlar akçe, zolata, guruş ve altındır. Bu devirde Osmanlı sınırları devletin darb ettiği paralar haricinde "esedî" ve "taleri" isimlerinde yabancı paralar da tedavüdedir. Bu iki cins sikkenin birbirinden ayırt edilmesi için birincisine "esedî guruş", ikincisine ise "zolata" adı verilmiştir. Bu nedenle, talerilerle aynı ağırlıkta olan eski guruşlara da zolata denilmiştir. Esedî guruşlarla aynı ağırlıkta darp edilen gümüş sikkelere de "guruş" denilmiştir¹³³.

Sultan II. Süleyman devrinde para darbı için iç hazineden çıkarılan altın ve gümüşlerden para darb edilmiştir. Literatürde Türk kuruşları adı verilen bu paralar için arslanlı kuruş model alınmış bu sebeple üzerinde arslan motifi olmadığı halde yeni darb edilen paralar da "esedî kuruş" olarak isimlendirilmiştir. Bunlar Darphane'nin 26 Ocak 1690 - 28 Mayıs 1691 arasındaki faaliyet döneminde basılmıştır. Ancak Osmanlıların esedî kuruştan çok bunun 2/3

Resim 2 Kırklareli Müzesi'nde 7 Envanter Numarasıyla Kayıtlı Sultan II. Mustafa Devrine Ait Yarım Guruş (ön yüz)

Resim 3 Kırklareli Müzesi'nde 7 Envanter Numarasıyla Kayıtlı Sultan II. Mustafa Devrine Ait Yarım Guruş (arka yüz)

¹³³ Nuri Pepe, *Osmanlılarda Madeni Paralar*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1968, s.185.

ağırlığında ve değerinde olan ve zolata adıyla bilinen bir sikkeyi bastırdıkları ve esedî kuruşu daha çok bir hesap birimi olarak kullandıkları bilinmektedir¹³⁴.

II. Mustafa'nın guruş ve yarım guruşları, 1106 (1695) tarihli olup İstanbul darphanesinden başka Edirne, Erzurum ve İzmir'de darp edilmişlerdir. Bu guruşların ön yüzünde, "es Sultan Mustafa bin Mehmed Han" ve "dame mülkuhu" ifadeleri ile darp yeri ve tarihi vardır. Guruşların arka yüzünde ise, "Sultan'ül-berreyn ve hakan'ül-bahreyn es-Sultan bin es-Sultan" ifadesi bulunmaktadır¹³⁵. Bunlardan günümüze gelen iki gümüş guruş örneği Kırklareli Müzesi'nde sergilenmektedir¹³⁶. Sultan II. Mustafa'nın Mısır'da 1106 (1695) yılında darp edilen "para"ları vardır. Bunlar ve Ceyb-i Hümayun defterlerinde kullanıldığı zikredilen akçeler günümüze ulaşmamıştır¹³⁷.

Sultan II. Mustafa Dönemi'nde 1108 (1697) yılında hem yabancı devletlerin sikkelerini ortadan kaldırmak hem de hazineye ek gelir

Resim 4 Kırklareli Müzesi'nde 520 Envanter Numarasıyla Kayıtlı Sultan II. Mustafa Devrine Ait Guruş (arka yüz)

Resim 5 Kırklareli Müzesi'nde 520 Envanter Numarasıyla Kayıtlı Sultan II. Mustafa Devrine Ait Guruş (arka yüz)

¹³⁴ Halil Sahillioğlu, "Esedî", *DİA*, XI, s.368-369.

¹³⁵ İbrahim Artuk, Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu II*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1974, s.607-609.

¹³⁶ Müze'de bulunan Osmanlı Devri Sikkeleri için bkz. Emir Tuzkaya, *Kırklareli Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Sikkeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2010.

¹³⁷ Şevki Nezihi Aykut, "Osmanlı Sikkeleri", *Türkler Ansiklopedisi Cilt 10*, Ankara 2002, s.829

sağlamak amacıyla, yabancı gürüş ve zolatalar toplatılmıştır. Bu sikkelerin üzerinde yer alan Latin harfleri ve diğer ibareler, eğe ve küştere taşı yardımıyla silinmiştir. Birbirine benzer şekilde olan sikkeleri ayırt edebilmek için, kuruşların ön yüzüne, padişahın tuğrası ve tuğranın alt kısmına darp yeri ve darp tarihi ile cülus tarihi darp edilmiştir. Zolatalara ise sadece tuğra konulmamıştır¹³⁸.

Sultan II. Mustafa, 1106 (1695) yılından itibaren iki yıl kadar İstanbul ve Mısır'da "şerifi" adlı altın sikkeler darp ettirmiştir. Ancak, bu dönemde İstanbul'da darp edilen şerifi altınlar, Mısır'da darp edilen benzer altın sikkelerden daha ağır ve ayarda farklı olduğu için İstanbul'da darp edilen altın sikkeler, tüccarlar tarafından Mısır veya diğer memleketlere götürölmüş, yerine ayarda düşük altın sikkeler İstanbul'a getirilmiştir.

Bu devirde 1109 (1697) yılında yapılan para reformu sonucunda, "*cedid eşrefi*" olarak adlandırılan yeni bir altın sikke darp edilmeye başlanmıştır¹³⁹. Bu zamana kadar gümüş sikkeler üzerinde padişahın tuğrası darp edilmekteydi. Ancak, bu devirde ilk defa cedit eşrefiler üzerine padişahın tuğrası darp edilmiştir. Bu cedit eşrefiler, İzmir ve Edirne'de kurulan yeni darphaneler ile İstanbul ve Mısır'da darp edilmişlerdir¹⁴⁰. Üzerlerinde tuğra yer alan cedit eşrefiler, Mısır'da "*zer-i mahbub*" diye adlandırılmıştır. Sultan II. Mustafa'nın 1109 (1697) yılında Rusya seferi sırasında darp yeri "*Ordu-yu Hümayun*" olan cedit eşrefiler de darp edilmiştir. Bu altın sikkeler, diğer cedit eşrefiler ile benzerdir¹⁴¹.

Adı gečen bu nakit cinsleri, incelediğimiz 17. ve 18. yüzyıla ait Ceyb-i Hümayün defterlerinde de zikredilmiştir. Bu defterlerin giriş kısımlarında içerisinde bulunan yıl ve ayın ismi zikredildikten sonra "*..... ve ba'zı kullarına ihsanı hümayünları olan ecnas-ı nukuddur ki müfredatıyla zikr olunur*" kalıbı bulunur. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere harcamalar birbirinden farklı nakit cinsleriyle ödenmektedir. Ceyb-i Hümayün

---

¹³⁸ İbrahim Artuk, *Cevriye Artuk, İslami Sikkeler Kataloğu II*, s.612.

¹³⁹ İbrahim Artuk, *Cevriye Artuk, İslami Sikkeler Kataloğu II*, s.610.

¹⁴⁰ şevki Nezih Aykut, *Osmanlı Sikkeleri*, s.829.

¹⁴¹ şevki Nezih Aykut, *Osmanlı Sikkeleri*, s.836.

defterlerinde nakit cinsleri arasında hangi dönüşüm oranlarının kullanıldığı beyan edilmese de küçük ipuçlarını takip etmek suretiyle bu oranlara ulaşmak mümkündür.

Her defterin sondan ikinci yahut üçüncü kaydında o ay çerağ olanlara verilen meblağlar zikredilmekte ve kaydın sonunda toplam ödeme gurusu cinsiyle ifade edilmektedir. Bu ifadeler yardımıyla akçe ve gurusu arasındaki dönüşüm oranını tespit etmek mümkün olmaktadır.

Rebiülahir 1107 / Kasım 1695 tarihli Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde¹⁴² geçen “*Mah-ı mezburda çerağ olan hazineli Hüseyin ve Abdullah beg kullarına beray-ı acemilik kırkar gurusu ve kilerli cerrah İbrahim’e dört bin akçe ihsan oluna gelmeğin mecmuu verilen gurusu aded yüz on üç akçe aded kırk*” ifadesinde çerağ olan iki kişiye kırkar gurusu ve bir kişiye dört bin akçe verildiği ifade edilmektedir. Bu meblağları topladığımızda seksen gurusu ve dört bin akçe ödendiği görülmektedir. Fakat kâtip ifadenin sonunda “*mecmuu verilen gurusu aded yüz on üç akçe aded kırk*” toplamını vermiştir. Bu noktadan hareketle $80 \text{ gurusu} + 4000 \text{ akçe} = 113 \text{ gurusu} + 40 \text{ akçe}$ denklemi kurulmakta ve $1 \text{ gurusu} = 120 \text{ akçe}$ eşitliğine ulaşılmaktadır.

İncelediğimiz yirmi iki Ceyb-i Hümâyûn defterinin on dördünde yukarıdaki örnektekine benzer denklemleri kurmaya yardımcı ifadeler bulunmaktadır. Kurulan bu on dört denklemin on ikisi $1 \text{ gurusu} = 120 \text{ akçe}$ oranını verirken Cemaziyelevvel 1107 / Ocak 1696 tarihli defterdeki¹⁴³ ifadelerle kurulan denklem $1 \text{ gurusu} = 119,68 \text{ gurusu}$ oranını; Zilhicce 1107 / Temmuz 1696 tarihli defterdeki¹⁴⁴ ifadelerle kurulan denklem $1 \text{ gurusu} = 118,78 \text{ akçe}$ oranını vermektedir. Görüldüğü üzere çok küçük hesap hataları göz ardı edilirse 1107 / 1695’den 1115 / 1703’e kadar geçen sekiz yıl boyunca 1 gurusu , 120 akçe karşılığı olarak kabul edilmiştir.

---

¹⁴² BOA, TSMA.D.02350.0004.00.002

¹⁴³ BOA, TSMA.D.02350.0005.00.002

¹⁴⁴ BOA, TSMA.D.02350.0010.00.002

Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde nakit dönüşüm oranlarını hesaplamanın mümkün olduğu bir diğer kısım ise defterlerin son kısımlarında bulunan ve o ay içerisinde ödenen meblağların hem nakit cinslerine ayrılmış şekliyle hem de guruş cinsinden ifade edildiği bölümlerdir.

Muharrem 1107 / Ağustos 1695 tarihli Ceyb-i Hümâyûn defterinde¹⁴⁵ geçen “*minval-i meşruh üzere mecmuu sekiz yüz kırk dört mamul şerifi altun ve bin yedi guruş ve dokuz bin yetmiş akçe idüp altun ile maan bilcümle iki bin dokuz yüz seksen bir guruş ve yetmiş akçe etmiştir. Beher kesesi beşer yüz guruş hesabıyla beş kise ile dört yüz seksen bir guruş ve yetmiş akçe eder masrafa kayd olunmak babında emr ü ferman şevketlu ve mehabbetlu padişahım hazretlerininindir*” ifadesi tahlil edildiğinde $844 \text{ altun} + 1007 \text{ guruş} + 9070 \text{ akçe} = 2981 \text{ guruş} + 70 \text{ akçe}$ denkleminde ulaşılmaktadır. Daha önce elde ettiğimiz $1 \text{ guruş} = 120 \text{ akçe}$ bilgisi göz önüne alındığında bu üç bilinmeyenli denklem iki bilinmeyene indirgenilmekte böylelikle altun / akçe ve altun / guruş dönüşüm oranlarına ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu minvalde kurulan denklem ve dönüşüm oranları şöyledir:

$$844 \text{ altun} + 1.007 \text{ guruş} + 9.070 \text{ akçe} = 2.981 \text{ guruş} + 70 \text{ akçe}$$

$$844 \text{ altun} + (1.007 \cdot 120) \text{ akçe} + 9.070 \text{ akçe} = (2.981 \cdot 120) \text{ akçe} + 70 \text{ akçe}$$

$$844 \text{ altun} + 120.840 = 357.970 \text{ akçe}$$

$$844 \text{ altun} = 237.130 \text{ akçe}$$

$$1 \text{ altun} = 280,82 \text{ akçe}, 1 \text{ altun} = 2,25 \text{ guruş}$$

Bu şekilde altun / akçe dönüşüm oranına da ulaşıldıktan sonra Rebiülevvel 1107 / Ekim 1695 tarihli Ceyb-i Hümâyûn defterinde¹⁴⁶ geçen “*minval-i meşruh üzere mecmuu elli iki ma'mul-i şerif altun ve on beş bin seksen iki guruş ve kırk bir zolata ve dokuz bin akçe idüb altunla mean bilcümle on beş bin üç yüz bir guruş ve kırk akçe etmiştir. Beher kesesi beşer yüz guruş hesabıyla otuz kese ile üç yüz bir guruş ve kırk akça eder. Masrafa kayd olunması babında emr-ü ferman şevketlu ve mehabbetlu ve kerametlu padişahımdır*” ifadesiyle zolata / akçe,

¹⁴⁵ BOA, TSMA.D.02350.0001.00.003

¹⁴⁶ BOA, TSMA.D.02350.0003.00.002

zolata / guruş, zolata / altun dönüşüm oranlarına da ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu minvalde kurulan denklem ve dönüşüm oranları şöyledir:

$$52 \text{ altun} + 15.082 \text{ guruş} + 41 \text{ zolata} + 9000 \text{ akçe} = 15.301 \text{ guruş} + 40 \text{ akçe}$$

$$(52*270) \text{ akçe} + (15.082*120) \text{ akçe} + 41 \text{ zolata} + 9000 \text{ akçe} = (15.301*120) \text{ akçe} + 40 \text{ akçe}$$

$$1.832.880 \text{ akçe} + 41 \text{ zolata} = 1.836.160 \text{ akçe} , 41 \text{ zolata} = 3.280 \text{ akçe}$$

$$1 \text{ zolata} = 80 \text{ akçe}, 1 \text{ zolata} = 0,666 \text{ guruş}, 1 \text{ zolata} = 0,296 \text{ altun}$$

Bu denklemler vasıtasıyla altun, guruş, zolata ve akçe arasındaki dönüşüm oranları tespit edilmiş olmaktadır. Hepsi en küçük para birimi olması hasebiyle akçe cinsinden ifade edilecek olursa bir altun iki yüz yetmiş akçeye, bir guruş yüz yirmi akçeye, bir zolata seksen akçeye tekabül etmektedir¹⁴⁷.

Tablo 14 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Nakit Dönüşüm Oranları

	Akçe	Zolata	Guruş	Altun
Altun	270	3,375	2,250	1
Guruş	120	1,50	1	0,4444
Zolata	80	1	0,6667	0,2963
Akçe	1	0,0125	0,0083	0,0037

Halil Sahillioğlu'nun Diyanet İslam Ansiklopedisi'ndeki Esedî maddesinde guruşun 120, zolatanın 80 akçeye tekabül ettiği ifade edilirken altın hakkında bir değer verilmemiştir¹⁴⁸. Bizim defterlerden ulaştığımız değerler de Sahillioğlu'nun verilerini doğrulamaktadır. Şevket Pamuk ise 1698 yılında guruş için 120-160 akçe, zolata için 88-107 akçe değerlerini vermektedir¹⁴⁹. Bu değerler bizim tespitlerimize göre hatalı değerler olarak değerlendirilmelidir.

¹⁴⁷ Bu dönüşüm oranları incelenen yirmi iki defterdeki verilerle test edilmiştir. Rebiülahir 1114, Zilkade 1114, Rebiülahir 1115 tarihli defterler haricindeki bütün defterlerde zikredilen oranların geçerli olduğu görülmüştür. Bu aylardaki tutarsızlıklar, kâtip hatası yahut irtikap sebebiyle kasten hatalı yazılması ihtimallerini akla getirmektedir.

¹⁴⁸ Halil Sahillioğlu, "Esedî", *DİA*, XI, s.368-369.

¹⁴⁹ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s.152

C. Ceyb-i Hümâyûn'un Harcama Kalemleri

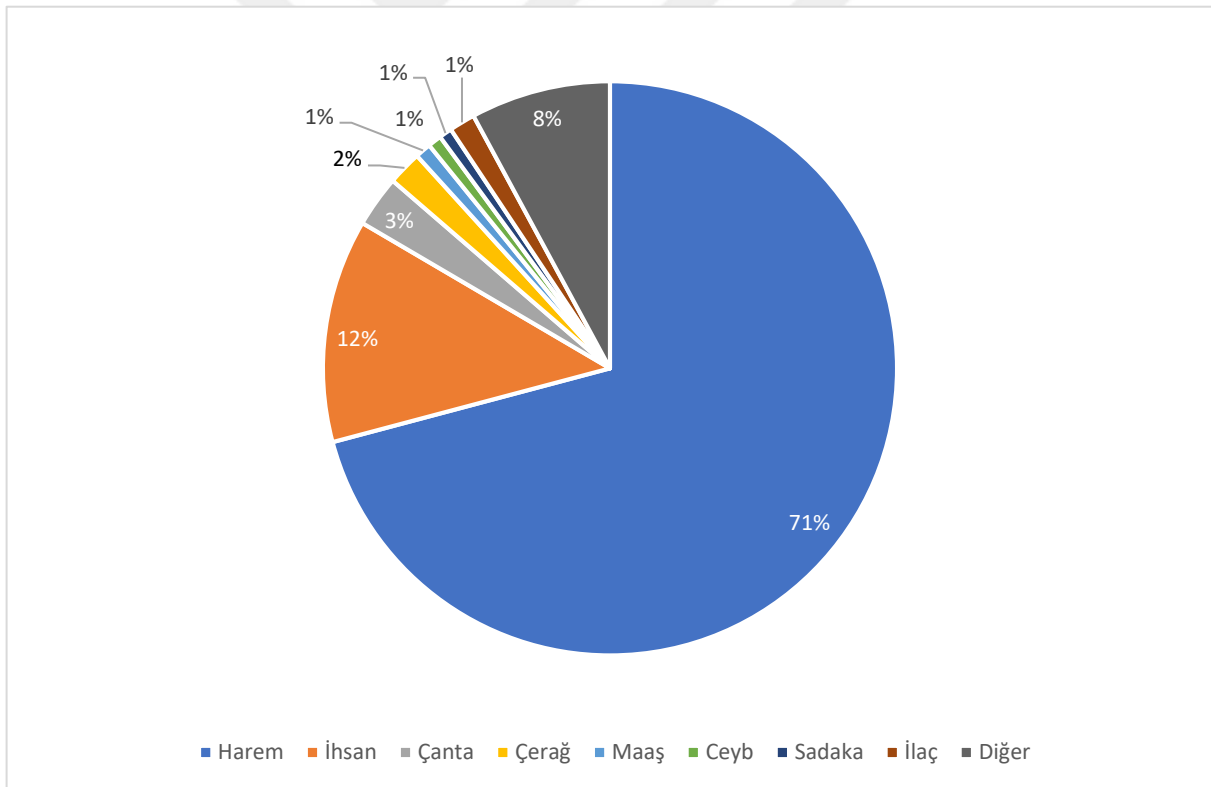
İncelenen yirmi iki adet Ceyb-i Hümâyûn defterindeki harcamalar kalemlere ayrılıp tasnif edildiğinde bu hazineden yapılan harcamaların büyük bir çoğunluğunu Harem'e gönderilen meblağların teşkil ettiği görülmektedir. Harem'e gönderilen meblağların toplamı 12.389.370 akçe olup Ceyb-i Hümâyûn harcamaları içerisindeki payı %71'dir. İkinci büyük harcama kalemi 2.199.561 akçe ödeme ile %13'lük paya sahip olan ihsan kalemidir. Bu iki büyük harcama kalemini takiben bera-yı çanta verilen meblağlar %3, çerağ olanlara bera-yı acemilik verilen meblağlar %2, maaş olarak bera-yı aylık verilen meblağlar %1, ceyb-i hümâyûnları için padişaha verilen meblağlar %1, sadaka olarak verilen meblağlar %1, ilaç bedeli olarak verilen meblağlar %1 ve diğer ödeme kalemleri %8 nispetinde yer kaplamaktadır.

Tablo 15 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Kalem	Miktar (Akçe)	Oran (%)
Harem'e Gönderilen	12.389.370	71%
İhsan Edilen	2.199.561	13%
Çanta ile Verilen	505.620	3%
Çerağ Olanlara Verilen	337.360	2%
Maaş Olarak Ödenen	156.000	1%
Ceyb-i Hümâyûnları Olarak Verilen	133.980	1%
Sadaka Olarak Verilen	126.310	1%
İlaç Bedeli Olarak Ödenen	255.950	1%
Diğer	1.379.200	8%
Toplam	17.483.351	100%

En büyük harcama kalemi olan Harem'e gönderilen meblağlar genellikle Harem-i Şerif bahşişi olarak verilen yahut haremdeki hanım sultanlara gönderilen meblağlardan oluşmaktadır. İhsan kalemine dahil ettiğimiz kayıtlar daha çok padişaha arzuhal veren kimselere verilen meblağlardan oluşmaktadır. Üçüncü büyük harcama kalemini oluşturan bera-yı çanta verilen meblağlar, Cuma günleri camiye gitmek ve sair zamanlarda gezmek için yapılan ve biniş adı verilen gezilerde çanta-i hümâyûn denilen ve çantacı tarafından taşınan çantaya, fakirlere sadaka olarak verilmek için

konulan meblağlardır¹⁵⁰. Bu manasıyla bera-yı çanta verilen meblağları bera-yı tasadduk verilenlerle aynı kaleme göstermek gerekirse de farkın görülmesi adına ayrı göstermeyi tercih ettik. Dördüncü harcama kalemi olan çerağ olanlara verilen meblağlar haremdeki seferli, kilerli ve hazineli odalarında çerağ olan görevlilere bera-yı acemilik verilen meblağlardır. İlaç bedeli olarak ödenen meblağlar sarayda hastalanan görevliler yahut padişah için hazırlatılan ilaçlara ödenen meblağlardır. Maaş ödemesi olarak verilen meblağlar Silahdar Ağa'ya ödenen 4.000 akçe ve tazıcılara ödenen 12.000 akçeden mürekkeptir. Ceyb-i hümâyûnları olarak verilen meblağlar padişaha şahsen verilen meblağlar olup bunların nerelere sarf edildiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Bu harcamalara ilaveten mutad olarak her ay 5.000 akçe sadaka verilmiştir.

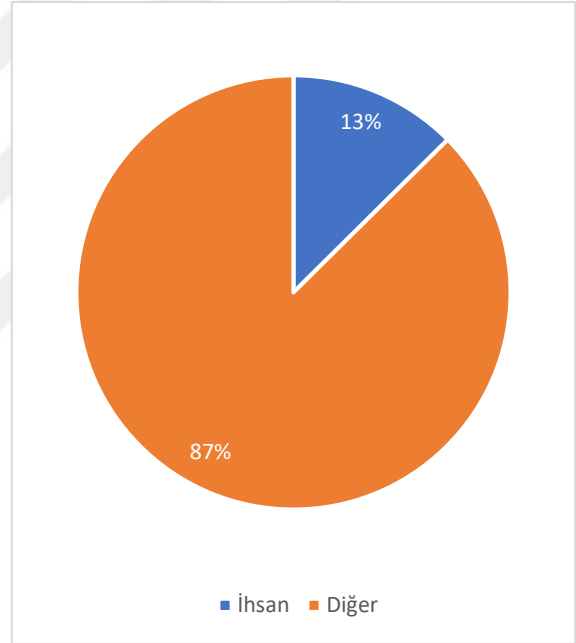
Şekil 6 1107/1695 - 1115/1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümayûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

¹⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti İç Hazinesi*, s.82-83.

İncelediğimiz yirmi iki Ceyb-i Hümâyûn defterinin tamamında eksiksiz olarak tekrar eden iki harcama kalemi mevcuttur. Bu iki kalem, yapılan çeşitli ihsanlar ve sadakalardır. Harem'e gönderilen meblağlar da her ay düzenli olarak ödenmese de bu iki harcama kalemiyle birlikte sürekliliği olan harcama kalemlerindedir. Bunların dışında süreklilik arz eden harcama kalemleri: bera-yı çanta verilen, ceyb-i hümâyûnları için verilen, çerağ olanlara bera-yı acemilik verilen, bera-yı tasadduk verilen, maaş ödemesi olarak bera-yı aylık verilen, ilaç alınması için bera-yı harc-ı mualece verilen ve pişkeş geldiğinde verilen meblağlardır.

1. Çeşitli İhsanlar

İncelenen defterler içerisinde istisnasız her ay ödeme yapılan iki harcama kaleminden ilki padişahın yaptığı ihsanlardır. İhsanlar, padişahın bazen sefer sırasında gittiği bir kalenin kapucusuna verdiği, bazen saz çalıp türkü söyleyen bir yeniçeriye verdiği meblağlar olmuştur. Fakat ihsan kalemine aldığımız harcama kayıtlarının meblağ olarak değilse de sayı olarak büyük çoğunluğu padişaha arzuhal verenlere verilen meblağlara ait kayıtlardır. Padişahın ihsan ettiği meblağların yekunu herhangi bir mantık silsilesi içerisinde artış ya da azalış göstermemiştir. Zaten tamamen şahsî

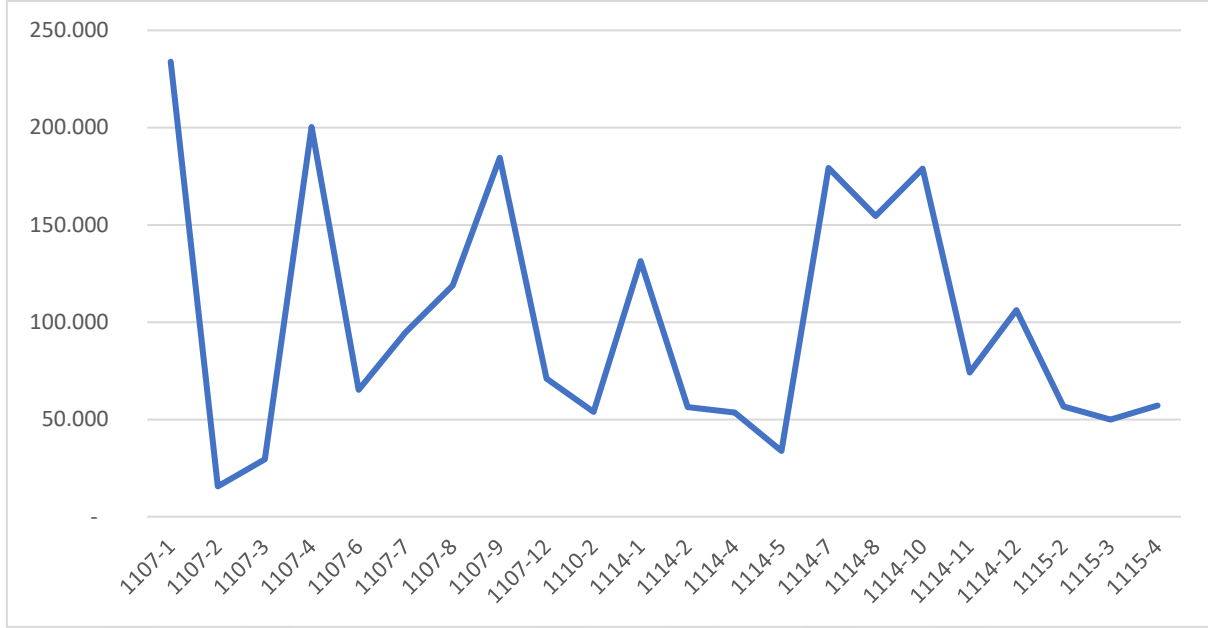
Şekil 7 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Padişahın İhsanı Olarak Verilen Meblağların Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranı

ve keyfî olan ihsanların böyle bir nizam içerisinde olması da beklenmemelidir. Bütün bu keyfiliğe rağmen ihsanların aylık ortalama 103.257 akçe civarında olduğu söylenebilir. Bazı aylarda Ceyb-i Hümâyûn'dan ödenen meblağlar çok düşük olduğu için yüzdeler üzerinde ortalama almak sağlıklı bir sonuç vermemektedir. Mesela 1107 (1695) yılının Safer ayında toplamda 28.200 akçe harcama yapılmışken bunların 15.600

akçesi yani %55'i ihsanlardan oluşmaktadır. Halbuki 118.911 akçe ihsan edilen aynı yılın Şaban (Mart 1696) ayında ihsanların o ayın Ceyb-i Hümâyûn harcamalarına oranı %3'tür. Bu sebeple elde olan yirmi iki defterdeki toplam ihsanların toplam Ceyb-i Hümâyûn harcamasına oranlanması daha doğru olacaktır. Bu yolla toplam 17.483.351 akçelik Ceyb-i Hümâyûn harcaması içerisindeki 2.168.401 akçelik ihsanların oranı %13'tür.

Tablo 16 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Padişahın İhsanı Olarak Verilen Meblağlar ve O Ayın Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranları

Miladi Yıl - Ay	Hicri Yıl - Ay	İhsan Edilen Meblağlar (akçe)	Aylık Harcamalara Oranı	Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcaması (akçe)
1695-8	1107-1	233.880	65%	357.910
1695-9	1107-2	15.600	55%	28.200
1695-10	1107-3	29.560	2%	1.836.160
1695-11	1107-4	200.260	18%	1.099.960
1696-1	1107-6	65.180	8%	825.030
1696-2	1107-7	94.850	29%	327.500
1696-3	1107-8	118.911	3%	3.791.791
1696-4	1107-9	184.530	6%	2.967.340
1696-7	1107-12	71.000	10%	692.380
1696-8	1110-2	53.940	24%	226.590
1702-6	1114-1	131.340	33%	392.470
1072-7	1114-2	56.400	13%	423.060
1702-9	1114-4	53.520	14%	369.460
1702-10	1114-5	33.870	15%	226.370
1702-11	1114-7	179.270	49%	365.330
1703-1	1114-8	154.590	43%	363.590
1703-3	1114-10	178.860	24%	755.420
1703-4	1114-11	74.170	35%	213.470
1703-5	1114-12	106.130	13%	840.010
1703-7	1115-2	56.640	8%	677.240
1703-8	1115-3	49.950	13%	378.950
1703-9	1115-4	57.110	18%	325.120
Toplam		2.199.561	13%	17.483.351

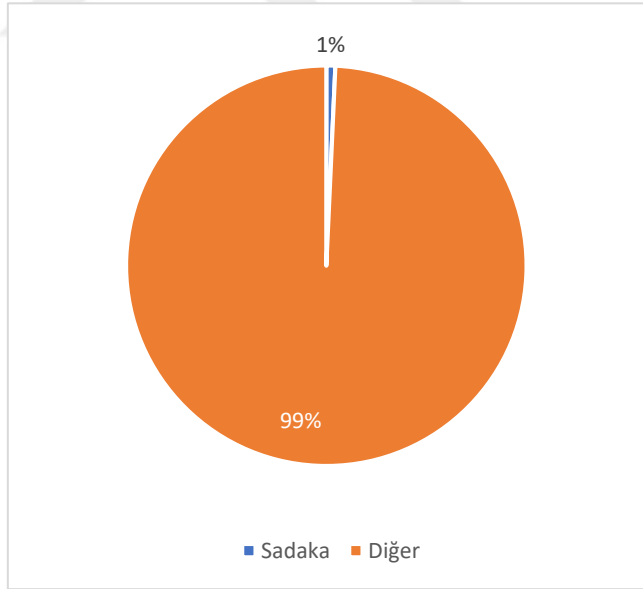
Şekil 8 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümayûn'dan Padişahın İhsanı Olarak Verilen Meblağlar (akçe)

2. Bera-yı Tasadduk Verilen Meblağlar

Ceyb-i Hümayûn'dan kesintisiz olarak ödeme yapılan ikinci kalem bera-yı tasadduk verilen meblağlardır. Bütün defterlerin toplamdan önceki kısmında sadaka olarak verilen 5.000 akçelik meblağ zikredilmektedir. Şaban 1107 (Mart 1696), Ramazan 1107 (Nisan 1696), Zilhicce 1107 (Temmuz 1696) ve Safer 1114 (Şubat 1702) bu 5.000 akçelik ödeminin istisnalarını oluşturmuştur.

Bu aylarda sırasıyla 6.600, 15.740, 5.640 ve 8.600 akçe sadaka olarak verilmiştir. Ramazan 1107'de sadaka kaleminin

artmasının sebebi Ramazan Bayramı dolayısıyla Fıtr sadakası verilmesidir. Elimizde

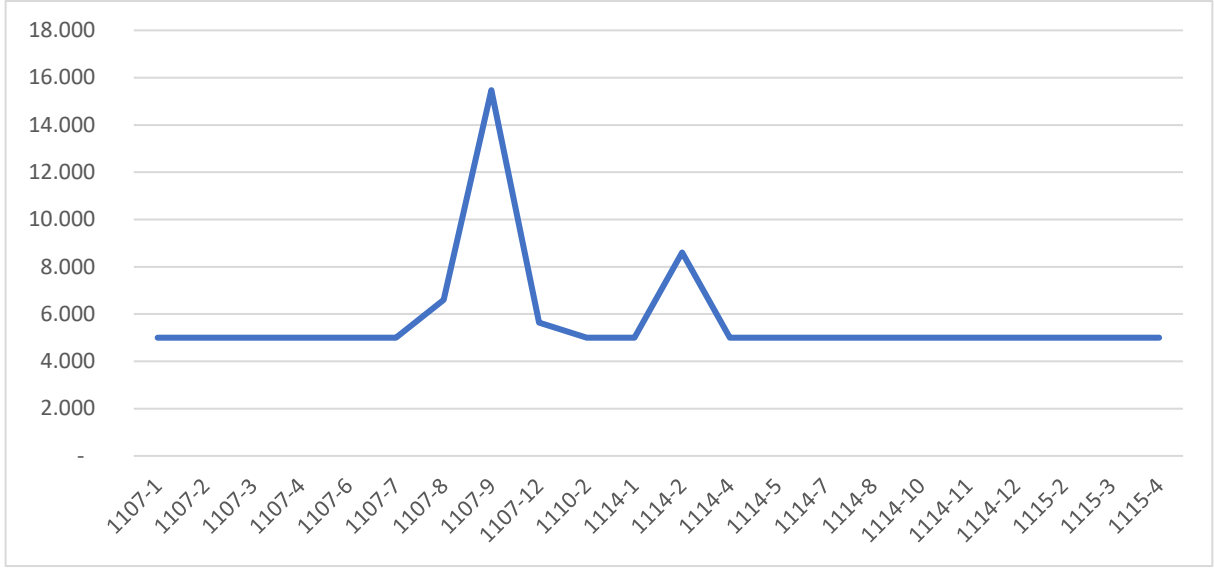
Şekil 9 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümayûn'dan Sadaka olarak Verilen Meblağların Toplam Ceyb-i Hümayûn Harcamalarına Oranı

Ramazan ayına ait bir defter olduğu için Ramazan ayları arasında bir karşılaştırma yapma imkânımız olmasa da yapılan ödeme mutad olarak nitelendiği için bu ödemenin her bayramda yapıldığına hükmedilebilir. Yirmi iki adet Ceyb-i Hümâyûn defterinde toplam 126.310 akçe sadaka verildiği kaydedilmiştir. Bu yekûn, toplam Ceyb-i Hümâyûn harcamaları içerisinde %1'lik bir dilime tekabül etmektedir. Bera-yı tasadduk verilen meblağlar istisnasız olarak Hazine Kethüdası yediyle verilmiştir.

Tablo 17 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Bera-yı Tasadduk Verilen Meblağlar ve O Ayın Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranları

Miladi Yıl - Ay	Hicri Yıl - Ay	Bera-yı Tasadduk Verilen (akçe)	Aylık Harcamalara Oranı	Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcaması (akçe)
1695-8	1107-1	5.000	1%	357.910
1695-9	1107-2	5.000	18%	28.200
1695-10	1107-3	5.000	0%	1.836.160
1695-11	1107-4	5.000	0%	1.099.960
1696-1	1107-6	5.000	1%	825.030
1696-2	1107-7	5.000	2%	327.500
1696-3	1107-8	6.600	0%	3.791.791
1696-4	1107-9	15.470	1%	2.967.340
1696-7	1107-12	5.640	1%	692.380
1696-8	1110-2	5.000	2%	226.590
1702-6	1114-1	5.000	1%	392.470
1072-7	1114-2	8.600	2%	423.060
1702-9	1114-4	5.000	1%	369.460
1702-10	1114-5	5.000	2%	226.370
1702-11	1114-7	5.000	1%	365.330
1703-1	1114-8	5.000	1%	363.590
1703-3	1114-10	5.000	1%	755.420
1703-4	1114-11	5.000	2%	213.470
1703-5	1114-12	5.000	1%	840.010
1703-7	1115-2	5.000	1%	677.240
1703-8	1115-3	5.000	1%	378.950
1703-9	1115-4	5.000	2%	325.120
Toplam		126.310	1%	17.483.351

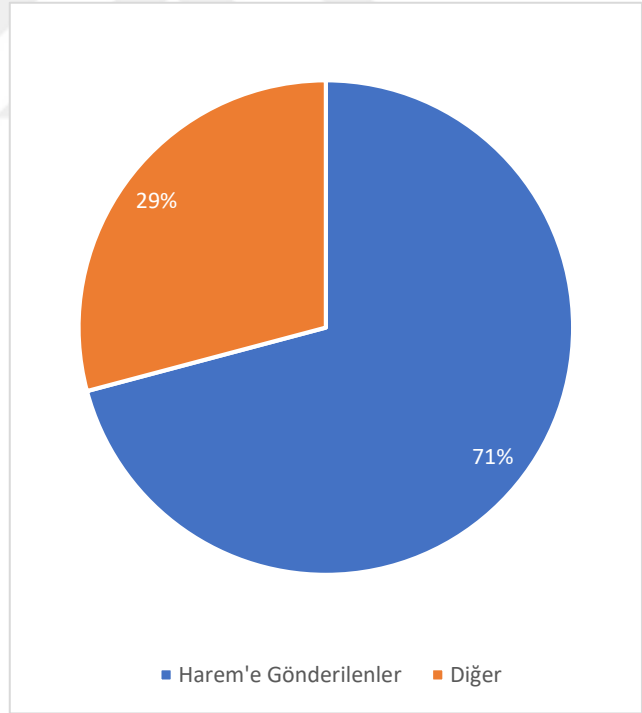

Şekil 10 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümayûn'dan Sadaka olarak Verilen Meblağlar

3. Harem'e Gönderilen Meblağlar

1107 yılının Muharrem (Ağustos 1695) ve Safer (Eylül 1695) aylarına ait olan defterler hariç incelenen tüm defterlerde Ceyb-i Hümayûn'dan Harem'e ödeme yapıldığına dair kayıtlar mevcuttur. Harem'e gönderilen meblağlar bazı aylarda o ay yapılan toplam harcamanın %90'ından daha fazladır. İncelenen yirmi iki defterdeki toplam Ceyb-i Hümayûn harcamalarının ise %71'i Harem'e tahsis edilmiştir. Nakdî olarak Harem'e en fazla ödeme 3.337.500 akçe ile 1107 yılının Şaban ayında (Mart 1696) yapılmış iken aylık harcamalar

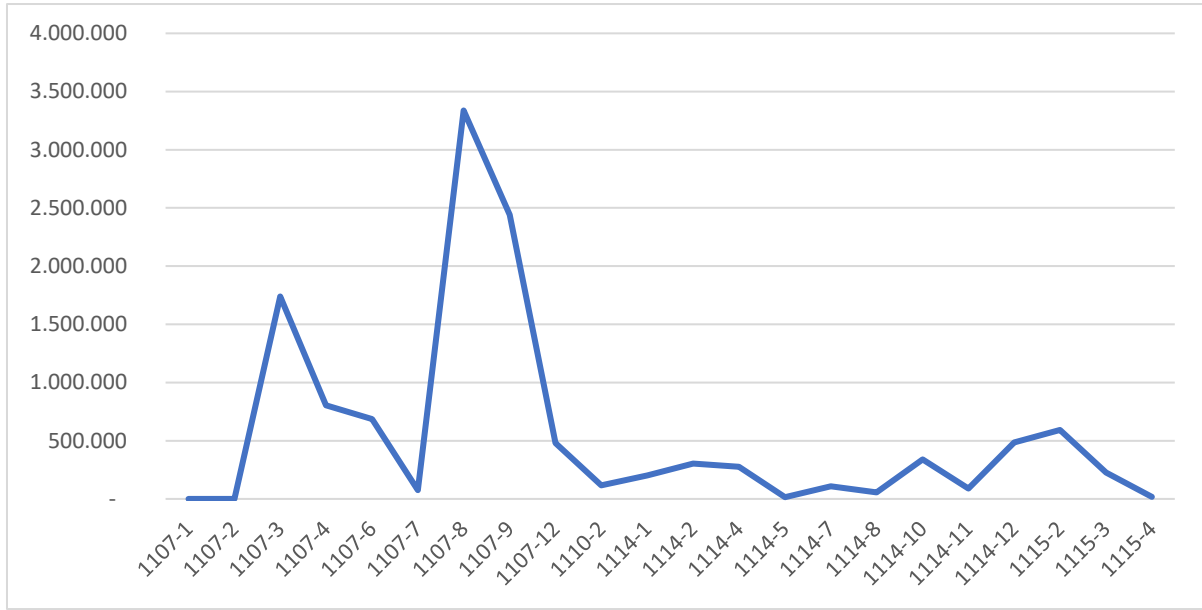
Şekil 11 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümayûn'dan Harem'e Gönderilen Meblağların Toplam Ceyb-i Hümayûn Harcamalarına Oranı

nispetinde bakıldığında Harem'e gönderilen meblağların aylık Ceyb-i Hümâyûn harcamalarının %95'ini oluşturduğu 1107 yılının Rebiülevvel (Ekim 1695) ayı nispi olarak hareme en fazla ödeme yapılan aydır.

Harem'e gönderilen meblağlar belirli bir mantık silsilesi içerisinde artış yahut azalış göstermemiştir. Bazı aylarda çok fazla ödeme yapılırken izleyen ayda hiç ödeme yapılmadığı olmuştur. Ödeme yapılmayan aylar dışarıda tutulacak olursa incelediğimiz dönemde Ceyb-i Hümâyûn'dan Harem'e aylık ortalama 616.468 akçe ödeme yapılmıştır.

Tablo 18 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Harem'e Gönderilen Meblağlar ve O Ayın Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranları

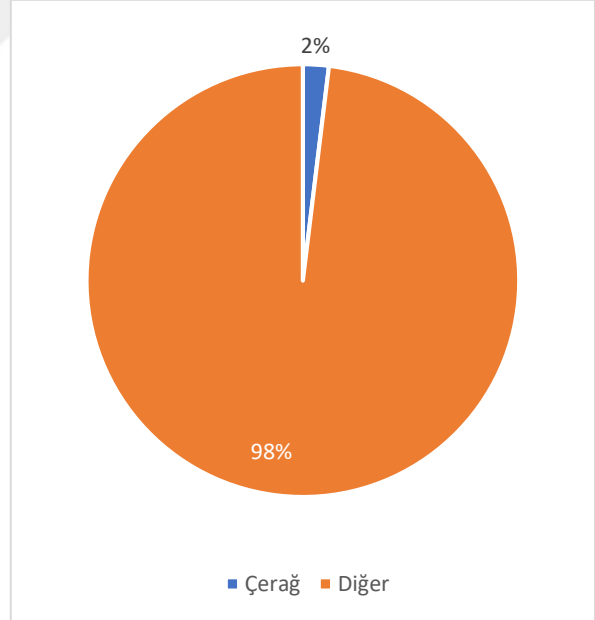
Miladi Yıl - Ay	Hicri Yıl - Ay	Harem'e Gönderilen (akçe)	Aylık Harcamalara Oranı	Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcaması (akçe)
1695-8	1107-1	-	0%	357.910
1695-9	1107-2	-	0%	28.200
1695-10	1107-3	1.740.000	95%	1.836.160
1695-11	1107-4	804.300	73%	1.099.960
1696-1	1107-6	686.400	83%	825.030
1696-2	1107-7	75.600	23%	327.500
1696-3	1107-8	3.337.500	88%	3.791.791
1696-4	1107-9	2.439.600	82%	2.967.340
1696-7	1107-12	480.000	69%	692.380
1696-8	1110-2	115.800	51%	226.590
1702-6	1114-1	201.600	51%	392.470
1702-7	1114-2	303.600	72%	423.060
1702-9	1114-4	276.240	75%	369.460
1702-10	1114-5	14.700	6%	226.370
1702-11	1114-7	107.460	29%	365.330
1703-1	1114-8	56.400	16%	363.590
1703-3	1114-10	338.460	45%	755.420
1703-4	1114-11	90.000	42%	213.470
1703-5	1114-12	485.100	58%	840.010
1703-7	1115-2	591.600	87%	677.240
1703-8	1115-3	228.000	60%	378.950
1703-9	1115-4	17.010	5%	325.120
Toplam		12.389.370	71%	17.483.351

Şekil 12 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümayûn'dan Harem'e Gönderilen Meblağlar (akçe)

4. Çerağ Olanlara Bera-yı Acemilik Verilen Meblağlar

Önceki bölümde ifade edildiği üzere kilerli koğuşuna çerağ olan bir acemiye dört bin akçe, seferli koğuşuna çerağ olan bir acemiye üç bin altı yüz akçe karşılığı olarak otuz guruş, hazineli odasına çerağ olan bir acemiye dört bin sekiz yüz akçe karşılığı olarak kırk guruş ihsan olunmaktadır. Ceyb-i Hümayûn harcamaları içerisinde çok küçük bir yer tutan bera-yı acemilik verilen meblağlar ödeme yapılmayan üç ay dışarıda bırakıldığında ortalama 18.058 akçe civarındadır. Çerağ olanlara ödeme

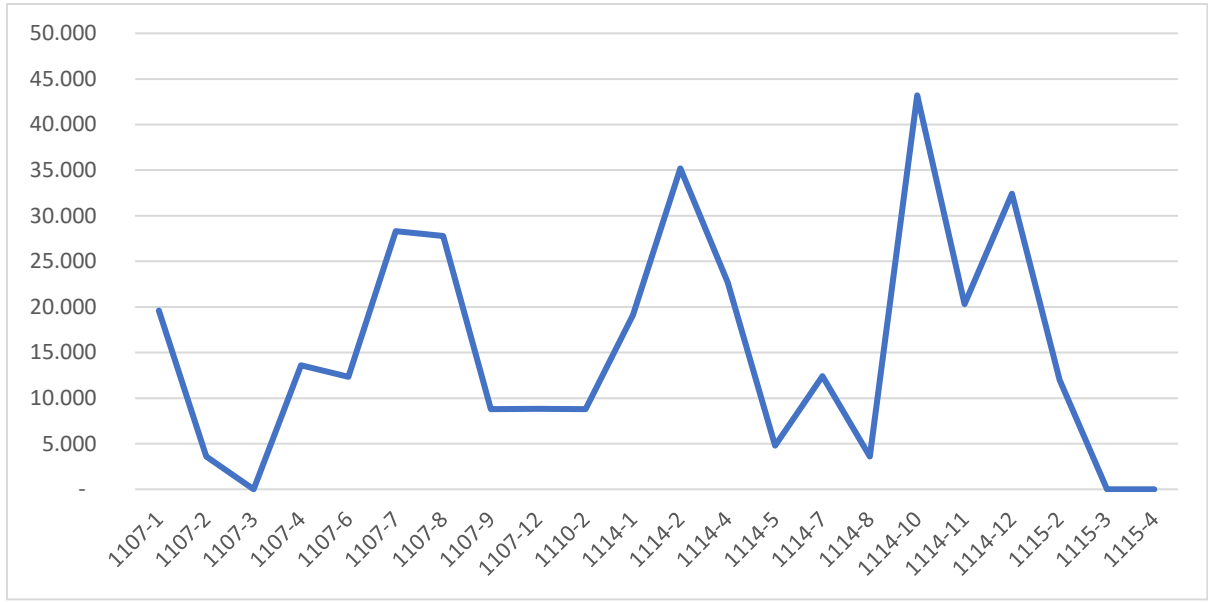

Şekil 13 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümayûn'dan Çerağ Olanlara Verilen Meblağların Toplam Ceyb-i Hümayûn Harcamalarına Oranı

yapılan aylar göz önüne alındığında bera-yı acemilik ödenen meblağlar toplam Ceyb-i Hümâyûn harcamalarının %2'sine tekabül etmektedir.

Tablo 19 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Çerağ Olanlara Bera-yı Acemilik Olarak Verilen Meblağlar ve O Ayın Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranları

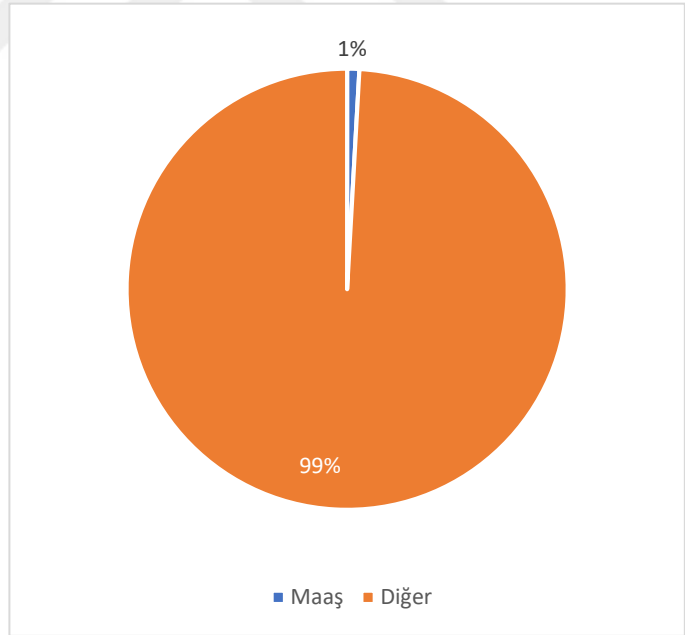
Miladi Yıl - Ay	Hicri Yıl - Ay	Çerağ Olanlara Verilenler (akçe)	Aylık Harcamalara Oranı	Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcaması (akçe)
1695-8	1107-1	19.600	5%	357.910
1695-9	1107-2	3.600	13%	28.200
1695-10	1107-3	-	0%	1.836.160
1695-11	1107-4	13.600	1%	1.099.960
1696-1	1107-6	12.320	1%	825.030
1696-2	1107-7	28.300	9%	327.500
1696-3	1107-8	27.800	1%	3.791.791
1696-4	1107-9	8.800	0%	2.967.340
1696-7	1107-12	8.840	1%	692.380
1696-8	1110-2	8.800	4%	226.590
1702-6	1114-1	19.100	5%	392.470
1072-7	1114-2	35.200	8%	423.060
1702-9	1114-4	22.700	6%	369.460
1702-10	1114-5	4.800	2%	226.370
1702-11	1114-7	12.400	3%	365.330
1703-1	1114-8	3.600	1%	363.590
1703-3	1114-10	43.200	6%	755.420
1703-4	1114-11	20.300	10%	213.470
1703-5	1114-12	32.400	4%	840.010
1703-7	1115-2	12.000	2%	677.240
1703-8	1115-3	-	0%	378.950
1703-9	1115-4	-	0%	325.120
Toplam		337.360	2%	17.483.351

Şekil 14 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümayûn'dan Çerağ Olanlara Bera-yı Acemilik Olarak Verilen Meblağlar (akçe)

5. Maaş Ödemesi Olarak Bera-yı Aylık Verilen Meblağlar

İncelediğimiz dönemde Ceyb-i Hümayûn'dan yalnızca iki kadroya maaş ödemesi yapılmıştır. İlki Ceyb-i Hümayûn defterlerinde en sık adı anılan Silahdar Ağa'dır. 1107 senesinin Muharrem, Safer ve Rebiülevvel aylarına (Ağustos, Eylül, Ekim 1695) ait defterlerde Silahdar Ağa'ya bera-yı aylık 4.000 akçe verildiğine dair kayıtlar mevcuttur. Rebiülevvel ayından sonra bilmediğimiz bir sebeple Silahdar Ağa'ya verilen maaş kesilmiş büyük ihtimalle başka bir kanaldan ödenmeye başlamıştır.

Şekil 15 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümayûn'dan Maaş Olarak Verilen Meblağların Toplam Ceyb-i Hümayûn Harcamalarına Oranı

Maaş ödemesi yapılan ikinci kadro tazıicılardır. Defterlerde “Has Ahur ve Bostancılar tazıicıları” olarak zikredilen görevlilere yapılan ödemeler Muharrem 1114’te (Haziran 1702) başlamış ve kesintisiz olarak devam etmiştir. Tazıicılara bera-yı aylık olarak yapılan 50 guruşluk ödeme 1 guruş = 120 akçe kuruyla 6.000 akçeye tekabül etmektedir. Bu meblağ Silahdar Ağa’ya ödenen aylık 4.000 akçe göz özüne alındığında hayli yüksek bir meblağdır. Her ne kadar Silahdar Ağa’ya ödenen 4.000 akçe 1107 senesine tazıicılara ödenen 6.000 akçe 1114 senesine aitse de 7 yılda böylesine bir enflasyonun oluşmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla tazıicıların maaşlarının yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 20 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn’dan Bera-yı Aylık Verilen Meblağlar ve O Aynın Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranları

Miladi Yıl - Ay	Hicri Yıl - Ay	Bera-yı Aylık Verilen (akçe)	Aylık Harcamalara Oranı	Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcaması (akçe)
1695-8	1107-1	4.000	1%	357.910
1695-9	1107-2	4.000	14%	28.200
1695-10	1107-3	4.000	0%	1.836.160
1695-11	1107-4	-	0%	1.099.960
1696-1	1107-6	-	0%	825.030
1696-2	1107-7	-	0%	327.500
1696-3	1107-8	-	0%	3.791.791
1696-4	1107-9	-	0%	2.967.340
1696-7	1107-12	-	0%	692.380
1696-8	1110-2	-	0%	226.590
1702-6	1114-1	12.000	3%	392.470
1702-7	1114-2	12.000	3%	423.060
1702-9	1114-4	12.000	3%	369.460
1702-10	1114-5	12.000	5%	226.370
1702-11	1114-7	12.000	3%	365.330
1703-1	1114-8	12.000	3%	363.590
1703-3	1114-10	12.000	2%	755.420
1703-4	1114-11	12.000	6%	213.470
1703-5	1114-12	12.000	1%	840.010
1703-7	1115-2	12.000	2%	677.240
1703-8	1115-3	12.000	3%	378.950
1703-9	1115-4	12.000	4%	325.120
Toplam		156.000	1%	17.483.351

6. Bayramlarda İhsan Edilen Meblağlar

Bayramlarda padişahın bizzat dağıttığı paraları da ihsan olarak dağıtılanlardan ayrı değerlendirmek adına buraya almayı uygun bulduk. Bu cümleden olarak 1107 senesi Ramazan Bayramı'nda (Mayıs 1696), Kurra efendilere 370 guruş (44.400 akçe), mutad üzere fitr sadakası olarak 40.000 akçe, mehteran-ı alem kullarına 100 altın (27.000 akçe), taşra müezzinler kullarına 15 altın (4.050 akçe) ve duacı çavuşa 15 altın (4.050 akçe) olmak üzere toplam 119.500 akçe verilmiştir¹⁵¹.

Aynı senenin Zilhicce ayında (Temmuz 1696) Kurban Bayramı münasebetiyle mehteran-ı alem kullarına 100 altın (27.000 akçe), müezzinân kullarına 15 altın (4.050 akçe), duacı çavuşa 15 altın (4.050 akçe), imam-ı evvel Ali Efendi'ye 20 guruş (2.400 akçe), Bayram namazına teşrif olundukda bera-yı çanta Hazinedar Ağa kullarına 100 guruş (12.000 akçe), ve mutad üzere Hazinedarbaşı ağa kullarına bera-yı seccade verilen 3.000 akçe ve muhtaran-ı ilim kullarına 70 guruş (8.400 akçe) verilmiştir¹⁵².

7 sene sonraki Kurban Bayramı'na ait olan Ceyb-i Hümâyûn defterinde ise arefe günü duacı çavuşa 15 altın (4.050 akçe), taşra müezzinlere 15 altın (4.050 akçe) bayramda çukadar ağaya çanta ile 150 guruş (18.000 akçe), bera-yı seccade Hazinedarbaşına verilen 25 guruş (3.000 akçe) ve muhtaran-ı ilim kullarına 70 guruş (8.400 akçe) verildiğine dair kayıtlar bulunmaktadır.

Ramazan ve Kurban bayramlarına ait kayıtların üçünde de ortak olan tek kalem duacı çavuşa verilen 15 altınlık (4.050 akçe) meblağdır. Kurban bayramlarında Hazinedarbaşına bera-yı seccade 3.000 akçe veya 3.000 akçe karşılığı olarak 25 guruş, muhtaran-ı ilim kullarına ise 70 guruş (8.400 akçe) ödenmiştir. Mehteran-ı alem kullarına 1107 (1695) senesinin hem Ramazan hem Kurban Bayramı'nda ödenen 100

---

¹⁵¹ BOA, TSMA.D.02350.0008.00.002

¹⁵² BOA, TSMA.D.02350.0010.00.002

altının (27.000 akçe) mutad olarak her bayram ödendiğine hükmedebiliriz fakat 7 sene sonraki Kurban Bayramı'nda böyle bir ödeme yapılmamıştır¹⁵³.

Ramazan Bayramı'nda bunlar dışında kurra efendilere¹⁵⁴ 370 guruş (44.400 akçe) ve Ramazan'da verilen bir sadaka çeşidi olan fitr sadakası olarak 40.000 akçe verilmiştir. 1107 (1695) senesi Kurban Bayramı'nda ise Ramazan Bayramı'nda kurra hafızlara verilen para verilmemiş imam-ı evvel Ali Efendi'ye 20 guruş (2.400 akçe) verilmiştir. Padişah bayram namazına geldiğinde büyük ihtimalle cemaate dağıtılmak üzere Hazinedar Ağa'ya çanta ile 100 guruş (12.000 akçe) vermiştir. Bu meblağ 1114 (1703) senesinin Kurban Bayramı'nda 150 guruş (18.000 akçe) olarak farklılık göstermiştir.

Tablo 21 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Bayram Münasebetiyle Verilen Meblağlar

	1107 Ramazan	1107 Zilhicce	1114 Zilhicce
Kurra Efendilere	370 guruş	-	-
Sadaka-i Fitr	40.000 akçe	-	-
Mehteran-ı Alem Kullarına	100 Altın	100 altın	-
Taşra Müezzinlere	15 Altın	-	15 Altın
Duacı Çavuşa	15 Altın	15 Altın	15 Altın
İmam-ı Evvele	-	20 guruş	-
Bera-yı Çanta Hazinedarbaşına	-	100 guruş	150 guruş
Bera-yı Seccade Hazinedarbaşına	-	3.000 akçe	25 guruş (3.000 akçe)
Muhtaran-ı İlm Kullarına	-	70 guruş	70 guruş

¹⁵³ Bayramlarda yapılan ödemelere ait kayıtların bulunduğu Ceyb-i Hümâyûn defterleri için bkz. BOA, TSMA.D.02350.0008.00.002; BOA, TSMA.D.02350.0010.00.003; BOA, TSMA.D.02352.0297.00.002

¹⁵⁴ Kur'an-ı Kerim'i yedi farklı kıraat şekliyle okuyabilen hafızlara verilen isimdir.

7. Diğer Harcama Kalemleri

İncelenen defterlerde belirli bir sınıflamaya tabi tutulamayan yahut devamlılık arz etmeyen harcamalar da bulunmaktadır. Bunlar bizzat padişahın kendisine Ceyb-i Hümâyûnları için verilen meblağlar, ilaç bedeli olarak verilen meblağlar, bera-yı çanta verilen meblağlar, pişkeş geldiğinde verilen meblağlar ve şehzade doğumu, padişahın arazi satın alması, kan aldırması, haremde birinin vefat etmesi vb. gibi arızî durumlarda yapılan ödemelere ait kayıtlardır.

Ceyb-i Hümâyûn'dan bizzat padişaha verilen meblağlar "bera-yı ceyb-i hümâyûn" ve "ceyb-i hümâyûnları için verilen" ibareleriyle ifade edilmiştir. İncelenen defterler içerisinde sadece 5 aya ait defterde ceyb-i hümâyûnları için verilen meblağlara tesadüf edilmektedir. 13 Zilhicce 1114 (30 Nisan 1703) tarihli kayıttaki "*On üçünde halvet oldukda Dariüssaade Ağası marifetiyle musahib Ahmed Ağa yediyle bera-yı ceyb-i hümâyûn verilen altun aded elli*"¹⁵⁵ ifadesinden anlaşıldığı üzere padişah bizzat sarf yahut ihsan etmek istediği zamanlarda Ceyb-i Hümâyûn'dan para almıştır. Fakat bu durum oldukça nadir olarak gerçekleşmiş ve küçük meblağlar alınmıştır. Toplamda 101.850 akçe bera-yı ceyb-i hümâyûn olarak verilen bu miktar incelenen dönemdeki toplam Ceyb-i Hümâyûn harcamalarının %0,6'sını oluşturmaktadır.

Arızî ödeme kalemlerinden bir diğeri ise ilaç bedeli olarak ödenen meblağlardır. Defterlerde "bera-yı harç-ı mualece" ibaresiyle ifade edilen bu ödemelere 5 aya ait defterde tesadüf edilmiştir. Üçü hastalanan birine padişahın ilaç parası ihsan etmesi şeklinde cereyan eden sıradan ödemeler olarak görülebilecekken iki kayıt oldukça dikkat çekicidir. 1107 senesinin Ramazan ayında (Nisan 1696) hekimbaşı efendiye ecza bahası olarak verilen 1.012 guruş (121.440 akçe) çok yüksek bir meblağ olması hasebiyle bu tarihte padişahın yahut haremden birisinin bir hastalığa yakalandığı ihtimalini akla getirmektedir¹⁵⁶.

¹⁵⁵ BOA, TSMA.D.02352.0297.00.002

¹⁵⁶ BOA, TSMA.D.02350.0008.00.002

1110 senesinin Safer ayının (Ağustos 1698) 7,11,18,25 ve 28. günlerine ait kayıtlarda toplamda 22 farklı hastaya ilaç parası verildiği görülmektedir. Bu tarihlerde toplu yaralanmaya sebep olacak bir olay arandığında dönemin vakanüvisi Râşid Mehmed Efendi'nin Şehremini'de bir baruthane patlamasından bahsetmesi akla gelmektedir¹⁵⁷. Râşid Mehmed Efendi tam tarih vermese de Şehremini Baruthanesi'nin hicrî Rebiülevvel 1110'da (Eylül 1698) infilak ettiği bilinmektedir¹⁵⁸. Defterin tarihiyle patlamanın tarihi arasında bir ay olması bu ödemelerin Şehremini Baruthanesi patlamasında yaralananlara yapıldığını düşündürmektedir.

İncelenen defterler içerisinde yedi defterde bera-yı çanta verilen meblağlara tesadüf edilmiştir. Kayıtlarda sadece bera-yı çanta verildiği yer almakta olan bu paraların ne amaçla verildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bunlar 1107 yılının Muharrem ayında (Ağustos 1695) 90.000 akçe, Rebiülevvel ayında (Ekim 1695) 54.000 akçe, Rebiülahir ayında (Kasım 1695) 48.000 akçe, Şaban ayında (Mart 1696) 203.220 akçe, Ramazan ayında (Nisan 1696) 78.000 akçe, Zilhicce ayında (Aralık 1696) 18.000 akçe ve 1114 yılının Safer ayında (Temmuz 1702) 2.400 akçe olmak üzere toplam 493.620 akçeden ibarettir. Yapılan ödemelerin bu yedi aylık Ceyb-i Hümâyûn harcamaları içerisindeki oranı %4'e tekabül etmektedir.

Tablo 22 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn'dan Bera-yı Çanta Verilen Meblağlar ve O Ayn Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarına Oranları

Miladi Yıl - Ay	Hicri Yıl - Ay	Bera-yı Çanta Olarak Verilenler	Aylık Harcamalara Oranı	Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcaması (akçe)
1695-8	1107-1	90.000	25%	357.910
1695-10	1107-3	54.000	3%	1.836.160
1695-11	1107-4	48.000	4%	1.099.960
1696-3	1107-8	203.220	5%	3.791.791
1696-4	1107-9	78.000	3%	2.967.340

¹⁵⁷ Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli I*, s.560

¹⁵⁸ Semavi Eyice, "Baruthane, Şehremini Baruthanesi", *DİA*, V, s.95.

Miladi Yıl - Ay	Hicri Yıl - Ay	Bera-yı Çanta Olarak Verilenler	Aylık Harcamalara Oranı	Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcaması (akçe)
1696-7	1107-12	18.000	3%	691.480
1702-7	1114-2	2.400	1%	423.060

Pişkeş, Farsça'da hediye anlamına gelen bir kelimedir. Osmanlı Devleti'nde ise padişah, sadrazam veya diğer devlet adamlarına daha alt rütbedekilerce getirilen hediyeler ile elçilerin diğer hükümdarlardan getirdikleri hediyeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Zamanla bir çeşit gelir olarak addedilmeye başlanan pişkeş, çeşitli makamlara hasredilmiştir. Tayin olup rütbesi yükselen devlet adamlarının da pişkeş vermesi adet haline gelmiş, zaman içerisinde pişkeş vermenin de belirli usul ve kaideleri oluşmuştur¹⁵⁹. Özel günlerde verilen pişkeşler ıydiyye, nevrüziye gibi özel isimlerle anılmıştır. Padişaha gelen pişkeşler Osmanlı bütçelerinde Mevkufât kalemi altında gösterilmiştir. İncelediğimiz defterlerde 1114 (1702) senesine ait dört defterde pişkeş getirenlere pişkeşlerin karşılığında verilen meblağlar görülmektedir. Bunlar bahşış kabilinden 1.200 ila 6.000 akçe arasında değişen meblağlardır. 1107 senesinin Receb ayına (Şubat 1696) ait defterdeki *“On yedisinde mutad-ı kadim üzere hekimbaşı efendi nevrüziye pişkeşi verdikde kuşçubaşı yediyle verilen gurus aded beş yüz”* ve *“Yeom-i mezburda cerrahbaşı ağa nevrüziye verdikde dariüssaade ağası kulları marifetiyle kuşçubaşı yediyle verilen gurus aded üç yüz”*¹⁶⁰ şeklindeki kayıtlarda nevrüziye pişkeşi veren iki kişiye 800 gurus yani 96.000 akçe verildiği görülmektedir. İlgili ayın toplam Ceyb-i Hümâyûn harcamasının %29'una tekabül eden bu ödeme, karşılığında gelen pişkeşin hayli kıymetli olduğunu düşündürmektedir¹⁶¹.

Olağan dışı ödemelerin üç farklı misalini göstermesi açısından 1114 senesi Şevval ayına (Şubat/Mart 1703) ait defter oldukça dikkat çekicidir. Bu defterdeki kayıtlara

¹⁵⁹ Pişkeş hakkında detaylı bilgi için bkz. Filiz Karaca, *“Pişkeş”*, *DİA*, XXXIV, s.294.

¹⁶⁰ BOA, TSMA.D.02350.0006.00.002

¹⁶¹ Hekimbaşıya ve Cerrahbaşıya ödenen meblağlar Şevval 1114 tarihli defterde de aynı şekilde yer almaktadır. Bkz. BOA, TSMA.D.02352.0296.00.02

göre 14 Şevval 1114 (3 Mart 1703) tarihinde şehzade Ahmed dünyaya geldiğinde annesi Akika kadın hazretlerine 2.500 guruş (300.000 akçe) ihsan edilmiştir. Aynı ayın 17. günü takvim getiren müneccimbaşına 100 guruş (12.000 akçe) ihsan edilmiştir. Kayıтта bu ödemenin “*mutad üzere*” yapıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca aynı ayın on sekizinde “*kuyu bahası*” olarak 280 guruş (33.600 akçe) verilmiştir.

1114 senesi Muharrem ayında (Haziran 1702) padişah kan aldırıldığında hekimbaşıya 40 altın (10.800 akçe), Cerrahbaşıya 30 altın (8.100 akçe) olmak üzere toplam 70 altın (18.900 akçe) ihsan buyrulmuştur. Aynı ay satın alınan kirazlık bedeli olmak üzere Bostancıbaşıya 40 guruş (4800 akçe) verilmiştir¹⁶². Aynı senenin Safer ayında (Temmuz 1702) hane-i hassada eski olan Bosnevî Hasan Ağa'ya mutad üzere baha-yı bıçak adıyla 40 guruş (4.800 akçe) verilmiştir¹⁶³.

1114 senesinin Cemaziyelevvel ayındaki (Ekim 1702) üç ödemeyi meblağları itibarıyla ihsan kategorisinde değerlendirmeyip özel olarak üzerinde durmayı tercih ettik. Bunlar otağ-ı hümâyûn mehterlerine, saka ve kapuculara Silahdar Ağa marifetiyle verilen 200 guruş (24.000 akçe), tomak oyunu oynandığı sırada iç oğlanı kullarına Silahdar Ağa kulları marifetiyle verilen 500 guruş (60.000 akçe) ve musahib seferli Süleyman Ağa yediyle iki sakabaşılara üçer yüz guruştan 600 guruş (72.000 akçe) olarak yapılan ödemelerdir¹⁶⁴. Sakabaşılara ödenen bu meblağ oldukça dikkat çekicidir: karşılaştırma imkânı bulduğumuz diğer ödemelere göre oldukça yüksek bir meblağ olan 600 guruşun (72.000 akçe) iki sakabaşıya ödenmesi, o günlerde şiddetli bir susuzluğun çekiliyor olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Dikkat çekici bir diğer ihsan da 1114 senesi Şaban ayında (Ocak 1703), İmam Şani Mahmud Efendi'ye yapılan 500 guruşluk (60.000 akçe) ödemedir. Yine aynı ay

---

¹⁶² BOA, TSMA.D.02351.0001.00.002

¹⁶³ BOA, TSMA.D.02351.0002.00.002

¹⁶⁴ BOA, TSMA.D.02351.0005.00.001

haremdede vefat eden bir çamaşırcı için kethüda kadına 300 guruş (36.000 akçe) verilmiřtir¹⁶⁵.

İncelenen yirmi iki Ceyb-i Hümâyûn defterinde en sık adı geçen görevlilerden olan Beşir Ağa'ya dair âzâd kaydı bulunmaktadır. 1114 senesi Zilkade (Nisan 1114) ayına ait deftere âzâd edilen Beşir Ağa'ya 100 guruş (12.000 akçe) ihsan edildiği kaydedilmiřtir¹⁶⁶. Bu kayıt haremdede görevli bir ağanın ne kadar para verilerek âzâd edildiğini göstermesi açısından önemlidir.

1115 senesinin Rebiülahir (Ağustos 1703) ayına ait defterdeki bir kayıt tahrir edilen bostancılara "*kılıç ve kalkan pahası*" olmak üzere 1.000 guruş (120.000 akçe) ödendiğini göstermektedir. Diğer defterlerin hiçbirinde bir benzeri bulunmayan bu kayıt askeri tarih açısında büyük önem taşımaktadır. Ne yazık ki kaç adet bostancı için bu meblağın ödendiği belirtilmemiřtir¹⁶⁷.

Bir de bütün bunların dışında kalan fakat saray hayatı ile ilgili küçük ipuçları verebilecek harcama kalemleri bulunmaktadır. Bu cümleden olarak padişaha iek getiren kimselere verilen ihsanlar zikredilebilir. 16 Receb 1107'de iek getiren bostancıya iki zolata, 4 şaban 1107'de iek veren bir kimseye bir zolata, 10 şevval 1114'te iek veren birine bir zolata ve 6 Zilhicce 1114'te yine iek getiren bir kimseye üç zolata ihsan edildiği kayıtlara geçmiştir. Çiçeğin yanı sıra padişaha meyve getirildiğinde verilen ihsanlar da kaydedilmiştir. 29 Zilhicce 1107'de meyve getiren bir ademe dört zolata verilirken Rebiülahir 1114'te üç farklı günde incir getirenlere toplamda beş zolata ihsan edilmiştir. 9 Receb 1107'de Sadrazam tarafından Padişaha meyve gönderildiğinde getirenlere on beş altın, 9 Rebiülahir 1114'te şeyhülislam tarafından Padişaha meyve gönderildiğinde getirenlere on altın verilmiştir. Bu

---

¹⁶⁵ BOA, TSMA.D.02351.0008.00.002

¹⁶⁶ BOA, TSMA.D.02351.0010.00.002

¹⁶⁷ BOA, TSMA.D.02352.0302.00.001

kayıtlar yaygın olmasa da Padişaha meyve hediye etme adetinin varlığına delil teşkil etmektedirler.

Sarayda düzenlenen cirit oyunlarıyla alakalı kayıtların sayısı az olsa da saray eğlencelerine ışık tutması açısından önem taşımaktadır. Cirit oyunları esnasında yapılan ödemelere ait iki kayıt bulunmaktadır. Bunların ikisi de Abdurrahman Ağa'ya yapılmıştır. 2 Rebiülahir 1114'te darüssaade ağalarına cirit olduğunda Abdurrahman Ağa'ya beş altın ve aynı ayın 25'inde yine Abdurrahman Ağa'ya üç altın ihsan edilmiştir.

Güreş oyunları esnasında verilen ihsanlar ise nispeten daha fazladır. İncelenen yirmi iki defterde, güreşen pehlivanlara çeşitli ihsanlar verildiğine dair yirmi bir kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlarda toplamda 99 guruş ve 597 zolata ihsan edilmiştir. Bu ihsanlar $((99*120) + (597*80))$ hesabıyla akçe karşılığı olarak 59.640 akçeye karşılık gelmektedir. Güreş oyunları esnasında ihsan edilen meblağlar toplam Ceyb-i Hümayun harcamaları içerisinde %0,003'lük bir paya sahiptir. Güreş oyunlarına ait tarih aralıklarına bakıldığı zaman sık sık güreş oyunları tertiplendiği ve padişahın bunları seyretmekten keyif aldığı sonucuna varılabilir. Her ne kadar sık düzenlense de bu esnada ihsan edilen meblağların küçük meblağlar olduğu da görülmektedir¹⁶⁸.

---

¹⁶⁸ Ceyb-i Hümayun defterlerini kullanarak Sultan III. Ahmed devrinde düzenlenen güreş oyunlarını konu edinen bir araştırma için bkz. Ahmet Yiğit, " III. Ahmet Dönemi Huzur Güreşleri ve Güreşler İçin Yapılan Ceyb-i Hümayun Harcamaları", *History Studies*, İstanbul 2014, Volume 6, Issue 5, p.269-311

D. Aylara Göre Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

Sultan II. Mustafa'nın saltanat yıllarına ait yirmi iki Ceyb-i Hümâyûn defterindeki harcamalar analiz edildiğinde dikkat çekici bir harcama düzeni göze çarpmamaktadır. Bazı aylarda milyonlarca akçe harcama yapılmışken bazı aylarda çok küçük meblağlar harcanmıştır. İncelenen yirmi iki ay içerisinde en fazla harcamanın yapıldığı ay 1107 yılının Şaban (Mart 1696) ayıdır. Bu ayda 3.791.791 akçe harcanmıştır. En az harcama yapılan ay ise miladi olarak Eylül 1695'e tekabül eden 1107 yılının Safer ayıdır. Bu ayda Ceyb-i Hümâyûn'dan 28.200 akçe harcama yapılmıştır. Zikredilen yıllar arasında akçe karşılığı olarak toplam 17.483.351 akçe harcanmıştır.

Tablo 23 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

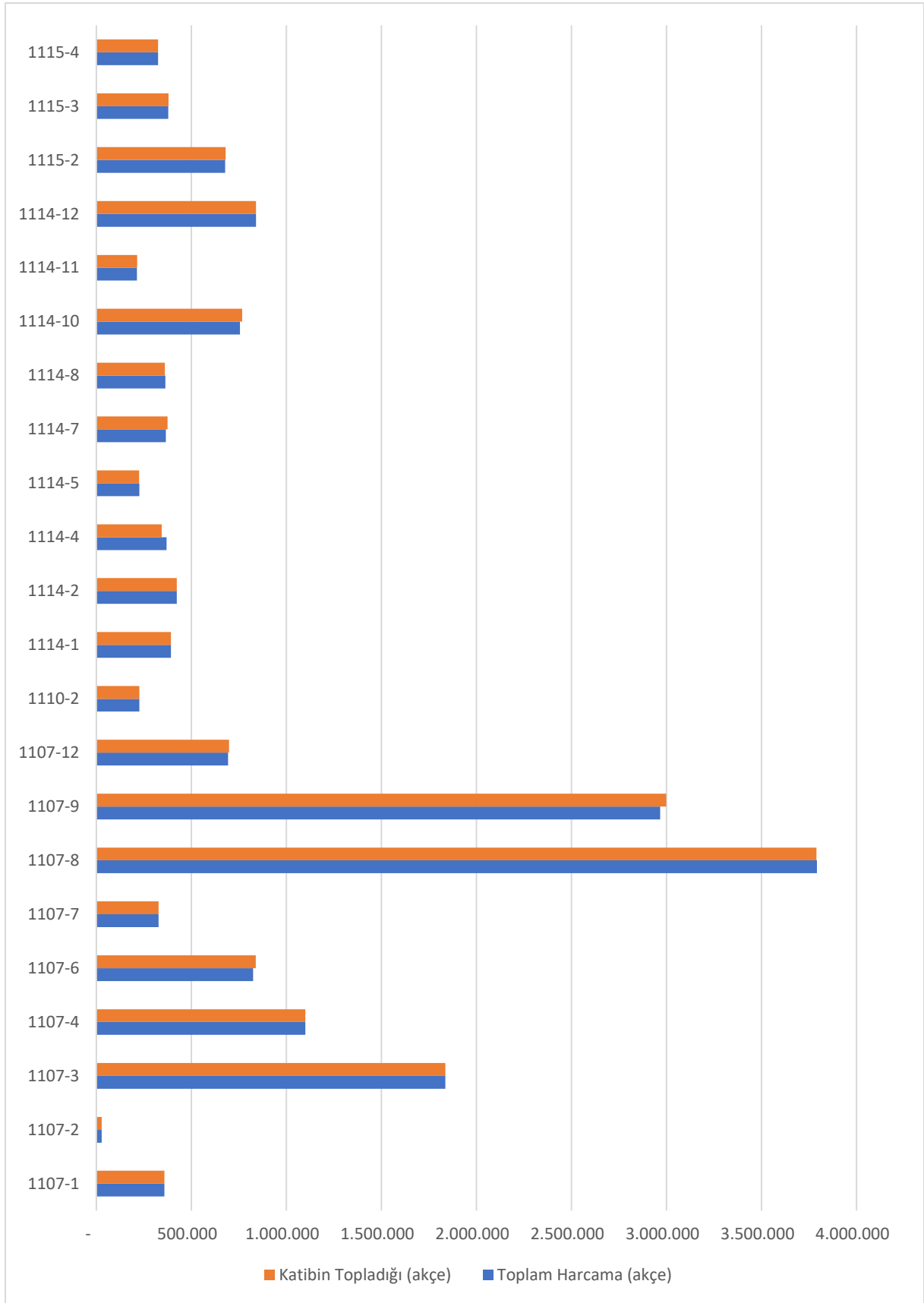
Miladi Yıl - Ay	Hicri Yıl - Ay	Toplam Ceyb-i Hümâyûn Harcaması (akçe)
1695-8	1107-1	357.910
1695-9	1107-2	28.200
1695-10	1107-3	1.836.160
1695-11	1107-4	1.099.960
1696-1	1107-6	825.030
1696-2	1107-7	327.500
1696-3	1107-8	3.791.791
1696-4	1107-9	2.967.340
1696-7	1107-12	692.380
1696-8	1110-2	226.590
1702-6	1114-1	392.470
1072-7	1114-2	423.060
1702-9	1114-4	369.460
1702-10	1114-5	226.370
1702-11	1114-7	365.330
1703-1	1114-8	363.590
1703-3	1114-10	755.420
1703-4	1114-11	213.470
1703-5	1114-12	840.010
1703-7	1115-2	677.240
1703-8	1115-3	378.950
1703-9	1115-4	325.120
Toplam		17.483.351

Ceyb-i Hümâyûn defterlerinin son kayıtlarında o ay yapılan harcamalar önce yapılan nakit cinsiyle daha sonra “altun ile maan bil cümle” ifadesiyle altın cinsinden ifade edilmiştir. Tespit edilen akçe, altın, guruş ve zolata kurlarıyla yaptığımız hesaplamalar sayesinde kâtibin yaptığı dönüşüm hatalarını, hazırlanan veritabanı sayesinde ise kâtibin yaptığı toplama hatalarını tespit etme imkânı bulunmuştur.

Tablo 24 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Tutulmuş Olan Ceyb-i Hümâyûn Defterlerindeki Hesap Hataları

Miladi Yıl - Ay	Hicri Yıl - Ay	Toplam Harcama (akçe)	Katibin Topladığı (akçe)	Fark (akçe)	Fark (Yüzde)
1695-8	1107-1	357.910	357.790	- 120	-0,03%
1695-9	1107-2	28.200	28.200	-	0,00%
1695-10	1107-3	1.836.160	1.836.160	-	0,00%
1695-11	1107-4	1.099.960	1.100.120	160	0,01%
1696-1	1107-6	825.030	838.680	13.650	1,65%
1696-2	1107-7	327.500	327.500	-	0,00%
1696-3	1107-8	3.791.791	3.789.091	- 2.700	-0,07%
1696-4	1107-9	2.967.340	2.998.290	30.950	1,04%
1696-7	1107-12	692.380	698.170	5.790	0,84%
1696-8	1110-2	226.590	226.590	-	0,00%
1702-6	1114-1	392.470	392.740	270	0,07%
1072-7	1114-2	423.060	423.060	-	0,00%
1702-9	1114-4	369.460	343.570	- 25.890	-7,01%
1702-10	1114-5	226.370	225.040	- 1.330	-0,59%
1702-11	1114-7	365.330	373.990	8.660	2,37%
1703-1	1114-8	363.590	360.350	- 3.240	-0,89%
1703-3	1114-10	755.420	767.230	11.810	1,56%
1703-4	1114-11	213.470	214.550	1.080	0,51%
1703-5	1114-12	840.010	840.010	-	0,00%
1703-7	1115-2	677.240	679.880	2.640	0,39%
1703-8	1115-3	378.950	380.300	1.350	0,36%
1703-9	1115-4	325.120	325.120	-	0,00%
Toplam		17.483.351	17.526.431		

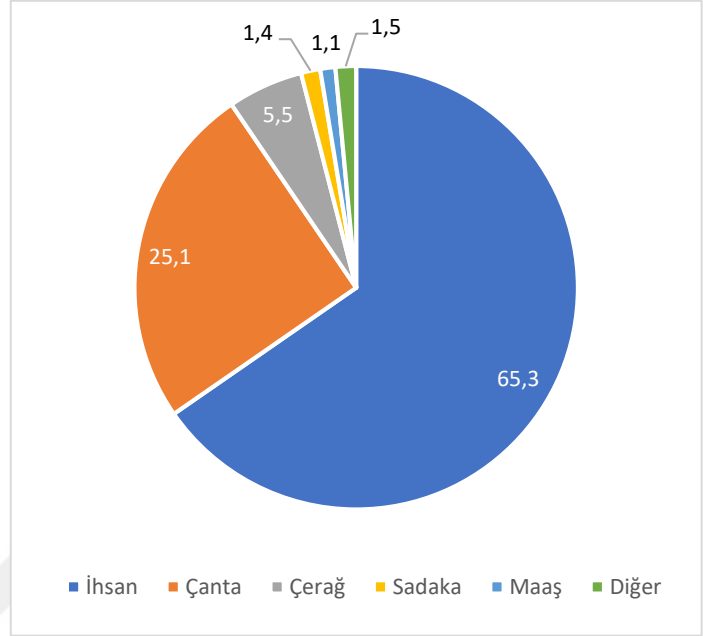

Şekil 16 1107 / 1695 - 1115 / 1703 Tarihleri Arasında Tutulmuş Olan Ceyb-i Hümayûn Defterlerindeki Hesap Hataları

1. Muharrem 1107 / Ağustos 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İncelememize konu olan 22 defterin en erken tarihli olan Muharrem 1107 tarihli bu defter Sultan II. Mustafa'nın saltanatının 7. Ayında tutulmuştur¹⁶⁹. Akçe karşılığı olarak toplamda 357.910 akçe sarf edilen bu ayda 9.070 akçe, 844 altın ve 1.008 guruş harcanmıştır. Bu ayda 233.880 akçe ihsan edilirken, bera-yı çanta 90.000 akçe, maaş olarak 4.000 akçe, padişahın çizme ve pabuçları için 3.000 akçe, bir çift tabancalı pahası

Şekil 17 Muharrem 1107 / Ağustos 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

olarak 2.430 akçe, haremde çerağ olanlara 19.600 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir. 1.008 altın harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn defterinin sonunda toplamı veren kâtip sehven 1.007 altın verildiğini yazmıştır.

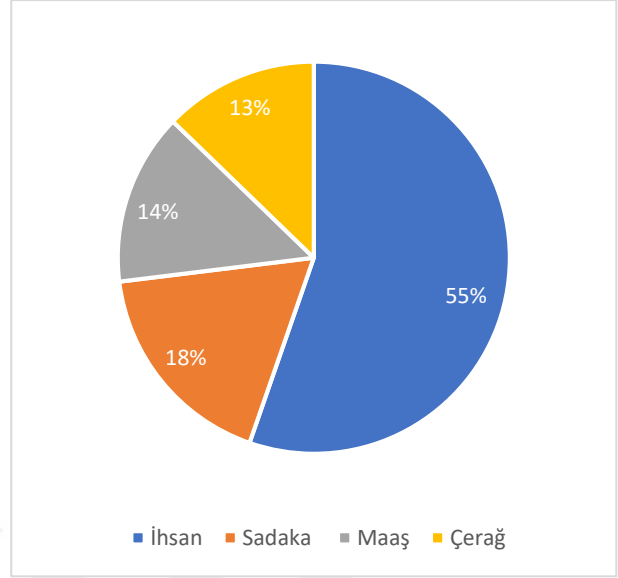
Tablo 25 Muharrem 1107 / Ağustos 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Çeşitli İhsanlar	233.880	65,3%
Bera-yı Çanta Verilen	90.000	25,1%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	19.600	5,5%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	1,4%
Maaş ödemeleri	4.000	1,1%
Padişahın Çizme ve Pabuçları	3.000	0,8%
Bir çift tabancalı pahası	2.430	0,7%
	357.910	

¹⁶⁹ BOA, TSMA.D.02350.0001.00.001; BOA, TSMA.D.02350.0001.00.002; BOA, TSMA.D.02350.0001.00.003.

2. Safer 1107 / Eylül 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İzleyen ait olan ikinci defter Safer 1107 tarihli¹⁷⁰. Akçe karşılığı olarak 28.200 akçe sarf edilen bu ayda 9.000 akçe, 56 altın, 30 guruş ve 6 zolata harcanmıştır. Safer 1107 tarihli bu defter, incelenen 22 defter içerisinde en az harcama yapılan ay olma özelliğine sahiptir. Bu ayda 15.600 akçe ihsan edilmiş, sadaka olarak 5.000 akçe, maaş olarak 4.000 akçe ve haremde çerağ olan görevliler için 3.600 akçe verilmiştir. 30 guruş ve 6 zolata harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn

Şekil 18 Safer 1107 / Eylül 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

defterinin sonunda toplamı veren kâtip 34 guruş verildiğini kaydetmiş zolata harcadığını kaydetmemiştir. 4 guruş ($4 \cdot 120 = 480$ akçe) ile 6 zolata ($6 \cdot 80 = 480$ akçe) akçe karşılığı olarak eşit değerinde olduğu için toplamı değiştirmemiştir.

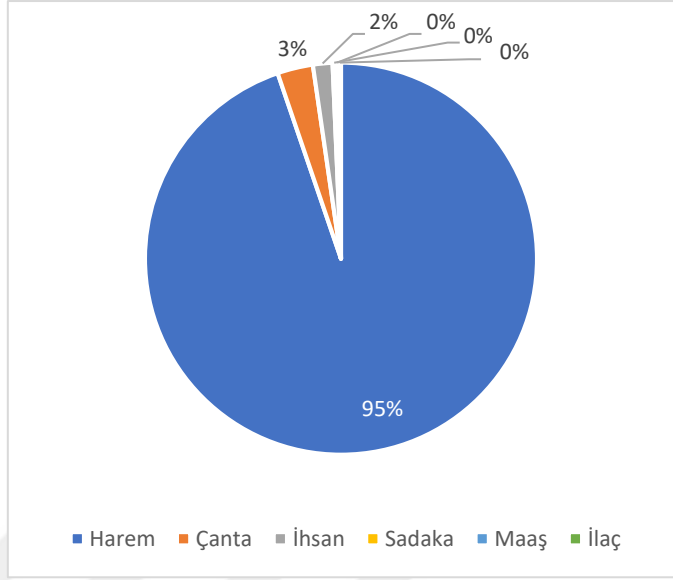
Tablo 26 Safer 1107 / Eylül 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Çeşitli İhsanlar	15.600	55,3%
Bera-yı tasadduk verilen	5.000	17,7%
Maaş ödemeleri	4.000	14,2%
Çerağ olanlara bera-yı acemilik verilen	3.600	12,8%
	28.200	

¹⁷⁰ BOA, TSMA.D.02350.0002.00.001.

3. Rebiülevvel 1107 / Ekim 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İzleyen aya ait olan üçüncü defter Rebiülevvel 1107 tarihli¹⁷¹. Akçe karşılığı olarak 1.836.160 akçe sarf edilen bu ayda 9.000 akçe, 52 altın, 15.082 guruş ve 41 zolata harcanmıştır. Bu defter hareme gönderilen meblağların aylık harcamalar içerisindeki payının %94,8 olması dolayısıyla dikkat çekicidir. Bu ayda 1.740.000 akçe hareme gönderilmiş, bera-yı çanta 54.000 akçe, ihsan olarak 29.560 akçe, sadaka olarak 5.000 akçe, maaş olarak 4.000 akçe ve ilaç parası olarak 3.600 akçe verilmiştir.

Şekil 19 Rebiülevvel 1107 / Ekim 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

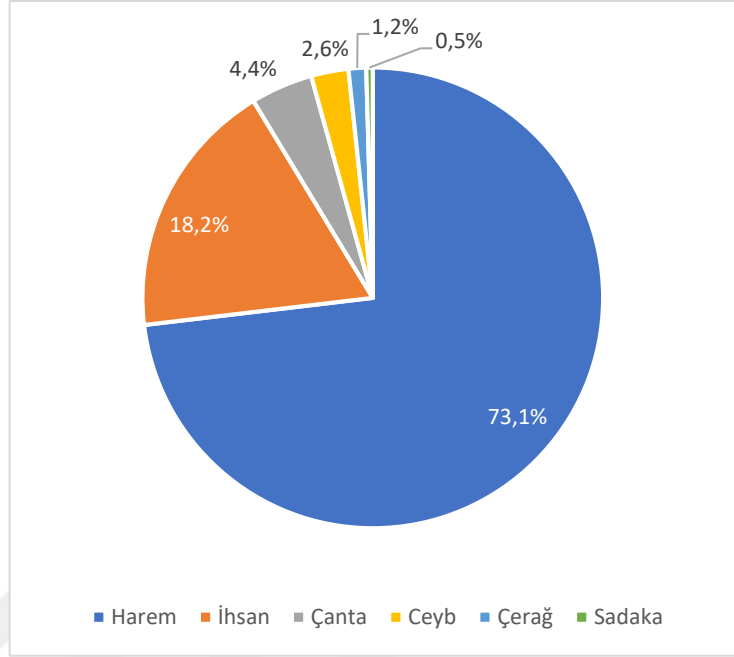
Tablo 27 Rebiülevvel 1107 / Ekim 1695 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e Gönderilen	1.740.000	94,8%
Bera-yı Çanta Verilen	54.000	2,9%
Çeşitli İhsanlar	29.560	1,6%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	0,3%
Silahdar Ağa kullarına beray-ı aylık verilen	4.000	0,2%
Bera-yı harc-ı mualece	3.600	0,2%
	1.836.160	

¹⁷¹ BOA, TSMA.D.02350.0003.00.001; BOA, TSMA.D.02350.0003.00.002.

4. Rebiülahir 1107 / Kasım 1695 Tarihli Ceyb-i Hümayûn Harcamaları

İzleyen aya ait olan dördüncü defter Rebiülahir 1107 tarihidir¹⁷². Akçe karşılığı olarak toplamda 1.099.960 akçe sarf edilen bu ayda 5.040 akçe, 324 altın, 8.338 guruş ve 86 zolata harcanmıştır. Bu ayda 200.260 akçe ihsan edilirken, hareme 804.300 akçe, bera-yı çanta 48.000 akçe, ceyb-i hümayûnları olarak 28.800 akçe, haremde çerağ olanlara 13.600 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe

Şekil 20 Rebiülahir 1107 / Kasım 1695 Tarihli Ceyb-i Hümayûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

verilmiştir. 86 zolata harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümayûn defterinin sonunda toplamı veren kâtip sehven 88 zolata verildiğini yazmıştır.

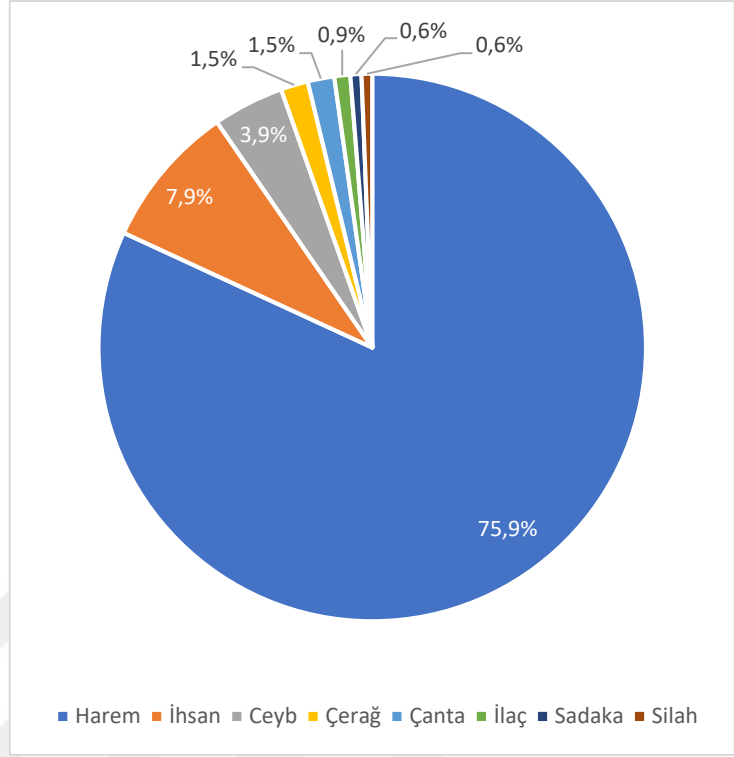
Tablo 28 Rebiülahir 1107 / Kasım 1695 Tarihli Ceyb-i Hümayûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e Gönderilen	804.300	73,1%
Çeşitli İhsanlar	200.260	18,2%
Bera-yı Çanta Verilen	48.000	4,4%
Ceyb-i Hümayûnları İçin Verilen	28.800	2,6%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	13.600	1,2%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	0,5%
	1.099.960	

¹⁷² BOA, TSMA.D.02350.0004.00.001; BOA, TSMA.D.02350.0004.00.002; BOA, TSMA.D.02350.0004.00.003

5. Cumadelahir 1107 / Ocak 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

1107 senesinin ilk dört ayına ait defterlerden sonraki aya ait defter mevcut değildir. Beşinci defter Cumadelahir 1107 tarihli¹⁷³. Akçe karşılığı olarak toplamda 825.030 akçe sarf edilen bu ayda 5.080 akçe, 233 altın, 6.202 guruş ve 160 zolata harcanmıştır. Bu ayda 65.180 akçe ihsan edilirken, hareme 686.400 akçe, ceyb-i hümâyûnları için 32.130 akçe, haremde çerağ olanalar için 12.320 akçe, bera-yı çanta 12.000 akçe, bera-yı mualece 7.200 akçe,

Şekil 21 Cumadelahir 1107 / Ocak 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Padişah bir çift tabanca aldığıında 4.800 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir. 233 altın ve 6.202 guruş harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn defterinin sonunda toplamı veren kâtip 328 altın ve 6.102 guruş verildiğini kaydetmiştir. Bu sebeple 825.030 akçe olması gereken toplam harcama 838.680 olarak görünmektedir. Bu hata %2,7'lik bir sapmaya sebebiyet vermektedir.

Tablo 29 Cumadelahir 1107 / Ocak 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oran
Harem'e Gönderilen	686.400	75,9%
Çeşitli İhsanlar	65.180	7,9%
Ceyb-i Hümâyûnları İçin Verilen	32.130	3,9%

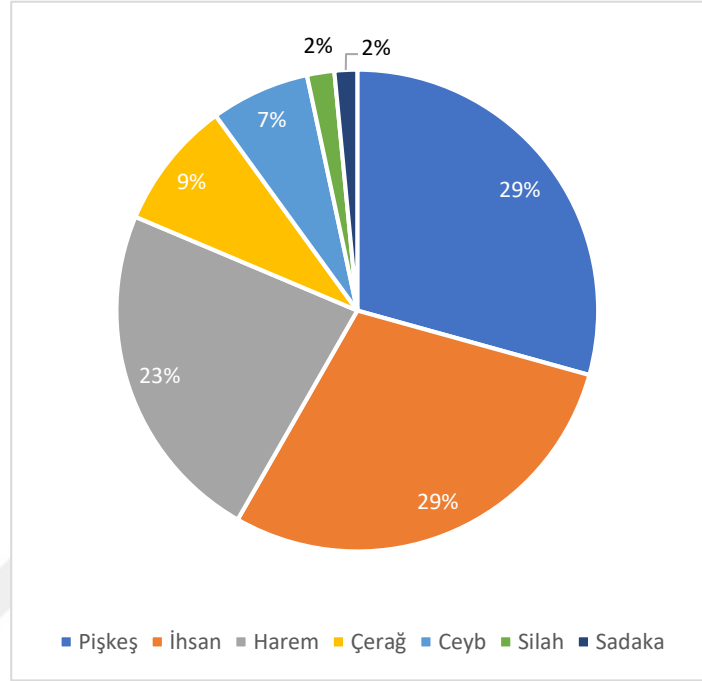
¹⁷³ BOA, TSMA.D.02350.0005.00.001; BOA, TSMA.D.02350.0005.00.002; BOA, TSMA.D.02350.0005.00.003

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Çerağ Olanlar İçin Verilen	12.320	1,5%
Bera-yı anta Verilen	12.000	1,5%
Berayı harc-ı Mualece	7.200	0,9%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	0,6%
Hünkara Bir ift Tabancalı İştira Olunduğunda	4.800	0,6%
	825.030	

6. Receb 1107 / Şubat 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İzleyen aya ait altıncı defter Receb 1107 tarihli dir¹⁷⁴. Akçe karşılığı olarak toplamda 327.500 akçe sarf edilen bu ayda 5.100 akçe, 560 altın, 1.400 guruş ve 40 zolata harcanmıştır. Bu ayda 94.850 akçe ihsan edilirken, Nevruziye pişkeşi verenlere 96.000 akçe, hareme 75.600 akçe, haremdede çerağ olanlara 28.300 akçe, ceyb-i hümâyûnları için 21.750 akçe, padişaha silah satın alındığında 6.000 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir.

Şekil 22 Receb 1107 / Şubat 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Tablo 30 Receb 1107 / Şubat 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

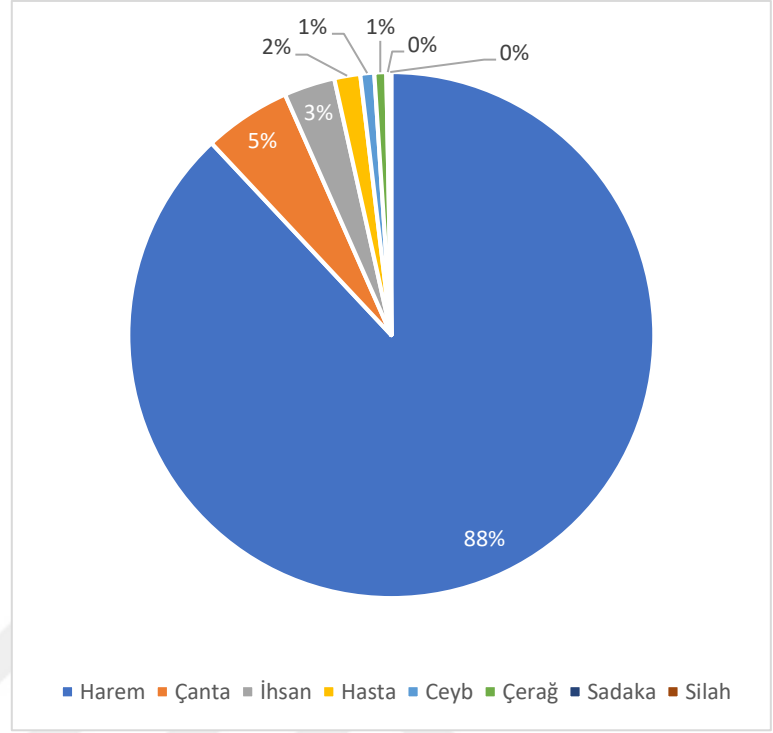
Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Nevruziye	96.000	29,3%
Çeşitli İhsanlar	94.850	29,0%
Harem'e Gönderilen	75.600	23,1%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	28.300	8,6%
Ceyb-i Hümâyûnları İçin Verilen	21.750	6,6%
Hünkara Bir Çift Tabancalı İştira Olunduğunda	6.000	1,8%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	1,5%
	327.500	

¹⁷⁴ BOA, TSMA.D.02350.0006.00.001; BOA, TSMA.D.02350.0006.00.002; BOA, TSMA.D.02350.0006.00.003

7. Şaban 1107 / Mart 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İzleyen aya ait olan yedinci defter Şaban 1107 tarihli¹⁷⁵. Akçe karşılığı olarak 3.791.791 akçe sarf edilen bu ayda 6.081 akçe, 557 altın, 30.241 guruş ve 80 zolata harcanmıştır. Bu ayda 118.911 akçe ihsan edilirken, hareme 3.337.500 akçe, bera-yı çanta 203.220 akçe hasta leventlere 60.560 akçe, ceyb-i hümâyûnları için 32.400 akçe haremde çerağ olanlar için 27.800 akçe, padişaha silah alındığında

Şekil 23 Şaban 1107 / Mart 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

4.800 akçe ve sadaka olarak 6.600 akçe verilmiştir. 557 altın harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn defterinin sonunda toplamı veren kâtip sehven 547 altın verildiğini yazmıştır.

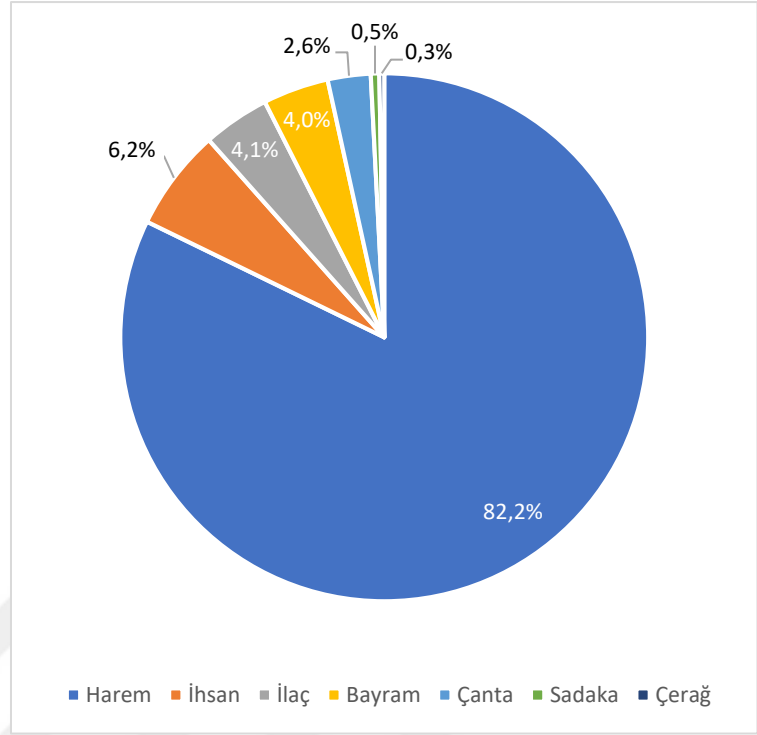
Tablo 31 Şaban 1107 / Mart 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e Gönderilen	3.337.500	88,0%
Bera-yı Çanta Verilen	203.220	5,4%
Çeşitli İhsanlar	118.911	3,1%
Hasta Leventlere ve Kalyon Levendatna Verilen	60.560	1,6%
Ceyb-i Hümâyûnları İçin Verilen	32.400	0,9%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	27.800	0,7%
Bera-yı Tasadduk Verilen	6.600	0,2%
Hünkara Bir Çift Tabancalı İştira Olunduğunda	4.800	0,1%
	3.791.791	

¹⁷⁵ BOA, TSMA.D.02350.0007.00.001; BOA, TSMA.D.02350.0007.00.002; BOA, TSMA.D.02350.0007.00.003

8. Ramazan 1107 / Nisan 1696 Tarihli Ceyb-i Hümayûn Harcamaları

İzleyen aya ait olan sekizinci defter Ramazan 1107 tarihli¹⁷⁶. Akçe karşılığı olarak 2.967.340 akçe sarf edilen bu ayda 45.040 akçe, 282 altın, 23.690 guruş ve 41 zolata harcanmıştır. Bu ayda 184.530 akçe ihsan edilirken, hareme 2.439.600 akçe, ilaç pahası olarak 121.440 akçe, bayram dolayısıyla 119.500 akçe, bera-yı çanta 78.000 akçe, hareme çerağ olanlar için 8.800 akçe ve sadaka olarak 15.740 akçe verilmiştir. Bu defterde

Şekil 24 Ramazan 1107 / Nisan 1696 Tarihli Ceyb-i Hümayûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Ramazan Bayramı münasebetiyle diğer aylara ait defterlerde bulunmayan harcama kalemleri görülmektedir. Genellikle 5.000 akçe şeklinde izlenen sadaka kalemi bu ayda 15.740 akçeye baliğ olmuştur. Kâtip, harcanan 282 altını 287, 23.690 guruşu 23.940, 41 zolatayı 37 şeklinde hatalı toplamlar vererek kaydetmiştir. Akçe karşılığı olarak 30.950 akçelik bu fark %1,04'lük bir hataya sebebiyet vermiştir.

Tablo 32 Ramazan 1107 / Nisan 1696 Tarihli Ceyb-i Hümayûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oran
Harem'e Gönderilen	2.439.600	82,2%
Çeşitli İhsanlar	184.530	6,2%
Bera-yı Harc-ı Mualece	121.440	4,1%

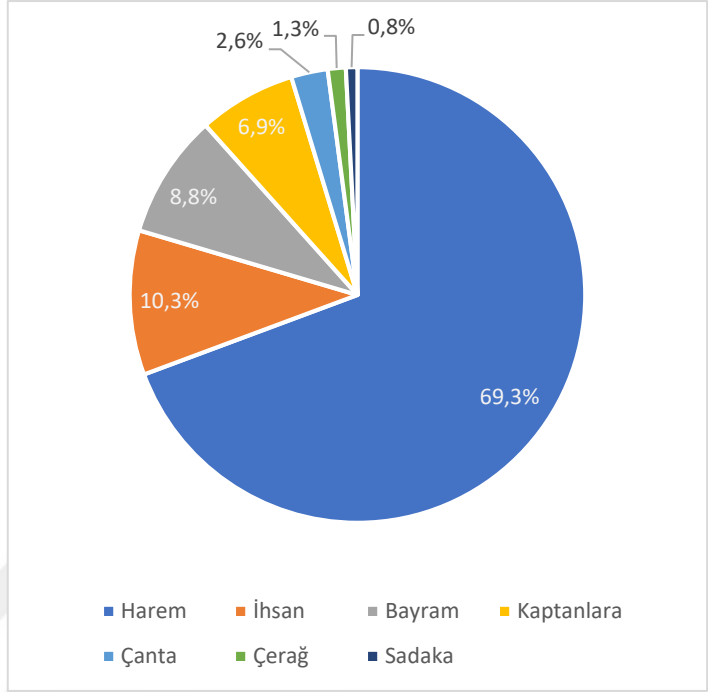
¹⁷⁶ BOA, TSMA.D.02350.0008.00.001; BOA, TSMA.D.02350.0008.00.002; BOA, TSMA.D.02350.0008.00.003

Harcama Kalemleri	Akçe	Oran
Bayram Dolayısıyla Dağıtılan	119.500	4,0%
Bera-yı Çanta Verilen	78.000	2,6%
Bera-yı Tasadduk Verilen	15.470	0,5%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	8.800	0,3%
	2.967.340	

9. Zilhicce 1107 / Temmuz 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

Birbirini takip eden dört aylık defterden sonraki iki aya ait defter mevcut değildir. Elimizdeki dokuzuncu defter 1107 senesinin Zilhicce ayına aittir¹⁷⁷. Akçe karşılığı olarak 692.380 akçe sarf edilen bu ayda 8.530 akçe, 267 altın, 4980 guruş ve 177 zolata harcanmıştır. 71.000 akçe ihsan edilen bu ayda hareme 480.000 akçe, bayram dolayısıyla 60.900 akçe, Tuna Kaptanlarına 48.000 akçe, bera-yı çanta 18.000 akçe,

Şekil 25 Zilhicce 1107 / Temmuz 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

hareme çerağ olanlara 8.840 akçe ve sadaka olarak 5.640 akçe verilmiştir. 267 altın ve 4980 guruş harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn defterinin sonunda toplamı veren kâtip sehven 268 altın ve 5.026 guruş verildiğini yazmıştır.

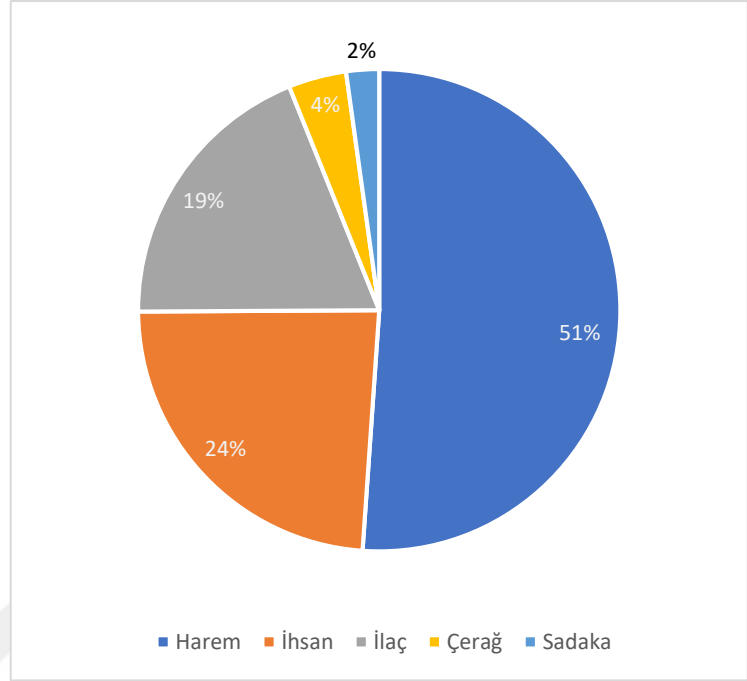
Tablo 33 Zilhicce 1107 / Temmuz 1696 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e Gönderilen	480.000	69,3%
Çeşitli İhsanlar	71.000	10,3%
Bayram Dolayısıyla Dağıtılan	60.900	8,8%
Tuna Kapudanlarına Verilen	48.000	6,9%
Bera-yı Çanta Verilen	18.000	2,6%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	8.840	1,3%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.640	0,8%
	692.380	

¹⁷⁷ BOA, TSMA.D.02350.0010.00.001; BOA, TSMA.D.02350.0010.00.002; BOA, TSMA.D.02350.0010.00.003.

10. Safer 1110 / Ağustos 1698 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

1107 senesinde ait sekiz defterin ardından gelen ilk defter 25 ay sonrasına aittir. Aradaki iki seneye ait defterlere ulaşılamazken elimizdeki onuncu defter Safer 1110 tarihlidir¹⁷⁸. Bu defter 1110 senesine ait elde olan tek defterdir. Akçe karşılığı olarak 226.590 akçe sarf edilen bu ayda 5.040 akçe, 217 altın, 1248 guruş ve 165 zolata harcanmıştır.

Şekil 26 Safer 1110 / Ağustos 1698 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

53.940 akçe ihsan edilen bu ayda hareme 115.800 akçe, ilaç bedeli olarak 43.050 akçe, haremden çerağ olanlar için 8.800 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir.

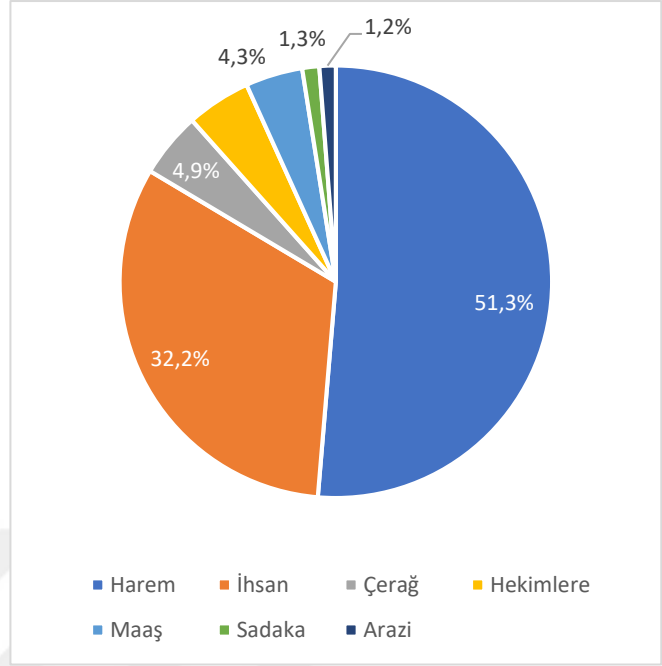
Tablo 34 Safer 1110 / Ağustos 1698 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e gönderilenler	115.800	51,1%
Çeşitli İhsanlar	53.940	23,8%
Bera-yı Mualece Verilen	43.050	19,0%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	8.800	3,9%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	2,2%
	226.590	

¹⁷⁸ BOA, TSMA.D.02352.0295.00.001; BOA, TSMA.D.02352.0295.00.002.

11. Muharrem 1114 / Haziran 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

Safer 1110 tarihli defterden sonraki üç seneye ait defterlere ulaşılamamaktadır. Takip eden ilk defter Muharrem 1114 tarihli¹⁷⁹. Akçe karşılığı olarak 392.740 akçe sarf edilen bu ayda 5.020 akçe, 254 altın, 2595,5 guruş ve 96 zolata harcanmıştır. 131.340 akçe ihsan edilen bu ayda hareme 201.600 akçe, hareme çerağ olanlara 19.100 akçe, Padişah kan aldırıldığında hekimlere 18.900 akçe, maaş olarak 12.000 akçe, arazi satın alındığında 4.800 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir. 5.020 akçe ve 2595,5 guruş harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn defterinin sonunda toplamı veren kâtip 5.080 akçe ve 2595 guruş verildiğini kaydetmiştir. 0,5 guruş (0,5*120=60 akçe) ile 60 akçe eşit değerde olduğu için toplamı değiştirmemiştir.

Şekil 27 Muharrem 1114 / Haziran 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

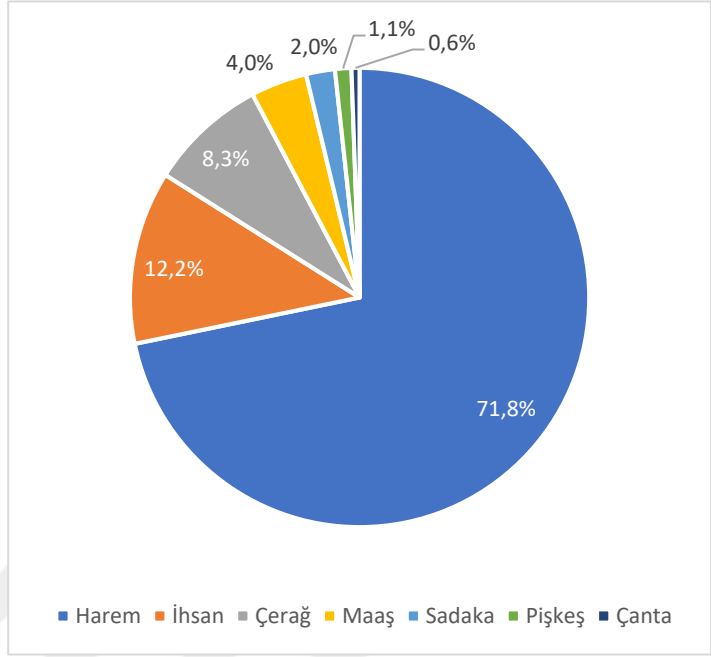
Tablo 35 Muharrem 1114 / Haziran 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e Gönderilen	201.600	51,3%
Çeşitli İhsanlar	131.340	32,2%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	19.100	4,9%
Hekimlere Ödenen	18.900	4,8%
Maaş Ödemeleri	12.000	4,3%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	1,3%
Arazi (Kirazlık) Satın Alınması İçin Ödenen	4.800	1,2%
	392.740	

¹⁷⁹ BOA, TSMA.D.02351.0001.00.001; BOA, TSMA.D.02351.0001.00.002; BOA, TSMA.D.02351.0001.00.003.

12. Safer 1114 / Temmuz 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İzleyen aya ait olan on ikinci defter Safer 1114 tarihli¹⁸⁰. Akçe karşılığı olarak 423.060 akçe sarf edilen bu ayda 5.040 akçe, 162 altın, 3.033 guruş ve 41 zolata harcanmıştır. Bu ayda 56.400 akçe ihsan edilirken, hareme 303.600 akçe, haremde çerağ olanlara 35.200 akçe, maaş ödemesi olarak 12.000 akçe, pişkeş getirenlere 4.860 akçe, bera-yı çanta 2.400 akçe ve sadaka olarak 8.600 akçe verilmiştir.

Şekil 28 Safer 1114 / Temmuz 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

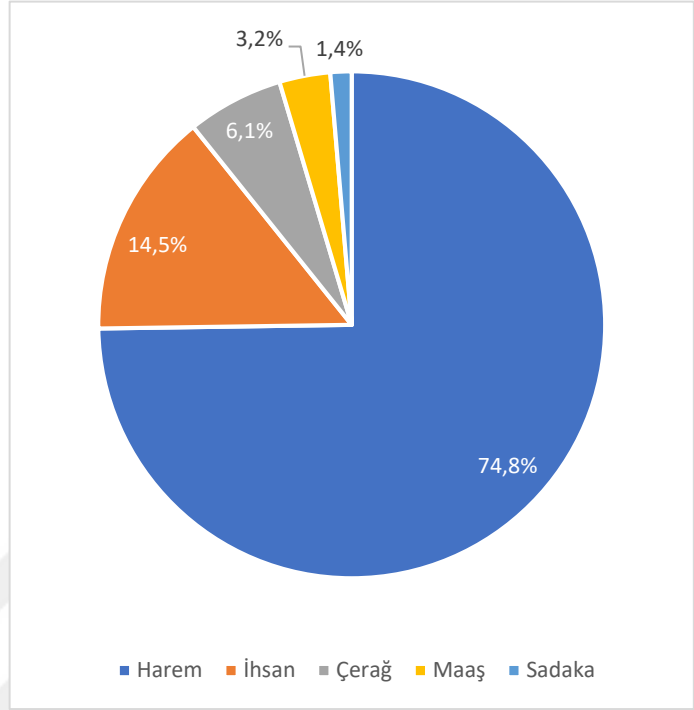
Tablo 36 Safer 1114 / Temmuz 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e Gönderilen	303.600	71,8%
Çeşitli İhsanlar	56.400	12,2%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	35.200	8,3%
Maaş Ödemeleri	12.000	4,0%
Bera-yı Tasadduk Verilen	8.600	2,0%
Pişkeş Geldiğinde Verilen	4.860	1,1%
Bera-yı Çanta Teslim Edilen	2.400	0,6%
	423.060	

¹⁸⁰ BOA, TSMA.D.02351.0002.00.001; BOA, TSMA.D.02351.0002.00.002; BOA, TSMA.D.02351.0002.00.003.

13. Rebiülahir 1114 / Eylül 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

1114 senesinin ilk iki ayna ait defterlerden sonra üçüncü defter mevcut değildir. Bu senenin dördüncüsü, elimizdeki defterlerin on üçüncüsü olan bu defter Rebiülahir 1114 tarihlidir¹⁸¹. Akçe karşılığı olarak 369.460 akçe sarf edilen bu ayda 5.020 akçe, 232 altın, 2.449 guruş ve 99 zolata harcanmıştır. Bu ayda 53.520 akçe ihsan edilirken, hareme 276.240 akçe, hareme çerağ olanlara 22.700 akçe, maaş olarak 12.000 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir.

Şekil 29 Rebiülahir 1114 / Eylül 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

232 altın ve 2449 guruş harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn defterinin sonunda toplamı veren kâtip 225 altın ve 2.249 guruş verildiğini kaydetmiştir. Bu sebeple 369.460 akçe olması gereken toplam harcama 343.570 akçe olarak görünmektedir. Bu hata %7'lik bir sapmaya sebebiyet vermektedir. Kâtipin altın cinsiyle verdiği 3.379 guruşluk toplam verili kurlarla hesaplandığında 405.480 akçeye tekabül etmekte ve kâtipin kendi verdiği iki toplam birbirini tutmamaktadır.

Tablo 37 Rebiülahir 1114 / Eylül 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oran
Harem'e Gönderilen	276.240	74,8%
Çeşitli İhsanlar	53.520	14,5%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	22.700	6,1%
Maaş Ödemeleri	12.000	3,2%

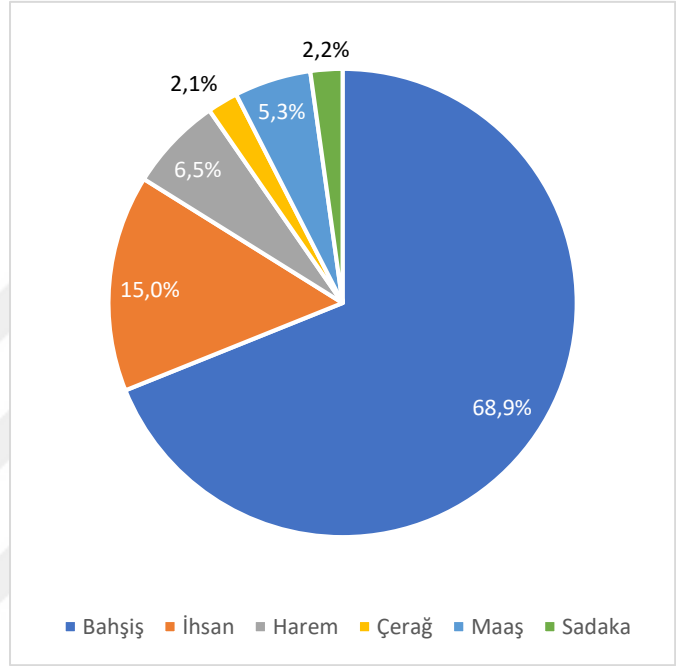
¹⁸¹ BOA, TSMA.D.02351.0004.00.001; BOA, TSMA.D.02351.0004.00.002.

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	1,4%
	369.460	

14. Cemaziyelevvel 1114 / Ekim 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İzleyen aya ait olan on dördüncü defter Cemaziyelevvel 1114 tarihli¹⁸². Akçe karşılığı olarak 226.370 akçe sarf edilen bu ayda 5.000 akçe, 107 altın, 1.544 guruş ve 93 zolata harcanmıştır. Bu ayda 33.870 akçe ihsan edilirken, hareme 14.700 akçe, oyunlarda bahşiş olarak 156.000 akçe, haremdede çerağ olanlara 4.800 akçe, maaş olarak 12.000 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir. 107 altın, 1.544 guruş ve 93 zolata harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn defterinin sonunda

Şekil 30 Cemaziyelevvel 1114 / Ekim 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

toplamı veren kâtip, 100 altın, 1.552 guruş ve 85 zolata verildiğini kaydetmiştir. Bu sebeple 226.370 akçe olması gereken toplam harcama 225.040 akçe olarak görünmektedir. Bu hata %1'lik bir sapmaya sebebiyet vermektedir.

Tablo 38 Cemaziyelevvel 1114 / Ekim 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

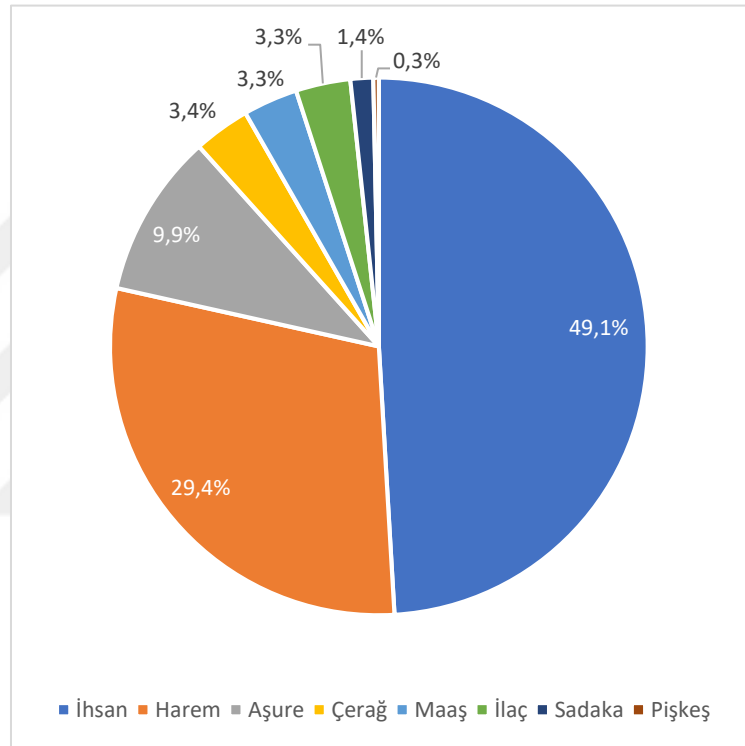
Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Oyunlar sırasında Verilen Bahşişler	156.000	68,9%
Çeşitli İhsanlar	33.870	15,0%

¹⁸² BOA, TSMA.D.02351.0005.00.001; BOA, TSMA.D.02351.0005.00.002.

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e Gönderilen	14.700	6,5%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	4.800	2,1%
Maaş Ödemeleri	12.000	5,3%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	2,2%
	226.370	

15. Receb 1114 / Aralık 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İzleyen aya ait deftere ulaşılabilirken elimizdeki defterlerin on beşincisi Receb 1114 tarihli¹⁸³. Akçe karşılığı olarak 365.330 akçe sarf edilen bu ayda 5.040 akçe, 591 altın, 1.378 guruş ve 442 zolata harcanmıştır. Bu ayda 179.270 akçe ihsan edilirken, hareme 107.460 akçe, aşure günü saçılmak üzere 36.000 akçe, haremde çerağ olanlara 12.400

akçe, maaş olarak 12.000 akçe, bera-yı mualece 12.000 akçe, pişkeş geldiğinde 1.200 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir. 591 altın ve 442 zolata harcanan bu aya ait defterin sonunda toplamı veren kâtip 621 altın ve 449 guruş verildiğini kaydetmiştir. Bu sebeple 365.330 akçe olması gereken toplam harcama 373.990 akçe olarak görünmektedir. Bu hata %3'lük bir sapmaya sebebiyet vermektedir.

Şekil 31 Receb 1114 / Aralık 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

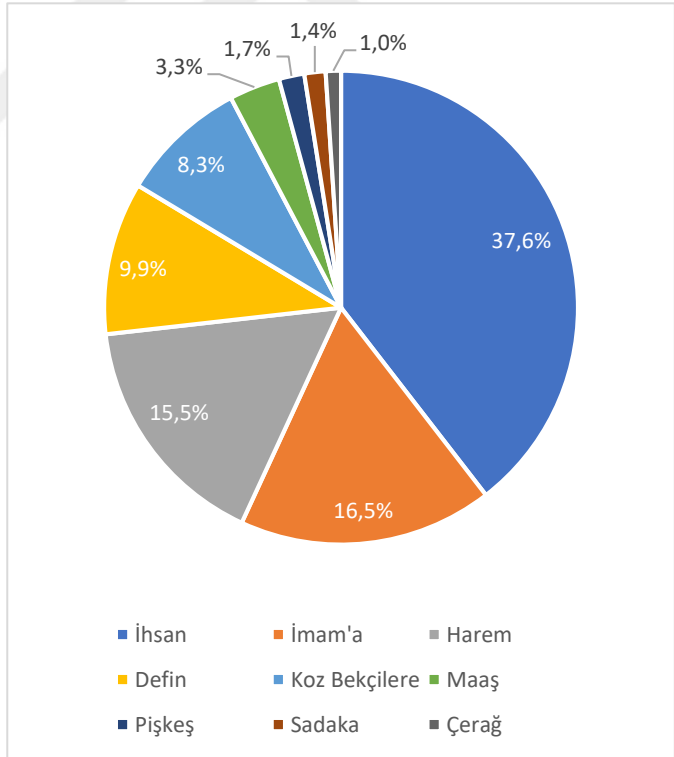
¹⁸³ BOA, TSMA.D.02351.0007.00.001; BOA, TSMA.D.02351.0007.00.002; BOA, TSMA.D.02351.0007.00.003.

Tablo 39 Receb 1114 / Aralık 1702 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Çeşitli İhsanlar	179.270	49,1%
Harem'e Gönderilen	107.460	29,4%
Aşure Günü Saçılan	36.000	9,9%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	12.400	3,4%
Maaş Ödemeleri	12.000	3,3%
Bera-yı Mualece Verilen	12.000	3,3%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	1,4%
Pişkeş Geldiğinde Verilen	1.200	0,3%
	365.330	

16. Şaban 1114 / Ocak 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İzleyen aya ait olan on altıncı defter Şaban 1114 tarihlidir¹⁸⁴. Akçe karşılığı olarak 363.590 akçe sarf edilen bu ayda 5.000 akçe, 393 altın, 1.890 guruş ve 321 zolata harcanmıştır. Bu ayda 154.590 akçe ihsan edilirken, İmam Şani Mehmed Efendi'ye 60.000 akçe, hareme 56.400 akçe, sarayda vefat eden görevlinin defni için 36.000 akçe, koz bekçilere 30.000 akçe, maaş olarak 12.000 akçe, pişkeş geldiğinde 6.000 akçe, haremden çerağ olanlara 3.600 akçe

Şekil 32 Şaban 1114 / Ocak 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

¹⁸⁴ BOA, TSMA.D.02351.0008.00.001; BOA, TSMA.D.02351.0008.00.002; BOA, TSMA.D.02351.0008.00.003.

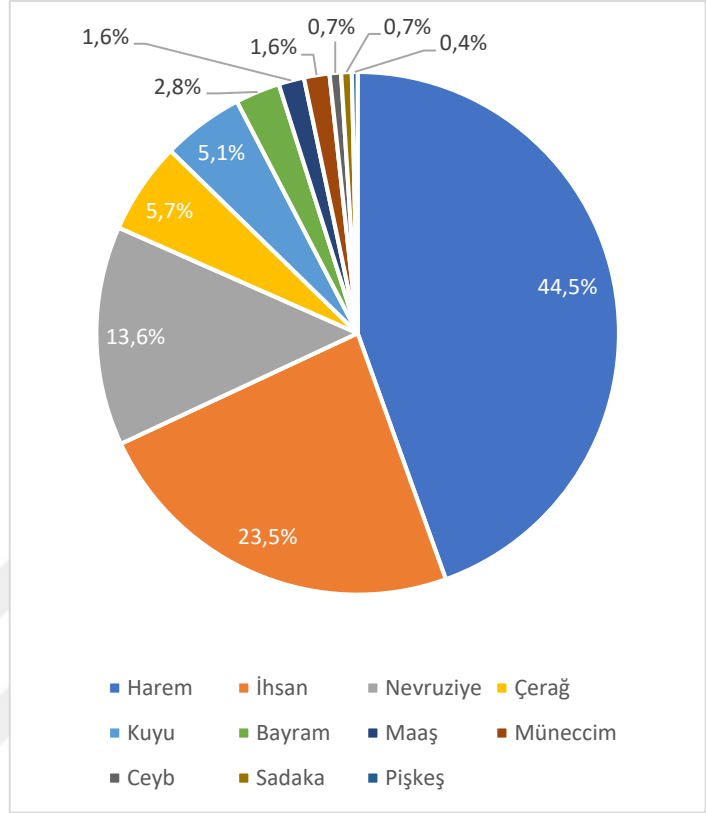
ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir. 393 altın harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn defterinin sonunda toplamı veren kâtip sehven 381 zolata verildiğini yazmıştır.

Tablo 40 Şaban 1114 / Ocak 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Çeşitli İhsanlar	154.590	37,6%
İmam Şani Mahmud Efendi'ye verilen	60.000	16,5%
Harem'e Gönderilen	56.400	15,5%
Defin için	36.000	9,9%
Koz bekçilere verilen	30.000	8,3%
Maaş Ödemeleri	12.000	3,3%
Pişkeş Geldiğinde Verilen	6.000	1,7%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	1,4%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	3.600	1,0%
	363.590	

17. Şevval 1114 / Mart 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İzleyen aya ait deftere ulaşılmazken elimizdeki defterlerin on yedincisi Şevval 1114 tarihlidir¹⁸⁵. Akçe karşılığı olarak 760.220 akçe sarf edilen bu ayda 5.000 akçe, 506 altın, 4.665 guruş ve 675 zolata harcanmıştır. 506 altın, 4.665 guruş ve 675 zolata harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn defterinin sonunda toplamı veren kâtip sehven 537 altın, 4.735 guruş ve 613 zolata harcadığını kaydetmiştir. Bu sebeple 755.420 akçe olması gereken toplam harcama 767.230

Şekil 33 Şevval 1114 / Mart 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

akçe olarak görünmektedir. Bu hata %2,6'lık bir sapmaya sebebiyet vermektedir.

Tablo 41 Şevval 1114 / Mart 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

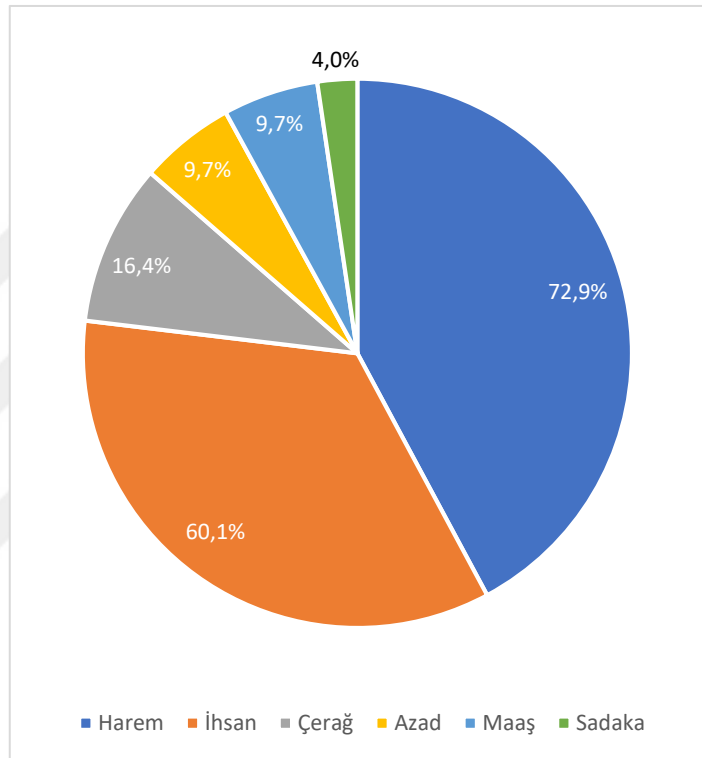
Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e Gönderilen	338.460	44,8%
Çeşitli İhsanlar	178.860	23,7%
Nevruziye	103.200	13,7%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	43.200	5,7%
Kuyu Bahsası Olarak Verilen	33.600	4,4%
Bayram'da Dağıtılan	21.000	2,8%
Maaş Ödemeleri	12.000	1,6%
Müneccim'e Verilen	12.000	1,6%

¹⁸⁵ BOA, TSMA.D.02352.0296.00.001; BOA, TSMA.D.02352.0296.00.002; BOA, TSMA.D.02352.0296.00.003.

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Ceyb-i Hümâyûn	5.400	0,7%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	0,7%
Pişkeş Geldiğinde Verilen	2.700	0,4%
	755.420	

18. Zilkade 1114 / Nisan 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İzleyen aya ait olan on sekizinci defter Zilkade 1114 tarihlidir¹⁸⁶. Akçe karşılığı olarak 213.470 akçe sarf edilen bu ayda 5.020 akçe, 147 altın, 1.349 guruş ve 86 zolata harcanmıştır. 74.170 akçe ihsan edilen bu ayda hareme 90.000 akçe, hareme çerağ olanlara 20.300 akçe, âzâd edilen ağaya 12.000 akçe, maaş olarak 12.000 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir. 147 altın harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn defterinin sonunda toplamı veren kâtip sehven 151 altın harcadığını kaydetmiştir.

Şekil 34 Zilkade 1114 / Nisan 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Tablo 42 Zilkade 1114 / Nisan 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

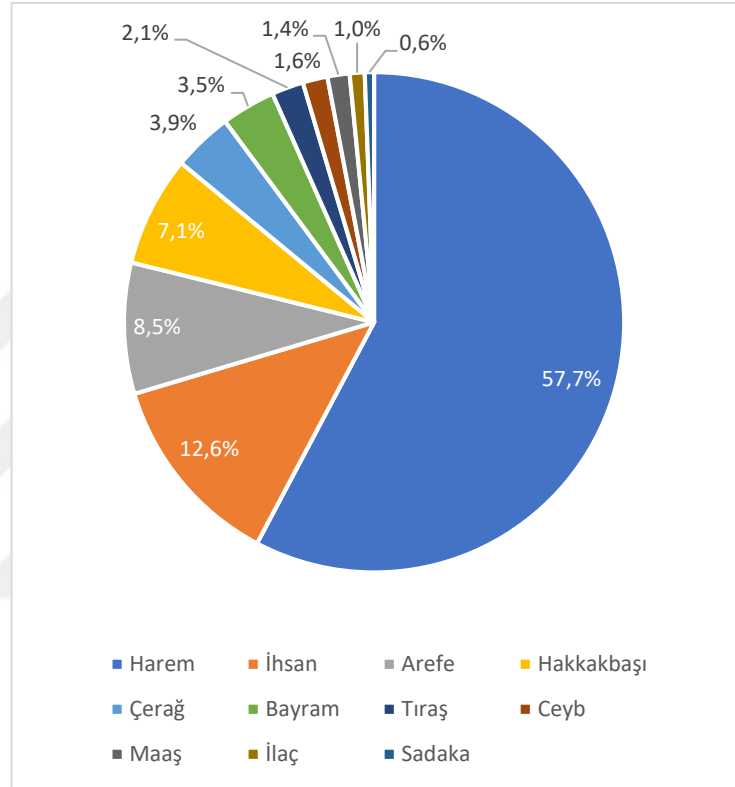
Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e Gönderilen	90.000	72,9%
Çeşitli İhsanlar	74.170	60,1%
Çerağ Olanlar İçin Verilen	20.300	16,4%

¹⁸⁶ BOA, TSMA.D.02351.0010.00.001; BOA, TSMA.D.02351.0010.00.002.

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Âzâd Edilen Ağaya Verilen	12.000	9,7%
Maaş Ödemeleri	12.000	9,7%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	4,0%
	213.470	

19. Zilhicce 1114 / Mayıs 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İzleyen aya ait olan on dokuzuncu defter Zilhicce 1114 tarihidir¹⁸⁷. Akçe karşılığı olarak 840.010 akçe sarf edilen bu ayda 5.000 akçe, 631 altın, 5.328 guruş ve 316 zolata harcanmıştır. 106.130 akçe ihsan edilen bu ayda hareme 485.100 akçe, arefe günü 71.000 akçe, Hakkakbaşıya 60.000 akçe, hareme çerağ olanlara 32.400 akçe, bayram günü 29.400 akçe, Padişah tıraş olduğunda berbere 17.280 akçe, ceyb-i hümâyûnları için 13.500 akçe, maaş olarak

Şekil 35 Zilhicce 1114 / Mayıs 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

12.000 akçe, bera-yı mualece 8.100 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir.

Tablo 43 Zilhicce 1114 / Mayıs 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e Gönderilen	485.100	57,7%
Çeşitli İhsanlar	106.130	12,6%
Arefe Günü Verilen	71.100	8,5%

¹⁸⁷ BOA, TSMA.D.02352.0297.00.001; BOA, TSMA.D.02352.0297.00.002; BOA, TSMA.D.02352.0297.00.003.

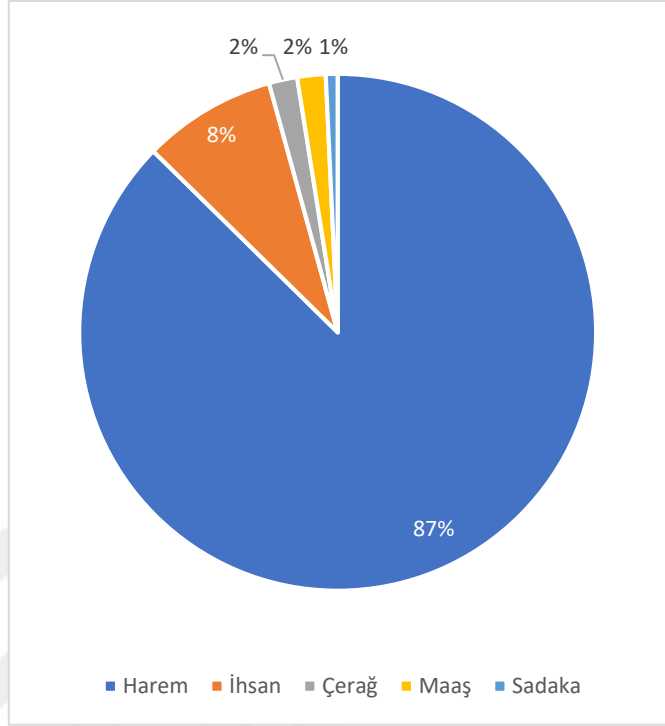
Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Hakkakbaşıya Verilen	60.000	7,1%
Çerağ Olanlara Verilen	32.400	3,9%
Bayram Günü Verilen	29.400	3,5%
Tıraş-ı Hümâyûn İçin Berberlere Verilen	17.280	2,1%
Ceyb-i Hümâyûn	13.500	1,6%
Maaş Ödemeleri	12.000	1,4%
Bera-yı Mualece Verilen	8.100	1,0%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	0,6%
	840.010	

20. Safer 1115 / Temmuz 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

Birbirini izleyen üç aya ait defterin ardından Muharrem 1115 tarihli defter mevcut değildir. Yirminci defter Safer 1115 tarihlidir¹⁸⁸. Akçe karşılığı olarak 677.240 akçe sarf edilen bu ayda 5.000 akçe, 264 altın, 4.950 guruş ve 87 zolata harcanmıştır. 56.640 akçe ihsan edilen bu ayda hareme 591.600 akçe, haremde çerağ olanlara 12.000 akçe, maaş olarak 12.000 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir. 264 altın ve 87 zolata harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn defterinin sonunda toplamı veren

Şekil 36 Safer 1115 / Temmuz 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

kâtip sehven 272 altın ve 93 zolata harcandığını kaydetmiştir. Bu sebeple 677.240 akçe olması gereken toplam harcama 679.880 akçe olarak görünmektedir. Bu hata %1'lik bir sapmaya sebebiyet vermektedir.

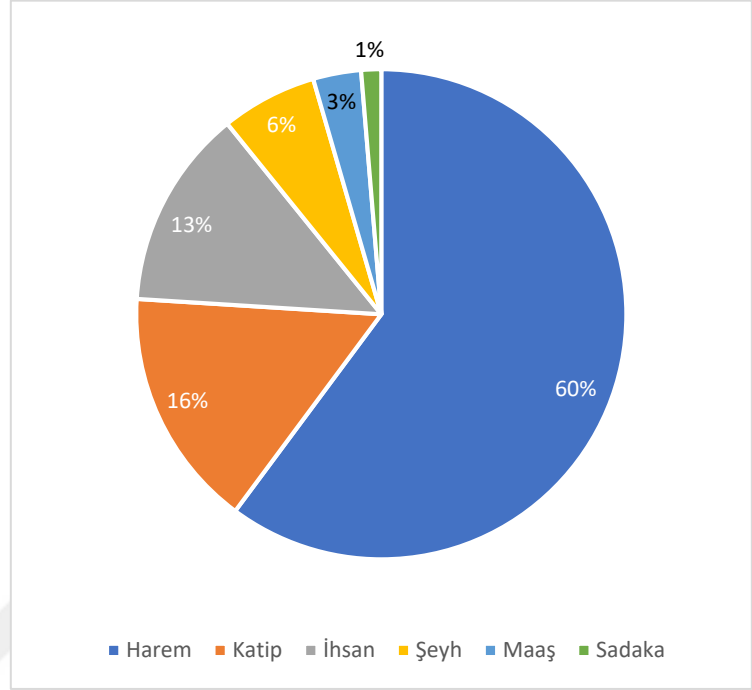
Şekil 44 Safer 1115 / Temmuz 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e Gönderilen	591.600	87,4%
Çeşitli İhsanlar	56.640	8,4%
Çerağ Olanlara Verilen	12.000	1,8%
Maaş Ödemeleri	12.000	1,8%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	0,7%
	677.240	

¹⁸⁸ BOA, TSMA.D.02352.0299.00.001; BOA, TSMA.D.02352.0299.00.002.

21. Rebiülevvel 1115 / Ağustos 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

İzleyen aya ait yirmi birinci defter Rebiülevvel 1115 tarihlidir¹⁸⁹. Akçe karşılığı olarak 387.950 akçe sarf edilen bu ayda 5.000 akçe, 277 altın, 2.379 guruş ve 171 zolata harcanmıştır. 49.950 akçe ihsan edilen bu ayda hareme 288.000 akçe, Mushaf veren kâtime 60.000 akçe, Şeyh Vâ'zi Efendi'ye 24.000 akçe, maaş olarak 12.000 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir.

Şekil 37 Rebiülevvel 1115 / Ağustos 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

277 altın ve 2.379 guruş harcanan bu aya ait Ceyb-i Hümâyûn defterinin sonunda toplamı veren kâtip sehven 286 altın ve 2.370 guruş harcadığını kaydetmiştir. Kâtibin altın cinsiyle verdiği 3.667 guruşluk toplam verili kurlarla hesaplandığında 440.040 akçeye tekabül etmekte ve kâtibin kendi verdiği iki toplam birbirini tutmamaktadır.

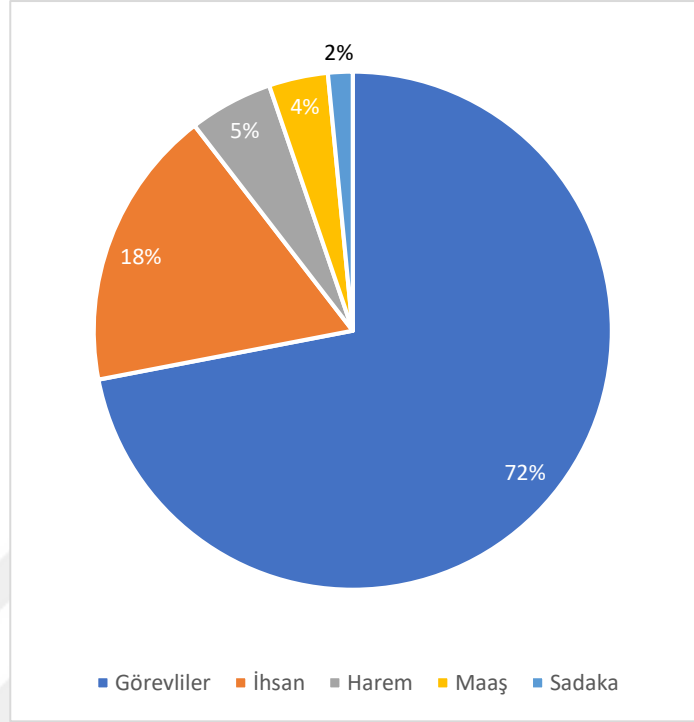
Tablo 45 Rebiülevvel 1115 / Ağustos 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Harem'e Gönderilen	228.000	60,2%
Mushaf Veren Kâtime Verilen	60.000	15,8%
Çeşitli İhsanlar	49.950	13,2%
Şeyh Vâ'zi Efendiye Verilen	24.000	6,3%
Maaş Ödemeleri	12.000	3,2%
Bera-yı Tasadduk Verilen	5.000	1,3%
	378.950	

¹⁸⁹ BOA, TSMA.D.02352.0300.00.001; BOA, TSMA.D.02352.0300.00.002.

22. Rebiülahir 1115 / Eylül 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamaları

Yirmi ikinci ve sonuncu defter Rebiülahir 1115 tarihlidir¹⁹⁰. Bu defter yaşanan taht değişikliği dolayısıyla hem Sultan II. Mustafa'nın hem Sultan III. Ahmed'in harcamalarını ihtiva etmektedir. Ayın ortasında padişah değişikliği olduğunda tıpkı ay sonunda yapılan toplama işlemleri yapılmıştır. Buraya Sultan II. Mustafa'nın harcamalarını almayı uygun bulduk. Rebiülevvel ayının ilk yedi gününe ait kayıtlarda akçe karşılığı olarak 325.120 akçe sarf

Şekil 38 Rebiülahir 1115 / Eylül 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

edilen bu haftada 5.000 akçe, 132 altın, 2.224 guruş ve 220 zolata harcanmıştır. 57.110 akçe ihsan edilen bu haftada bostancı, çukadar, hazineli ve solak kullarına 234.000 akçe, hareme 17.010 akçe, maaş olarak 12.000 akçe ve sadaka olarak 5.000 akçe verilmiştir.

Tablo 46 Rebiülahir 1115 / Eylül 1703 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Harcamalarının Kalemlere Dağılımı

Harcama Kalemleri	Akçe	Oranı
Bostancılar, çukadarlar, hazineliler ve solaklara yapılan ödemeler	234.000	72%
Çeşitli ihsanlar	57.110	18%
Harem'e gönderilenler	17.010	5%
Maaş ödemeleri	12.000	4%
Bera-yı tasadduk verilen	5.000	2%
	325.120	

¹⁹⁰ BOA, TSMA.D.02352.0301.00.001; BOA, TSMA.D.02352.0301.00.002; BOA, TSMA.D.02352.0302.00.001; BOA, TSMA.D.02352.0302.00.002.

IV. SONUÇ

“Sultan II. Mustafa Döneminde Ceyb-i Hümâyûn Masrafları” adı verilen bu tez dört temel problem üzerine inşa edilmiştir. Birinci problem Ceyb-i Hümâyûn’un bir çeşit devlet hazinesi mi yoksa padişaha ait şahsî bir hazine mi olduğudur. Bu hususun tespiti için Ceyb-i Hümâyûn’un harcama kalemleri incelenmiş, harcamaların kahir ekseriyetle padişahın şahsına ait olduğu ve herhangi bir düzene bağlı olamadan çeşitli ödemelerin yapıldığı görülmüştür. Sadece hareme gönderilen meblağların toplam harcamalar içerisindeki payının %71 olması bile Ceyb-i Hümâyûn’un padişahın şahsına ait bir hazine olduğunu ortaya koymaya yeterli bir delildir. Bunun yanında kalan %29’luk harcamaların da çeşitli ihsan ve bahşişlerden oluşması tespitimizi destekler mahiyettedir.

Tezin ikinci problemi, Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde adları geçen altın, guruş, zolata ve akçe gibi nakit cinslerinin birbirleri arasındaki dönüşüm oranlarının tespit edilmesidir. Defterlerde verilen bazı karşılıklar bu oranları tespit etme imkânı vermiştir. Ay sonlarındaki kayıtlarda o ay harcanan meblağların önce harcama yapılan cinsten sonra guruş cinsinden ifade edilmesi kurulan denklemler yardımıyla altın, guruş, zolata ve akçe arasındaki dönüşüm oranlarının tespit edilmesine imkân sağlamıştır. Bu denklemler sayesinde Sultan II. Mustafa’nın saltanatında, 1107-1115 (1695-1703) yılları arasında 1 altının 270 akçe, 1 guruşun 120 akçe ve 1 zolatanın 80 akçeye tekabül ettiği tespit edilmiştir. Bu tespit, mevcut literatürde Sahillioğlu’nun kaydettiği zolatanın esedî guruşun $\frac{2}{3}$ ’ü ağırlığında ve değerinde olduğunu bilgisini teyit etmesi ve diğer nakit cinsleriyle olan dönüşüm oranlarını ortaya koyması açısından Osmanlı İktisat Tarihi ve Osmanlı Para Tarihi literatürüne katkı sağlayacak orijinal bir bilgi olmak özelliğini taşımaktadır.

Tezin üçüncü problemi, Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde saray görevlilerine verildiği zikredilen meblağlar üzerinden saray teşkilatındaki görevliler arasındaki hiyerarşinin tespit edilmesidir. Çerağ olan görevlilere “bera-yı acemilik” verilen meblağlar

arasındaki fark, bu merteye farkının ortaya konmasına yardımcı olmuştur. İncelenen defterlerde harem dairesinde çerağ olanlara 60 guruş (7.200 akçe) veya 100 guruş (12.000 akçe); Bâbüssaade ağalarından birisi çerağ olduğunda 62,5 guruş (7.500 akçe); hazineli koğuşundan birisi çerağ olduğunda 40 guruş (4.800 akçe); kilerli koğuşundan birisi çerağ olduğunda 4.000 akçe ve seferli koğuşundan birisi çerağ olduğunda 30 guruş (3.600 akçe) bera-yı acemilik verildiği görülmüştür. Çerağ olanlara ödenen bu meblağlar üzerinden saraydaki hiyerarşinin harem görevlileri, Bâbüssaâde ağaları, hazineliler, kilerliler ve seferliler şeklinde sıralandığı sonucuna ulaşılmıştır. Karşılaştırma yaparken nakit dönüşüm oranlarının tespit edilmiş olması da büyük kolaylık sağlamıştır. Aksi takdirde hazinelilere ödenen 40 guruşun (4.800 akçe), kilerlilere ödenen 4.000 akçeden çok mu az mı olduğu hakkında bir değerlendirmede bulunmak mümkün olmayacaktı.

Tezin dördüncü problemi ise defterlerde adı geçen görevliler üzerinden saray teşkilatı ile ilgili tespitlerde bulunulmasıdır. Bu cümleden olarak literatürde Ceyb-i Hümâyûn'un yöneticisi olarak zikredilen "Sır Kâtibi" isimli görevlinin adının, Ceyb-i Hümâyûn defterlerinde hiç geçmediği, neredeyse bütün ödemelerin Silahdar Ağa marifetiyle yapıldığı, dolayısıyla Silahdar Ağa'nın en azından 1107-1115 (1695-1703) tarihleri arasında Ceyb-i Hümâyûn'un yöneticisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Sultan II. Mustafa'nın saltanatında sarayda görevli bulunanların kısıtlı da olsa bir listesine ulaşmak mümkün olmuştur.

V. KAYNAKLAR

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

a. Mühimme Defterleri

1. BOA, MD, nr. 113

b. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defter Koleksiyonu

1. BOA, TSMA.D.2350/1
2. BOA, TSMA.D.2350/2
3. BOA, TSMA.D.2350/3
4. BOA, TSMA.D.2350/4
5. BOA, TSMA.D.2350/5
6. BOA, TSMA.D.2350/6
7. BOA, TSMA.D.2350/7
8. BOA, TSMA.D.2350/8
9. BOA, TSMA.D.2350/10
10. BOA, TSMA.D.2352/295
11. BOA, TSMA.D.2351/1
12. BOA, TSMA.D.2351/2
13. BOA, TSMA.D.2351/4
14. BOA, TSMA.D.2351/5
15. BOA, TSMA.D.2351/7
16. BOA, TSMA.D.2351/8
17. BOA, TSMA.D.2352/296
18. BOA, TSMA.D.2351/10
19. BOA, TSMA.D.2352/297
20. BOA, TSMA.D.2352/299
21. BOA, TSMA.D.2352.300

22. BOA, TSMA.D.2352/301

23. BOA, TSMA.D.2352/302

B. Kaynak Eserler, Ansiklopedi Maddeleri, Tezler ve Araştırma Eserleri

a. Kaynak Eserler

24. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi*, Haz. Fahri Çetin Derin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009.

25. *Anonim Osmanlı Tarihi*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Basımevi, Ankara 2000.

26. Arslanboğa, Kadir, *Osmanlı Devleti'nde İç Hazine Harcamaları (1649-1680)*, ÇOMÜ Yayınları, Ankara 2014.

27. Artuk, İbrahim, *Cevriye Artuk, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1974, 2 c.

28. Barkan, Ömer Lütfi, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", İFM, 15/1-4, İstanbul 1954, s.650-702.

29. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Basımevi, Ankara 1995.

30. Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, 3 c.

31. Fatih Sultan Mehmed, *Kanunnâme-i Âli Osman*, haz. Abdülkadir Özcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.

32. Genç, Mehmet, Erol Özvar, *Osmanlı Mâliyesi: Kurumlar ve Bütçeler*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, 2 c.

33. *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, haz. Halil İnalçık, TTK Basımevi, Ankara 1954.

34. Müstakimzâde Süleyman Sadettin Efendi, *Tuhfe-i Hattatîn*, haz. Mustafa Koç, Klasik Yayınları, İstanbul 2014.

35. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, haz. Bekir Sıtkı Baysal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

36. Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, 3 c.
37. Silahdâr Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, haz. Mehmet Topal, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001.
38. Tabakoğlu, Ahmet, “XVII ve XVIII Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri”, İFM, 41/1-4, İstanbul 1985.
39. Tayyarzâde Ata, *Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, 5 c.

b. Ansiklopedi Maddeleri ve Makaleler

40. Andreasyan, Hrand D., “Balatlı Georg’a Göre Edirne Vakası”, TD, sy. 15, s.48.
41. Aykut, Şevki Nezihi, “Osmanlı Sikkeleri”, Türkler Ansiklopedisi Cilt 10, Ankara 2002, s.823-842.
42. Emecen, Feridun, “Baş Bâkikulu”, DİA, V, s.126-127.
43. Erkal, Mehmet, “Cizye”, DİA, VIII, s.42.
44. Eyice, Semavi, “Baruthane, Şhremeni Baruthanesi”, DİA, V, s.95-96.
45. Faroqhi, Suraiya, “Krizler ve Değişim 1590-1699”, ed. Halil İnalçık, Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi II*, Eren Yayıncılık, 2004, s.658.
46. Genç, Mehmet, “Mukâtaa”, DİA, XXXI, s.129.
47. İnalçık, Halil, “Cizye, Osmanlılarda Cizye”, DİA, VIII, s.46.
48. İpşirli, Mehmet, “Enderûn”, DİA, XI, s.186.
49. -----, “Musahib”, DİA, XXXI, s.230.
50. Karaca, Filiz, “Pişkeş”, DİA, XXXIV, s.294.
51. Köprülü, Orhan Fuad, “Feyzullah Efendi”, İA, IV, 596.
52. Kütükoğlu, Mübahat S., “Osmanlı İktisâdi Yapısı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi II*, IRCICA Yayınları, İstanbul 1999, s.513.
53. Orhonlu, Cengiz, “Mustafa II”, İA, VIII, 696.

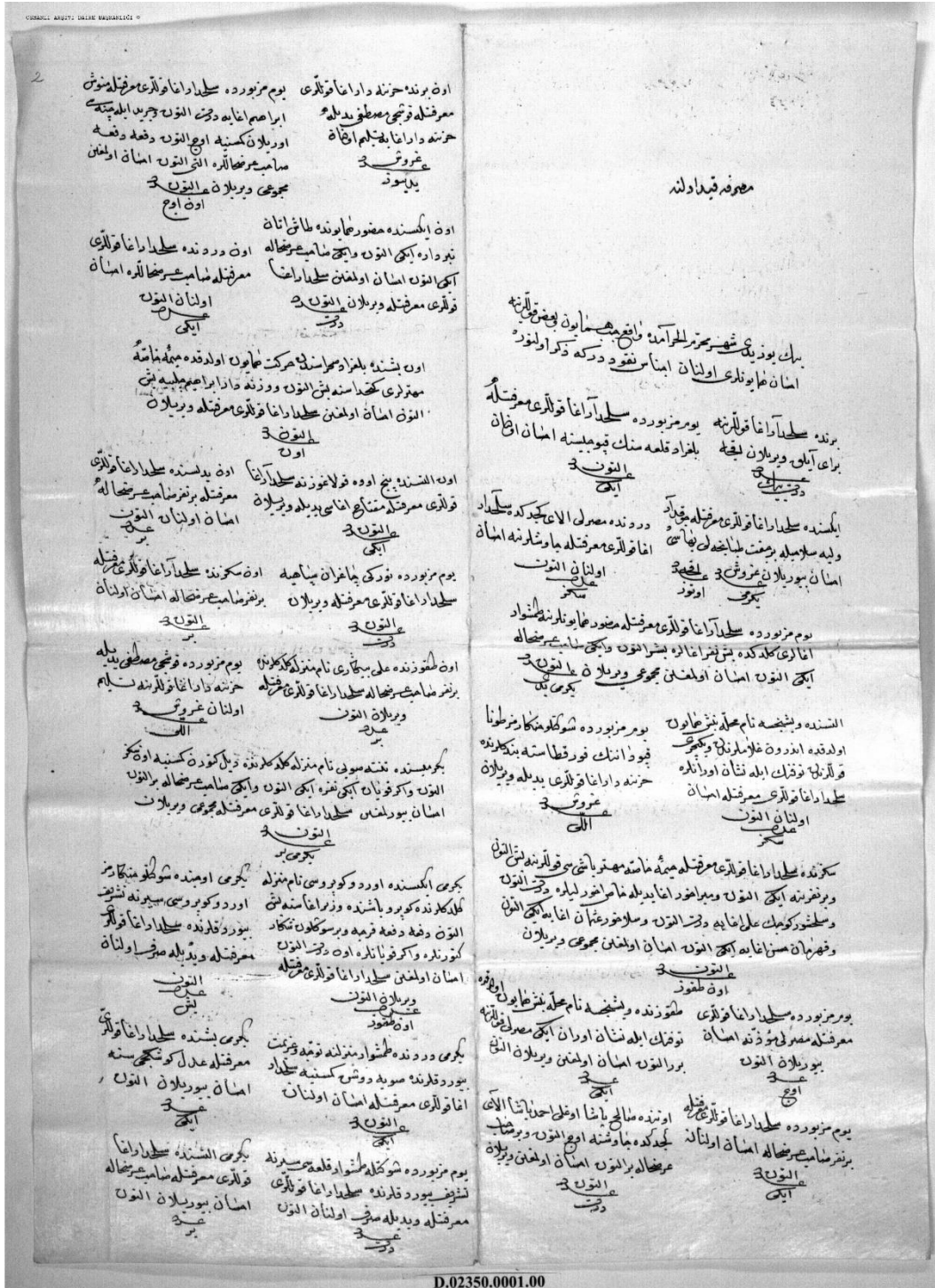
54. Öz, Mehmet, "Tahrir", *DİA*, XXXIX, s.426.
55. Özcan, Abdülkadir, "Çuhadar", *DİA*, VIII, s.381.
56. -----, "Edirne Vakası", *DİA*, X, s.445.
57. -----, "Karlofça Antlaşması", *DİA*, XXIV, s.504.
58. -----, "Mustafa II", s.276
59. Özvar, Erol, "Osmanlılar; Malî Yapı", *DİA*, XXXIII, s.523.
60. Pazarbaşı, Erdoğan, "Vâni Mehmed Efendi", *DİA*, XXVIII, s. 459.
61. Sahillioğlu, Halil "1524 – 1525 Osmanlı Bütçesi", *İFM*, 41/1-4, İstanbul 1985, s.428.;
62. -----, "Avârız", *DİA*, IV, s.109.
63. -----, "Ceyb-i Hümayûn", *DİA*, VII, s.466.
64. -----, "Esedî", *DİA*, XI, s.398-399.
65. Tabakoğlu, Ahmet, "Osmanlı Devletinin İç Hazinesi", *Osmanlı Maliyesi; Kurumlar ve Bütçeler*, haz. Mehmet Genç, Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s.13-14.
66. -----, "XVII ve XVIII Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri", *İFM*, 41/1-4, İstanbul 1985, s.404.;
67. Tayşi, Mehmet Serhan, "Feyzullah Efendi", *DİA*, XII, s. 528.
68. Turan, Şerafettin, "Silahdar", *DİA*, XXXVII, s.191.
69. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi", *Belleten Dergisi*, Cilt: XLII, Sayı: 165, 1978 Ankara, s.69.

b. Kitap ve Tezler

70. Arlı, Mine, Hamil Yazık, *Bilimsel Araştırmaya Giriş*, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara 2010.
71. Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.
72. Hathaway, Jane, *Osmanlı Sarayının En Ünlü Haremaçası Hacı Beşir Ağa*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

73. İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I: 1300-1600*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004.
74. Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983. 3 c.
75. Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
76. Pere, Nuri, *Osmanlılarda Madeni Paralar*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1968.
77. Şen, Hüseyin, *Teori ve Uygulamada Senyoraaj*, Ekin Kitabevi, İstanbul 2003.
78. Tozduman Terzi, Arzu, *Hazine-i Hassa Nezareti*, TTK Basımevi, Ankara 2000.
79. Tuzkaya, Emir, *Kırklareli Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Sikkeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2010.
80. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara 1984.
81. -----, *Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1984, 4 c.

VI. EKLER

D.02350.0001.00

Ek 1 Muharrem 1107 / Ağustos 1695 Tarihli Ceyb-i Hümayûn Defterinin İlk Varağı

Ek 3 Muharrem 1107 / Ağustos 1695 Tarihli Ceyb-i Hümayûn Defterinin Transkripsiyonu

1- 30 Muharrem 1107 / 12 Ağustos – 10 Eylül 1695							
Tasnif	Gün		Akçe	Altun	Guruş	Zolata	Akçe İle
maaş	1	Birinde silahdar ağa kullarına bera-yı aylık verilen akçe aded dört bin	4000				4000
ihsan	1	Yevm-i mezburda silahdar ağa kulları marifetiyle Belgrad kalasının kapucusuna ihsan olunan altun aded iki		2			540
silah	2	İkisinde silahdar ağa kulları marifetiyle çukadar Veli'ye silahıyla bir çift tabancalı bahası ihsan buyurulan guruş aded yirmi akçe aded otuz	30		20		2430
ihsan	4	Dördünde Mısırlı alayı geçtikte silahdar ağa kulları marifetiyle çavuşlarına ihsan olunan altun aded sekiz		8			2160
ihsan	4	Yevm-i mezburda silahdar ağa kulları marifetiyle huzur-u hümayunlarına Temeşvar ağaları geldikde beş nefer ağalara beşer altun ve iki sahib-i arzuhale iki altun ihsan olunmağın mecmuu verilen altun aded yirmi yedi		27			7290
ihsan	6	Altısında vişence (Vişencicse ?, yer isimleriyle ilgili Arşiv'in yer isimleri klavuzuna da bakmak lazım) nam mahalle biniş-i hümayun oldukda Enderun gulâmlarından ve yeniçeri kullarından tüfenk ile nişan uranlara silahdar ağa kulları marifetiyle ihsan olunan altun aded sekiz		8			2160
diğer	6	Yevm-i mezburda şevketlu hünkârımız Tuna kapudanının furkatasına bindiklerinde hazinedar ağa kulları yediyle verilen guruş aded elli			50		6000
ihsan	8	Sekizinde silahdar ağa kulları marifetiyle hayme-i hassa mehterbaşısı kullarına beş altun ve bir neferine iki altun ve mirahur ağa yediyle has ahurlulara dört altun ve silahşor köçek (küçük) Ali Ağa'ya dört altun ve silahor Osman Ağa'ya iki altun ve kahraman Hasan Ağa'ya iki altun ihsan olunmağın mecmuu verilen altun aded on dokuz		19			5130
ihsan	8	Yevm-i mezburda silahdar ağa kulları marifetiyle Mısırlı müezzine ihsan buyrulan altun aded üç		3			810
ihsan	9	Dokuzunda vişence nam mahalle biniş-i hümayun oldukda tüfenk ile nişan uran iki Mısırlı kullarına birer altun ihsan olunmağın verilen altun aded iki		2			540
ihsan	9	Yevm-i mezburda silahdar ağa kulları marifetiyle bir nefer sahib-i arzuhale ihsan olunan altun aded iki		2			540
ihsan	10	Onunda Salih Paşa oğlu Ahmed Paşa alayı geçdikde çavuşuna üç altun ve bir sahib-i arzuhale bir altun ihsan olunmağın verilen altun aded dört		4			1080
çanta	11	On birinde hazinedar ağa kulları marifetiyle kuşçu Mustafa yediyle hazinedar ağaya teslim olunan guruş aded yedi yüz			700		84000

1- 30 Muharrem 1107 / 12 Ağustos – 10 Eylül 1695

Tasnif	Gün		Akçe	Altun	Guruş	Zolata	Akçe İle
ihsan	11	Yevm-i mezburda silahdar ağa kulları marifetiyle Menüş İbrahim Ağa'ya dört altun ve cirid ile çenesi urulan kimesneye üç altun defaa defaa sahib-i arzuhallere altı altun ihsan olunmağın mecmuu verilen altun aded on üç		13			3510
ihsan	12	On ikisinde huzur-u hümayunda taş atan teberdara iki altun ve iki sahib-i arzuhale iki altun ihsan olunmağın silahdar ağa kulları marifetiyle verilen altun aded dört		4			1080
ihsan	14	On dördünde silahdar ağa kulları marifetiyle sahib-i arzuhallere ihsan altun aded iki		2			540
ihsan	15	On beşinde Belgrad sahrasından hareket-i hümayun oldukda hayme-i hassa muhtarları kethüdasına beş altun ve veznedar İbrahim Çelebi'ye beş altun ihsan olunmağın silahdar ağa kulları marifetiyle verilen altun aded on		10			2700
ihsan	16	On altısında Peçova kulağuzuna silahdar ağa kulları marifetiyle miftah ağası yediyle verilen altun aded iki		2			540
ihsan	17	On yedisinde silahdar ağa kulları marifetiyle bir nefer sahib-i arzuhale ihsan olunan altun aded bir		1			270
ihsan	17	Yevm-i mezburda türkü çağırın sipahiye silahdar ağa silahdar ağa kulları marifetiyle verilen altun aded dört		4			1080
ihsan	18	On sekizinde silahdar ağa kulları marifetiyle bir nefer sahib-i arzuhale ihsan olunan altun aded bir		1			270
ihsan	19	On dokuzunda Ali Pınarı nam menzile geldiklerinde bir nefer sahib-i arzuhale silahdar ağa kulları marifetiyle verilen altun aded bir		1			270
çanta	19	Yevm-i mezburda kuşçu Mustafa yediyle hazinedar ağa kullarına teslim olunan guruş aded elli			50		6000
ihsan	20	Yirmisinde Tente Suyu nam menzile geldiklerinde dil getiren kimesneye on sekiz altun ve eğer koyan iki nefere iki altun ve iki sahib-i arzuhale bir altun ihsan buyrulmağın silahdar ağa kulları marifetiyle mecmuu verilen altun aded yirmi bir		21			5670
ihsan	22	Yirmi ikisinde ordu köprüsü nam menzile geldiklerinde köprübaşında vezir ağasına beş altun defaa defaa karaca ve bir süğlün şikâr getürenlere ve eğer koyanlara on dört altun ihsan olunmağın silahdar ağa kulları marifetiyle verilen altun aded on dokuz		19			5130
ihsan	23	Yirmi üçünde şevketli hünkârımız ordu köprüsü seyrine teşrif buyurdıklarında silahdar ağa kulları marifetiyle ve yediyle sarf olunan altun aded beş		5			1350
ihsan	24	Yirmi dördünde Temeşvar menziline teveccüh ve azimet buyurdıklarında suya düşen kimesneye silahdar ağa kulları marifetiyle ihsan olunan altun aded iki		2			540

1- 30 Muharrem 1107 / 12 Ağustos – 10 Eylül 1695

Tasnif	Gün		Akçe	Altun	Guruş	Zolata	Akçe İle
ihsan	25	Yirmi beşinde silahdar ağa kulları marifetiyle adele güreşçisine adl köşkçüsüne ihsan buyrulan altun aded iki		2			540
ihsan	25	Yevm-i mezburda şevketle Temeşvar kalası seyrine teşrif buyurdıklarında silahdar ağa kulları marifetiyle sarf olunan altun aded dört		4			1080
ihsan	26	Yirmi altısında silahdar ağa kulları marifetiyle sahib-i arzuhale ihsan olunan buyrulan altun aded bir		1			270
ihsan	28	Yirmi sekizinde Meriç (Mevric, Moric?) suyu nam menzile teşrif buyurdıklarında iki karaca getiren sipahilere iki altun bir karaca getirene bir altun ve üç yabancı tavuk getirene üç altun ve bir çil getirene bir altun ihsan olunmağın silahdar ağa kulları marifetiyle mecmuu verilen altun aded yedi		7			1890
ihsan	29	Yirmi dokuzunda Lipova kalası feth olundukda kelle ve dil getüren guzata hazinedar ağa kulları marifetiyle ve yediyle sarf olunan altun aded altı yüz elli yedi		657			177390
ihsan	30	Yevm-i mezburda silahdar ağa kulları marifetiyle iki nefer karakulluğa dört altun ve bir nefer yaralıya dört altun ihsan olunmağın verilen altun aded sekiz		8			2160
ihsan	30	Otuzunda türki çağırın sipahiye silahdar ağa kulları marifetiyle iki altun ve kulağuza üç altun ihsan olunmağın verilen altun aded beş		5			1350
sadaka		Mah-ı mezburda hazine kethüdası kulları yediyle bera-yı tasadduk sarf olunan akçe beş bin	5000				5000
çerağ		Mah-ı mezburda çerağ olan hazineli Muhammed Bey kullarına bera-yı acemilik kırk guruş ve kilerli Mustafa kullarına dört bin akçe ve seferli Muhammed çavuş ve Bilal ve Ali kullarına otuzar guruş ihsan olunmağın mecmuu verilen guruş aded yüz altmış üç akçe aded kırk	40		163		19600
ayakkabı		Bin yüz altı şehir-i muharreminin guresinden bin yüz yedi muharreminin guresine gelince sene-i kamilede nefis-i hümayunun çizme ve pabuçlarının na'ıca olmak üzere verilen guruş aded yirmi beş			25		3000
		Toplanan	9.070	844	1.008		357.910
		Katibin Topladığı	9.070	844	1.007		357.790
		Diğer Cinsle İfadesi	70		2.981		357.790

VII. ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Murathan KÜÇÜKALİ

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 10 Mart 1991, İstanbul

Elektronik Posta: murathankucukali@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü	2013
Yüksek Lisans	İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı	2018

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2014-2016	ATM Film Yapım A.Ş	Tarih Danışmanı
2016-2017	ANKA Danışma Grubu A.Ş	Raportör
2017-.....	Türkiye Gençlik Vakfı	Genel Yayın Yönetmeni

YABANCI DİLLER

Orta seviyede İngilizce, Başlangıç seviyesinde Almanca